

KORAK

BROJ 22 / JANUAR-MART 2011.

ISSN 1512-9411

U ovom broju:

dr. Ivo Komšić

**POLITIKA OBRANE I MIROVNIH PREGOVORA
O BOSNI I HERCEGOVINI**

Jovan Divjak

**BOSANSKOHERCEGOVAČKO
RATIŠTE U 1993. – OPŠTI PREGLED**

Hajrudin Somun

DVIJE DRŽAVE – JEDINO MOGUĆE RJEŠENJE

dr. Naser Nabil

**VOJNE AKTIVNOSTI IZRAELA
I AGRESIJE NA LIBAN I GAZU**

mr. Alija Muminović

KOSOVO – MEĐUNARODNO PRIZNANJE

dr. Smail Čekić

HISTORIJA HOLOKAUSTA (II)

SADRŽAJ

ODBRANA BOSNE

- dr. Ivo Komšić
POLITIKA OBRANE I MIROVNIH PREGOVORA O BIH 4
- Jovan Divjak
BOSANSKOHERCEGOVAČKO RATIŠTE U 1993. – OPŠTI PREGLED 15

DRŽAVA I DRUŠTVO

- dr. Zemir Sinanović
REZULTATI ISTRAŽIVANJA PROBLEMA SAMOUBISTVA
U BOSNI I HERCEGOVINI U PERIODU 1985. – 2005. 27
- dr. Hajriz Bećirović
DRŽAVA KAO SUBJEKT GENOCIDA 45
- Biljana Đorović
KAKO SE EKONOMSKI UBIJAJU MALE ZEMLJE
I KAKO SE TOME SUPROTSTAVITI 50

TEMA KORAK-a: PALESTINA

- Saleh Naami
KO SE NAJVIŠE BOJI DEMOKRATIJE U ARAPSKIM ZEMLJAMA? 62
- Hajrudin Somun
DVIJE DRŽAVE – JEDINO MOGUĆE RJEŠENJE 64
- dr. Naser Nabil
VOJNE AKTIVNOSTI IZRAELA I AGRESIJE NA LIBAN I GAZU 73

SVIJET I MEĐUNARODNI ODNOSI

mr. Alija Muminović REPUBLIKA KOSOVO - MEĐUNARODNO PRIZNANJE	84
Prof. dr. Smail Čekić HISTORIJA HOLOKAUSTA (II dio)	139

Izdavač: Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, Nedima Filipovića 19 ~ tel. (033) 658 015, fax: (033) 658 015 ~ e-mail: zatebebih@bih.net.ba www.zatebebih.ba ~ Za izdavača: prof.dr. Mesud Hadžialić ~ Redakcija: dr Džemal Najetović, Orhan Bajraktarević, Zahir Dervišević, mr. Safet Kešo, mr. Emir Ramić ~ Glavni urednik: Asaf Džanić ~ Sekretar: Dževad Hadžić ~ Lektor i korektor: Nazif Osmanović ~ DTP: Kenan Branković ~ Štampa: Armis-Print, Sarajevo ~ Za štampariju: Smail Alihodžić

Premda su borbeno dejstva na bosanskohercegovačkom ratištu, s različitim intenzitetom, vođena cijelo vrijeme rata, ipak se, sa stanovišta snaga koje su branile Bosnu i Hercegovinu, najintenzivnijim periodom smatra 1993. godina. Mnogi sudionici rata za odbranu Bosne i Hercegovine 1992.-1995., historičari, istraživači, vojni stručnjaci, 1993. godinu smatraju prelomnom godinom za konsolidiranje Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine i njihovo osposobljavanje za uspostavljanje strategijske ravnoteže na ratištu Bosne i Hercegovine.

I pored svih do sada objavljenih stručnih, publicističkih i memoarskih radova, nedostaje kompleksan, generalni odgovor na pitanje periodizacije odbrambenog rata. Zato elaboracija zbivanja na bosanskohercegovačkom ratištu u 1993. godini i osvjetljavanje dosada neobrađenih njegovih karakteristika predstavlja i dug prema generacijama koje dolaze. Jer, kako je rekao Eli Vizel, «ne prenijeti jedno iskustvo, to znači izdati ga».

S tim ciljem je Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu organiziralo okrugli stol pod nazivom „1993. – prelomna godina rata za odbranu Bosne i Hercegovine“, koji je održan 21. septembra 2010. godine u Domu oružanih snaga Bosne i Hercegovine u Sarajevu, kao završni dio manifestacije „ODBRANA BOSNE i HERCEGOVINE, IGMAN 2010.“

U ovome, 22. broju časopisa „KORAK“ objavljujemo uvodna izlaganja dr Ive Komšića, člana Predsjedništva RBiH i generala ARBiH Jovana Divjaka na ovome skupu. Autorizirana izlaganja svih učesnika ovoga okruglog stola Udruženje će objaviti u posebnom zborniku radova.

POLITIKA OBRANE I MIROVNIH PREGOVORA O BIH

Sudbina BiH od 1992-1995. godine rješavala se na više razina koje su se preplitale i međusobno uvjetovale. Prije svega na unutarnjoj razini uz upotrebu vojne sile i njenim pritiscima, zatim na vanjskoj razini političkim mirovnim pregovorima koji su vođeni uz posredovanje predstavnika međunarodne zajednice. U pozadini svih ovih aktivnosti bila je ideja o teritorijalnoj podjeli BiH. Iz tih razloga su politički pregovori uvijek bili kombinirani s vojnim pritiscima, bilo da su vojne aktivnosti poticale političke pregovore, bilo da su politički pregovori i «mirovni planovi» poticali vojne aktivnosti.

Na kojoj političkoj ideji su bili zasnovani mirovni pregovori o BiH i njihovi planovi?

1. Prvi mirovni plan koji je izrađen za BiH bio je Kutiljerov plan iz Lisabona. Već je on bio zasnovan na ideji podjele BiH, samo što je ta ideja stidljivo iznesena i dosta vješto prikrivena. Međutim, politička logika tog plana i njena dosljedna praktična primjena vodila je direktno u podjelu države. Osnovna teza tog plana o «tri konstitutivne jedinice» koje su nacionalno određene i koje su u odnosu na državu BiH konstitutivne, otkrivala je stvarni smisao i cilj tog plana – BiH se dijelila na tri nacionalna područja kojima je dodijeljena konstitutivnost i koja su time postala tri nacionalne države u BiH.

Temeljna praktična poteškoća provedbe ovog plana bila je kako odrediti granice ovih «konstitutivnih jedinica» s obzirom na činjenicu etničke izmiješanosti stanovništva i nepostojanja čistih etničkih područja u BiH. Činjenica da su neka područja bila etnički homogena

samo je povećavala problem jer ona svojim obimom nisu zadovoljavala ideju «konstitutivne jedinice». Tako je ovaj plan ustvari počivao na matrici nacionalnog objedinjavanja i homogenizacije teritorija što je bilo signal nacionalnim politikama da dovršavaju svoje strateške programe, kako političke tako i vojne.

2. Drugi mirovni plan je bio Vens-Owenov koji je nešto otvorenije predstavljao ideju podjele BiH, s tim što je ovaj plan to prikivao nacionalno mješovitim «provincijama». Radi toga je on bio prihvatljiviji većini tadašnjih političkih lidera koji su imali moć odlučivanja o ovom važnom pitanju.

Međutim, ovaj plan je imao ugrađen mehanizam poticanja vojnih sukoba i on je izravnije od Kutiljerovog plana povezo mirovne pregovore i vojne aktivnosti. Ovim planom je bilo predviđeno tzv. pretpočinjavanje vojnih jedinica u skladu s nacionalnom strukturom stanovništva u «provincijama». Tako je sam mirovni plan inicirao formiranje nacionalnih vojski u «provincijama» koje su trebale konstituirati BiH. Budući da su nacionalne vojske dijelom već bile formirane ili su bile u fazi formiranja, Vens-Owenov plan je bio osnova za dovršenje ovog procesa i politički nalog međunarodne zajednice da se na jednom etničkom području može formirati samo jedna vojska. Faktički je to bila zapovijed da se vojne jedinice drugih etničkih skupina razoružaju i potčine.

Ovo je imalo posebno tragičan ishod u srednjoj Bosni i dolini Neretve gdje su do tada postojale nacionalno mješovite vojne jedinice Hrvata i Muslimana (kako je tada bilo nacionalno ime Bošnjaka i koje ću radi jasnoće koristiti u tekstu). Treba se prisjetiti zapovijedi tadašnjeg predsjedavajućeg Predsjedništva RBiH Alije Izetbegovića kojom je Muslimane pozvao da ulaze u HVO «jer je to i njihova vojska». Bilo je to vrijeme kada se HVO formirao u funkciji obrane BiH od srbijansko-crnogorske agresije i od Karadžićevih paravojnih jedinica. Zapovjednici HVO Posavine i Mostara tada su bili Muslimani. Vojne jedinice TO RBiH su također bile nacionalno mješovite iako su bile formirane u područjima gdje su Muslimani bili većinsko stanovništvo. Takav HVO i TO kao paralelne vojne formacije imali su zajedničke vojne zadatke i dobru koordinaciju, uključujući uspostavu i čuvanje crte obrane

prema već formiranoj Karadžićevoj vojsci ojačanoj s JNA i paravojnim formacijama i rezervistima iz Srbije i Crne Gore.

Vens-Owenov plan s idejom «pretpočinjavanja» bio je inicijalna kapisla sukoba HVO i TO koja će se transformirati u Armiju BiH.

Tadašnji ministar obrane «Herceg-Bosne» izdao je odmah zapovijed, bez obzira što ovaj mirovni plan još nije bio usvojen, o «pretpočinjavanju», što je praktično značilo razoružavanje Muslimana, prvo u HVO, zatim «potčinjavanje» jedinica TO na područjima onih «provincija» koje su po Vens-Owenovom planu pripadale Hrvatima. Vens-Owenov plan je bio direktno u funkciji iniciranja hrvatsko-muslimanskog sukoba. Pošto su dolina Neretve i srednja Bosna bili etnički najmješovitija područja a interesi za nacionalizacijom teritorije bili najizraženiji, na tim područjima je izbio sukob. Iako će ovaj plan na kraju biti odbačen, sama njegova pojava je politički legitimirala formiranje nacionalnih vojnih jedinica i stvaranje etnički čistih područja. Funkcioneri «Herceg-Bosne» su već formirane jedinice HVO stavili u funkciju obrane granica svojih nacionalnih «provincija» i stvaranja jedinstvene i homogene hrvatske teritorije u BiH.

U međuvremenu, Karadžić je uz pomoć JNA, Miloševića i raznih paravojnih jedinica iz Srbije, uveliko dovršavao taj projekt. Njegov problem je bio što se Vens-Owenov plan pojavio u fazi kada projekt još nije bio dovršen tako da ga on nije mogao prihvatiti i stati na pola puta. Mirovni plan je propao formalno ali se on praktično provodio vojnim aktivnostima – osvajanjem teritorije, zločinima koji su bili u funkciji etničkog čišćenja i genocidom.

3. Treći mirovni plan je bio Owen-Stoltenbergov. Ovaj dvojac međunarodne zajednice vodio je mirovne pregovore u Ženevi, u jesen 1993. godine, u vrijeme najžešćih vojnih sukoba u BiH. Njihovi mirovni pregovori i plan koji su ponudili otišli su korak dalje od prethodnog. Osnova pregovora bio je plan etničke podjele BiH koji su oni nazvali «Unija tri republike». Podjela više nije skrivana ni «konstitutivnim jedinicama» ni «provincijama» već je bila pretpostavka «mirovnog rješenja za BiH». Republika BiH koja je još formalno postojala i bila međunarodno priznata država u «mirovnom rješenju» Owena i Stoltenberga je nestala u konstituciji tri nacionalne «republike». Ovaj plan

je sadržavao u sebi neskriveno Kutiljerovu ideju o «tri konstitutivne jedinice» i Vens-Owenovu ideju o nacionalizaciji teritorija, samo što je on obje ove ideje finalizirao u nacionalnim «republikama». «Unija BiH» je bila samo maska prelaznog rješenja u kome bi se potpuno konstituirale nacionalne države u BiH i nakon toga razdružile.

S obzirom na već formirane paradržavne tvorevine Srba i Hrvata – «Republike srpske» i «Herceg-Bosne», nije teško bilo predvidjeti da će A.Zetbegović kao nacionalni lider, u finalizaciji ovoga plana, izaći sa svojim prijedlogom. To se desilo 07.02.1994.godine, dva dana pred zakazano parafranje ženevskog «mirovnog paketa», na sjednici Skupštine Republike Bosne i Hercegovine. Skupština je trebala odlučiti u kakvom sastavu će državna delegacija otići u Ženevu i što će potpisati. U teškoj i polemičnoj raspravi SDA stranka izlazi sa prijedlogom da se pripremljeni «Ženevski paket» preformulira i da se treća predviđena «republika» u okviru «Unije tri republike» proglaši «Muslimanskom državom». Na Zetbegovićevu intervenciju ovaj prijedlog je Skupština prihvatila.

Međutim, i ovaj plan je kao i prethodni imao temeljni problem – kuda povući granice budućih «republika» i kako riješiti problem u nacionalno mješovitim područjima?

Pošto je Tuđman u dogovoru s Miloševićem predao ovome Posavinu u kojoj su Hrvati i Muslimani 1991.godine činili većinu stanovništva, Karadžić je kompaktirao nacionalnu teritoriju Srba u BiH. Detalje tog projekta dogovorili su u Grazu Boban i Karadžić, zatim Boras i Krajišnik, a manje «intervencije» na terenu dovršavale postrojbe HVO i vojska RS-a. Ostao je problem srednje Bosne i doline Neretve.

Čini se da je u toj situaciji dolina Neretve bila manji politički problem jer je Neretva prirodna granica i vojske koje su se borile da ovladaju ovim područjem već su bile raspoređene oko nje i čvrsto držale svoje linije.

Srednja Bosna je i vojno i politički predstavljala mnogo veći problem jer nije bilo prirodne granice razgraničenja a zbog potpune nacionalne izmiješanosti stanovništva ona se i nije mogla povući. Tu liniju je povlačila vojska, odnosno HVO i Armija BiH i od tog odnosa snaga zavisili su politički i mirovni pregovori u Ženevi. I Hrvati i Muslimani

su imali izraziti nacionalni interes da im u konačnom razgraničenju i u formiranju nacionalnih «republika» u BiH pripadne ovo područje.

Hrvati su pretežno naseljavali Lepeničko-Lašvansku dolinu koja obuhvaća veliko područje od Kiseljaka do Travnika i Dobretića na Vlašiću. Muslimani su bili većinsko stanovništvo u Uskopsko-Vrbaskoj dolini koja se proteže od Gornjeg Vakufa do Jajca. Oba ova područja su u predviđenoj nacionalnoj podjeli države dospjela u nezavidnu poziciju. Lepeničko-Lašvanska dolina je upravo Uskopsko-Vrbaskom dolinom bila odvojena od većinskog hrvatskog područja zapadne Hercegovine; Uskopsko-Vrbaska dolina je upravo Lepeničko-Lašvanskom dolinom bila odvojena od doline rijeke Bosne u kojoj su Muslimani bili većina, odnosno nalazila se između dva hrvatska nacionalna područja. Pošto je princip «Ženevskih pregovora» bio formiranje i objedinjavanje nacionalnih teritorija, ovi pregovori su faktički poticali HVO i Armiju BiH da vojničkim sredstvima povuku granice «republika».

Za pregovaračkim stolom se nitko nije usudio odreći «svoje» nacionalne teritorije ili one za koju se ima interes, jer bi to imalo teške i dalekosežne političke posljedice. Kao najveći ustupak koji je napravljen da bi se «konačno došlo do mira», bio je onaj Franje Tuđmana kada je odustao od zahtijeva da Kreševo, Kiseljak i Fojnica budu u budućoj «hrvatskoj republici». (Tu svoju odluku je objašnjavao dva puta na HRT-u). Sa svoje strane, Izetbegović je također ponudio žrtvu. Na mirovnim pregovorima u Bonnu, koji su vođeni 9. i 10. januara 1994. davao je Tuđmanu zapadnu Hercegovinu, «i da nas ostavi na miru». On je cijelu srednju Bosnu želio imati u «bosanskoj republici». (I danas se špekulira u hrvatskim medijima da sam ovu Izetbegovićevu «ponudu» Tuđmanu nosio ja. To nije istina. Izetbegović je to od mene tražio ali sam to odbio. Svjedok tih razgovora je bio gospodin Hidajet Bišćević).

Problem srednje Bosne dakle nije bio rješiv ni politički za pregovaračkim stolom, ni vojnički - vojnim ovladavanjem tim područjem. Srednja Bosna i stanovništvo koje je tamo živjelo i ostalo u toku rata, bez obzira na nacionalnu pripadnost, postali su taoci i žrtve mirovnih pregovora. Što je svijest o njihovoj bezizlaznoj situaciji bila jasnija,

vojni sukobi su bili sve žešći jer su bili pod egzistencijalnim koliko i političkim pritiskom.

Jedino rješenje u ovoj situaciji je bilo prekid pregovora koji dijele BiH i koji potiču vojna osvajanja. Bilo je jasno da svako jednostrano vojno zaposjedanje srednje Bosne vodi direktno u nacionalnu podjelu države, jer bi vojnički iscrtanu granicu priznali i pregovarači i medijatori pregovora – Owen i Stoltenberg.

Za ovakvo rješenje trebalo je dakle prekinuti «Ženevske pregovore» i zaustaviti vojne sukobe u srednjoj Bosni. Pregovori su se mogli prekinuti samo u situaciji u kojoj se vojni sukobi ne razbuktavaju, a to je značilo otpočeti odmah nove pregovore na drugačijim osnovama. To je trebalo učiniti brzo jer je vrijeme radilo u korist eskalacije rata – Tuđman je već bio poslao hrvatske brigade prema Prozoru sa zadatkom da se spoje sa HVO srednje Bosne; Armija BiH je žurila izbaciti HVO s područja srednje Bosne i vršila snažni pritisak na Kiseljak i Vitez. U svemu tome najveći problem je bio spriječiti iseljavanje stanovništva s tih područja jer se u tom slučaju lakše povlačila i vojska. Ostanak stanovništva u ratnom području bio je opet poseban rizik za to stanovništvo. – Utješno je bilo samo to što se narod ipak nije iseljavao već se zadržavao s vojskom koja mu je davala sigurnost i vjeru za opstanak. Onaj dio naroda koji se nalazio u području pod kontrolom vojske drugog naroda samo se raselio u područje pod kontrolom svog naroda. Većina je ipak ostala u srednjoj Bosni.

U takvoj situaciji i vremenskoj stisci, iza leđa oficijelnih «mirovnih» pregovora u Ženevi, pripremao se drugi i drugačiji mirovni plan. Pripremala ga je grupa hrvatskih intelektualaca okupljena oko tek formirane HSS BiH i Hrvatskog Koordinacijskog odbora koji su činili u to vrijeme jedinu ali veoma otvorenu i principijelnu opoziciju u BiH vladajućem HDZ-u i F. Tuđmanu i njihovoj paradržavnoj tvorevini «Herceg-Bosni». Za taj plan su znali članovi Predsjedništva BiH, znali su za temeljne principe na kojima se on izrađivao i dali mu političku podršku. U samoj proceduri nastavka Ženevskih pregovora i donošenja potrebnih odluka u Skupštini BiH, stvarao se prostor za finalizaciju tog plana i njegovu legalizaciju kako bi mogao biti ponuđen na nastavku pregovora. Prethodno je grupa koja ga pripremala sazvala Sabor Hr-

vata BiH 06.02.1994.godine u Sarajevu kako bi legitimirala plan kao političko rješenje hrvatske opozicije u BiH, koja je okupljala intelektualce, predstavnike oficijelnih institucija Katoličke crkve, izbjegličke udruge iz srednje Bosne i Posavine, predstavnike političkih stranaka i kulturnih i drugih hrvatskih institucija koje su djelovale u Sarajevu i šire, te predstavnike dijaspore.

Plan je dobio potreban i legitimitet i legalitet tako da se mogao u nastavku Ženevskih pregovora pojaviti kao zvaničan plan državne delegacije koju su predvodili Haris Silajdžić, Miro Lazović i Ivo Komšić. Usprkos odbijanju Owena i Stoltenberga, te delegacija Karadžića i Tuđmana da se o planu raspravlja, morali su ga staviti na dnevni red jer je plan prošao proceduru u Skupštini BiH. To što su plan odbili nije imalo nikakav značaj. Državnoj delegaciji BiH je to bio povod za prekid Ženevskih pregovora, izbacivanje iz mirovnih pregovora o BiH Owena i Stoltenberga i njihovog plana o nacionalnoj podjeli BiH kroz «Uniju tri republike». U tom trenutku je bilo bitno da državna delegacija ima u ruci plan koji ne dijeli već integrira državu kroz kantonalno uređenje.

Pregovaračke stolice u Ženevi se nisu bile ni ohladile a iz američke administracije dolazi poziv da se novi mirovni projekt donese u Washington i objasni. Ono što je poslije toga slijedilo bio je Washingtonski sporazum.

Značaj ovoga plana i svih aktivnosti oko njega, sve do usvajanja u Washingtonu, ogledao se u njegovom političkom utjecaju na vojne sukobe u srednjoj Bosni. Samo sazivanje Sabora Hrvata i objelodanjivanje plana smanjilo je napetosti između Hrvata i Muslimana, a težište političkih sukoba se iz Zagreba i Gruda prenijelo na Hrvatsko Narodno Vijeće kao izvršno tijelo Sabora i njegovo čelništvo.

Vojnici HVO i Armije BiH su automatski smanjili svoje aktivnosti i nastalo je zatišje u kome se iščekivao novi plan koji zaustavlja rat. Sa parafranjem sporazuma u Washingtonu, na borbenim linijama HVO i Armije BiH oružje je potpuno utihnulo a na nekim mjestima vojnici su, tako se govorilo, iz rovova izašli bez oružja i krenuli jedni prema drugima. – To je bio dokaz njihove iscrpljenosti i prevelike želje za mirom.

Washingtonskim sporazumom koji nije dijelio državu već je integrirao, postignuta su ona politička rješenja koja su sačuvala jedinstvo srednje Bosne i koja su stvorila pretpostavke za daljnje mirovne pregovore i integraciju cijele države. Srednja Bosna i dolina Neretve su integrirani u jedinstvene kantone sa paritetnom nacionalnom vlašću što je omogućilo opstanak njihovih stanovnika i povratak onih koji su bili raseljeni.

Sa takvim rješenjima se dočekaao Daytonski mirovni sastanak koji je nažalost išao u drugom smjeru i koji je imao za cilj legalizaciju postojećeg stanja a ne reintegraciju zemlje.

Daytonski sporazum, ustvari, nije nastao u Daytonu, on se ovdje dovršio i dobio neprimjereno ime grada u kome je održana konferencija. U daytonskim se pregovorima nije dogovorilo ništa što već nije bilo dogovoreno - ovdje je ono samo postalo vidljivo. Sva natezanja, odugovlačenja, uvjeravanja, svi zahtjevi, pritisci, odbijanja i prihvaćanja samo su bili naknadno preživljavanje porođajnih muka za ono što je već bilo rođeno. Svi akteri ovog događanja došli su s namjerama koje su već bile ostvarene.

Razgovori su bili samo ponavljanje povijesti koja je već prelomljena preko glava ljudi i naroda, preko sudbine jedne zemlje koju su ostavili da krvari kada su krenuli na put.

Prvo što je bilo dogovoreno i što se nije moglo problematizirati u pregovorima bio je opći sporazum Miloševića i Tuđmana. Da li je on postignut u Karađorđevu ili negdje drugdje, bilo je nevažno. On se ovdje u konačnom svom dovršenju morao objelodaniti i pokazati u punoj snazi svoje konzistencije. On više nije mogao funkcionirati kao „lukavstvo uma“ koje iz svoje neosvijetljene pozadine upravlja sudbinama naroda, gura ih u ratnom pokliču jedne na druge, progoni, preseljava, ubija, rastjeruje, - i sve u prividu kaosa, zle sudbine i razjarene ljudske naravi. Milošević je taj sporazum objavio pred svima kao gotovu i neprelaznu činjenicu, kao idejno rješenje koje u pregovorima samo dobiva svoj konačni oblik.

Njihov sporazum se objelodanio na Bosanskoj Posavini i Milošević je to izrijekom naveo. Posavina je bila 3. tačka Sporazuma Karadžića i Bobana u Grazu, od 6. svibnja 1992. godine. Ova dvojica izvršitelja

su imali zadatak provesti „razgraničenje” i pri tome „voditi računa o kompaktnosti prostora i komunikacijama”, ali tko je u to vjerovao. Ovdje u Daytonu, ova „razgraničenja” i „kompaktnosti” su morala dobiti konačan oblik i postati povijesne činjenice zapisane u međunarodni sporazum i nacrtane na karti.

Više nije bilo uzmicanja. Zato o tome i nije moglo biti rasprave. Čudili smo se samo mi koji smo mislili da su dogovori medijska napuhavanja. Ostali nisu ni trepnuli. Miloševićovo javno očitovanje o tome i Tuđmanova potvrda ličili su na konstataciju – “jučer je bio kišan dan”. U pozadini toga je hiljade potpuno uništenih imanja koja su izgrađivale generacije, srušeni mostovi preko Save, desetine hiljada protjeranih, hiljade ubijenih i iznakaženih. Posebno tragično i dojmljivo je poniženje vojske HVO koja je Posavinu bila obranila od agresije. Kada je već bila došla do Rudanke, nadomak Doboja, i kada ju je od Armije BiH s druge strane Doboja dijelilo samo tri kilometra, Tuđman je povlači „na odmor”, uvodi „svoje” vojne snage na njihove položaje i onda ih iznenada povlači preko Save. Iznenadenje je bilo takvo da se ni sva HV nije uspjela povući, u panici, zajedno s narodom prebacivali su se preko rijeke.

Daytonsko objelodanjivanje sporazuma Milosevića i Tuđmana se pokazalo i u drugim važnim civilnim i vojnim projektima,

Drugi veliki sporazum koji je u Daytonu dobio svoju konačnu formu i istinu jeste onaj o legalizaciji «Republike Srpske» između Holbruka i Izetbegovića. Sam akt legalizacije obavio je Muhamed Šaćirbegović, ministar vanjskih poslova BiH, u Ženevi 8.9.1995.godine - nepuna dva mjeseca prije Daytonu, na sastanku ministara vanjskih poslova BiH, RH i Jugoslavije, a pod pokroviteljstvom Kontaktne skupine. Prethodno je Holbruk nekoliko puta dolazio u Sarajevo, ali svaki put nakon posjete Zagrebu i Beogradu. Dan pred Ženevski susret, kasno poslijepodne, pozvan sam u ured Izetbegovića. Iznenadio sam se kad sam tamo zatekao Šaćirbegovića i Silajdžića. Ostalih članova Predsjedništva nije bilo jer su bili na putu izvan BiH u delegaciji Srpskog Građanskog Vijeća; Ključić također nije bio tu jer je u to vrijeme već bio u svom skloništu.

Prispio sam na razgovor o papiru koji je već bio pred njima. Papir je pisan na engleskom i rečeno mi je da je to osnova za sporazum koji se sutra treba potpisati u Ženevi. Papir je bio porazan. U njemu više nije bilo Bosne i Hercegovine kao države, bili su predviđeni entiteti - Federacija i Republika Srpska, ali ne više pisana u navodnicima, i sl.

Šaćirbegović je stalno pitao što da radi, ženevski sastanak je predstavio kao pritisak i gotov čin kojemu se neće moći oduprijeti. Ja sam na samom papiru pokušao napraviti ispravke i insistirati na jasnom određenju BiH kao države, sa državnim institucijama i njihovim nadležnostima, iako mi je poteškoću činilo nepoznavanje engleskog jezika. Izetbegović je bio veoma miran i staložen. Rastali smo se tako što smo Šaćirbegoviću dali veoma jasnu uputu - ne smije legalizirati Republiku Srpsku ni po koju cijenu; ukoliko bude pritiska neka napusti sastanak i obavijesti Predsjedništvo.

Nikakvu obavijest nismo dobili. Kljuić i ja smo sutradan otputovali s delegacijom HNV-a u London gdje smo se zajedno trebali naći s delegacijom Srpskog Građanskog Vijeća na konferenciji koju je organizirala Branka Magaš i njena nevladina organizacija. Tek kada smo se sastali u Londonu saznali smo da je potpisan sporazum u Ženevi kojim je legalizirana Republika Srpska. Sigurno Šaćirbegović to nije smio uraditi bez odobrenja Izetbegovića.

Jedina prava politička činjenica iz rata jeste legalizacija RS. U Daytonu se samo ona nije mogla relativizirati. Bio je to srpski entitet s 49% teritorije BiH, sa zajamčenom autonomijom, legaliziranom konstitucionalnošću u odnosu na BiH i otvorenim paralelnim vezama s Jugoslavijom.

Treći veliki sporazum koji se legalizirao i učvrstio u Daytonu jeste sporazum američke administracije i Kontaktne skupine. Sve do Daytonu vjerovali smo da će američka administracija istrajati na principima Washingtonskog sporazuma i obećanjima koja smo dobili o održanju države. Kontaktne skupine je neprestano insistirala na legalizaciji RS, njenoj teritorijalnoj zaokruženosti i izvornoj državnosti. Washingtonski sporazum je bio veliki napredak u odnosu na to jer je zasnovan na ideji federalizacije cijele BiH, očuvanju cjelovitosti države i njenih institucija. Prije parafiranja Sporazuma, Miro Lazović je pitao američke

predstavnike što učiniti sa Srbima nakon uspostave Federacije. To je pitanje neprestano kao sjenka stajalo iznad washingtonskih pregovora jer u njima predstavnici Karadžićevih Srba nisu sudjelovali. Dobili smo odgovor da će Srbi biti uključeni u Federaciju BiH, da je strateški važno uspostaviti Federaciju kao ustavni okvir za to, da će to obaviti američka administracija u skladu s obećanjima državnog sekretara pred početak Washingtonskog sastanka.

Daytonski pregovori su, međutim, vođeni u suprotnom smjeru. Bilo je očito da je federalni koncept uređenja države napušten i pretvoren u entitetski.

Entitetima je data izvorna konstitucionalnost, država je dobila vlasti onoliko koliko su entiteti na nju prenijeli, uz to zadržana je asimetričnost entiteta i po njihovoj ustavnoj i po etničkoj strukturi - Federacija je složena od kantona, sa suverenitetom dva naroda, RS je unitarna tvorevina sa suverenitetom jednog naroda. Među entitetima je izvršena teritorijalna podjela u omjeru 51:49% , onako kako je zacrtala Kontaktna skupina.

Svaki put kada bismo u pregovorima uspjeli preći preko granica koje su postavljale ove činjenice, Holbruk bi nas vraćao nazad. Okviri za pregovore su bili postavljeni tako čvrsto i visoko kao što je željezna ograda oko paviljona u kojima smo boravili i oko staze kojom smo se kretali unutar vojne baze Rajt Peterson.

Sporazum jeste donosio mir ali je bio nepravičan i neprincipijelan, s mnogim unutarnjim protivrječnostima koje se ni danas, nakon 15 godina, ne mogu prevladati.

Sarajevo, 21.09.2010.

BOSANSKOHERCEGOVAČKO RATIŠTE U 1993. – OPŠTI PREGLED

OSVRT NA STANJE U 1993.

Obrana R BiH protiv nadmoćnog agresora, do odnosa u TMS 1:50, vodila se na dva značajna komplementarna fronta: na diplomatskom i vojnom, koji su uslovljavali povoljnost ili slabost za AR BiH na ratištu R BiH u 1993. godini. Pogledi neizvesnosti iz Sarajeva prema pregovaračkim stolovima u evropskim metropolama bili su temeljeni na činjenicama o pozitivnim ili negativnim odlukama o prekidu agresije i teritorijalnoj podeli R BiH. S druge strane, pogledi BH pregovarača prema R BiH sa iscrpljujućih sastanaka o budućnosti R BiH, temeljili su se na uspehu/neuspehu AR BiH protiv „četvrte“ oružane sile u Evropi.

Na diplomatskom planu vodila se „lavovska“ borba s predstavnicima snaga u agresiji koja se izvodila na R BiH sa teritorije SRJ i RH i međunarodnim subjektima koji nisu birali put za zaustavljanje rata, nego su planirali podelu R BiH prema mapama sačinjenim u Beogradu i Zagrebu. Činjenica je da su se pregovori i planovi (Vance-Owenov, Owen-Stoltenberg) temeljili na ratnim osvajanjima Vojske bosanskih Srba i Vojske Jugoslavije 1992. i 1993. godine, a 1993. na okupiranim teritorijama R BiH od strane HVO i HV, odnosno na idejama granica Velike Srbije i NDH iz Drugog svetskog rata. Embargo na uvoz oružja za odbranu R BiH od dva agresora je eklatantan primer da OUN nije postupio u zaštiti svog člana R BiH kako to predviđa Povelja OUN-a, član 40-43. Članovi preciziraju sledeće:

Član 40.

Da bi spriječilo pogoršanje situacije, Vijeće sigurnosti može, prije nego što da preporuke i odluči o mjerama predviđenim u članu 39, pozvati zainteresovane strane da se povinuju onim privremenim mjerama za koje Vijeće smatra da su potrebne ili poželjne. Takve privremene mjere ne smiju imati uticaja na prava, zahtjeve ili položaj zainteresovanih strana. Vijeće sigurnosti dužno je da vodi računa o neispunjavanju takvih privremenih mjera.

Član 41.

Vijeće sigurnosti može odlučiti da takve mjere koje ne povlače upotrebu oružane sile treba da se primijene u cilju izvršavanja odluka Vijeća, a može i pozvati članove Ujedinjenih nacija da primjene takve mjere. Ove mjere mogu da sadrže djelimičan ili potpun prekid ekonomskih odnosa i prekid željezničkih, pomorskih, vazdušnih, poštanskih, telegrafskih, radiografskih ili drugih veza, ali i prekid diplomatskih odnosa sa jednom ili više država.

Član 42.

Ako Vijeće sigurnosti smatra da mjere predviđene u članu 41. ne odgovaraju ili se pokaže da su nedovoljne, Vijeće može da preduzme akciju koja je potrebna radi održavanja ili uspostavljanja mira i sigurnosti u svijetu vazduhoplovnim, pomorskim ili pješadijskim snagama. Takva akcija može uključivati i demonstracije, blokade ili druge operacije vazduhoplovnih, pomorskih ili pješadijskih snaga članova Ujedinjenih nacija.

Član 43.

(1) Da bi doprinijeli održanju mira i sigurnosti u svijetu, svi članovi Ujedinjenih nacija se obavezuju da svoje oružane snage, pomoć i olakšice, uključujući i pravo prolaza, stave na raspolaganje Vijeću sigurnosti i to na zahtjev Vijeća i u skladu sa posebnim sporazumom ili sporazumima radi održavanja mira i sigurnosti u svijetu.

(2) Takav sporazum ili sporazumi određuju brojno stanje i vrstu snaga, njihov stepen pripravnosti, opći raspored i prirodu olakšica i pomoći koje se imaju pružiti.

(3) Sporazum ili sporazumi biće predmet pregovora koji će se na inicijativu Vijeća sigurnosti povesti i održati što je moguće prije. Oni se zaključuju između Vijeća sigurnosti i članova ili između Vijeća sigurnosti i grupa članova i podliježu ratifikaciji država potpisnica u skladu sa njihovim odgovarajućim ustavnim postupcima.

U razmatranju geostrategijske celine R BiH uzimaju se u obzir geografsko-tehnološka, infrastrukturna, privredna i društveno-politička područja koja će činiti delove jedinstvene ekonomske, socijalne i vojne integrisane celine jedinstvenog bosansko-hercegovačkog prostora. Na temelju ovakvog pristupa pitanju vojne celine BH prostora, moguće je prostor podeliti na četiri geostrategijske celine geopolitičkog značaja i to:

- Vojište Bosanska Krajina (Banjalučko–bihaćka regija, koja se još može nazvati Severozapadna Bosna);
- Vojište Centralna Bosna (Sarajevsko–zenička regija);
- Vojište Severoistočna Bosna (Tuzlansko–dobojska regija);
- Vojište Hercegovine (Mostarsko–trebinjska regija)

VOJSKA BOSANSKIH SRBA

Na BH ratištu druge godine agresije Vojska bosanskih Srba (Vojska Republike Srpske) u borbenom rasporedu imala je:

- Prvi i Drugi krajiški korpus na vojištu Bosanske Krajine,
- Istočno bosanski korpus na vojištu Severoistočna Bosna,
- Drinski i Hercegovački korpus na vojištu Hercegovine i
- Sarajevsko-romanijski korpus na vojištu Centralna Bosna.

Ukupne snage, čije se brojno stanje menjalo s obzirom na činjenicu da je podrška operacijama VRS dolazila iz Republike Srbije i da je bio znatan broj plaćenika (između 2.500 – 3.000 iz Rusije, Grčke, Rumunije i dr.) i specijalnih snaga (Arkanovci, Šešeljevci, Beli Orlovi i dr.), brojale su:

- oko 170.000 – 180.000 vojnika,
- 500-800 tenkova (tri do četiri tenkovske brigade),
- OT i borbenih vozila između 700 i 900 (pet, šest brigada) i
- preko 3.500 minobacačkih i artiljerijskih oruđa (7 brigada).

Štab VKOSRBiH procenio je da agresor za osnovni cilj ima da osvoji što veću teritoriju RBiH i tako BH vlast stavi pred zid na pregovorima o budućnosti RBiH, jer se do tada pokazalo da međunarodna zajednica prećutno priznaje teritorijalna osvajanja od strane VRS. Podciljevi su bili:

- još žešća blokada Sarajeva sa perspektivom odsudnog napada na grad i izbijanja, u najmanju ruku, na levu obalu reke Miljacke;
- ovladavanje Srebrenicom, Žepom i Goraždem i presecanje komunikacija iz doline r.Drine sa Sarajevom;
- proširenje koridora dolinom r. Krivaje, (Zavidovići-Vozuća–Romanija) i presecanje kopnene veze između 2. i 3. K.;
- proširenje posavskog koridora;
- saradnja i sadejstvo sa HVO i HV u borbama za Srednju Bosnu i
- potpuna blokada i presecanje veze Bosanske krajine (Bihać) sa Sarajevom.

Kao aktivni sudionik pregovora o prekidu napada Vojske bosanskih Srba i artiljerijske podrške sa teritorije Republike Srbije na Srebrenicu i Žepu aprila 1993. godine, bili smo zadovoljni što je određena spoljna linija odbrane grada na 20 km sa koje VRS nije smela da deluje borbeno i što su proglašene zaštićenom zonom OUN Srebrenica, Žepa, Goražde, Sarajevo, Tuzla, Bihać. Međutim, ubrzo smo shvatili da je ovakva odluka išla na ruku Banja Luci i Beogradu. Naime, stvorene su enklave koje međusobno nisu bile povezane i iz kojih je bilo nemoguće voditi ofanzivna dejstva, što je Vojska bosanskih Srba veoma uspešno koristila i otpočela žestoku ofanzivu prema Goraždu, Sarajevu, na posavskom koridoru i dolini r. Krivaje.

Ne poštujući Rezolucije OUN o zabrani korišćenja vazdušnog prostora VRS na ratištu je upotrebljavala helikoptere i hemijska borbena sredstva. Opšte i posebne ciljeve VRS bila je u mogućnosti da ostvari jer je imala dobro razrađen i uvežban logistički sistem koji se bazirao

na zarobljena TMS iz skladišta TO RBiH i JNA na okupiranoj teritoriji te kontinuiranoj pomoći od Vojske Jugoslavije.

Inače, 1993. godine linija fronta između ARBiH i VRS iznosila je oko 1.600 km, tako da je VRS nametala oružane sukobe po principu odvojenih borbenih žarišta, a kontrolisala je između 40% i 50% teritorije RBiH.

Iako premoćna u TMS, VRS iskazala je određene slabosti, koje je ARBiH povremeno iskorišćavala. Naime, moral pripadnika VRS često je varirao zbog jednogodišnjeg rata i neizvesnosti u budućnosti. Politički i vojni ciljevi agresora bili su zasnovani na planu kratkotrajnog rata i ostvarenja projekta Velika Srbija, koji nije ostvaren u prvoj godini agresije. Sve veći broj vojnika napuštao je jedinice (bežao) i izbegavao mobilizaciju, neresavanje socijalnih problema i sl. stalni su elementi slabljenja morala.

VOJSKA BOSANSKIH HRVATA

Jedna nesreća, uglavno, prouzrokuje i drugu (uverenje kod ne malog broja ljudi); vidi se na primeru ratnog sukoba HVO protiv ARBiH. Sporadični sukobi vojski dva autohtona naroda BiH, Hrvata i Bošnjaka, počeli su (što se zaboravlja!) novembra 1992. godine na prostoru Zapadne Hercegovine, napadom HVO i HV (tenkovski vod pod komandom majora Šmita, Nemca poreklom iz BiH) na Prozor, pa nastavljeni početkom 1993., a kulminirali u maju 1993. godine. Do tada skriveno pitanje – Šta sa BH Hrvatima?, pokazalo se u najžešćoj formi o nakani da se formira HZHB, većinom, u granicama NDH i realizuje dogovor Tuđmana i Miloševića iz marta 1991. godine u Karađorđevu. Svedokom sam činjenice da je HVO krajem 1992. godine na Ivan sedlu imao pobijenu zastavu RH (onu iz vremena NDH). Napad HVO na komandu 4.K. u zgradi GP Hercegovina u Mostaru (09.05.1993. godine), te zarobljavanje i odvođenje u nepoznato 14 pripadnika ARBiH je najavio žestoke i tragične sukobe između ARBiH i HVO, odnosno HV. Štab OSRBiH, a posebno komande i štabovi ARBiH u Hercegovini i Središnjoj Bosni bili su veoma iznenađeni, a i nesprenmi za sukob s postrojbama BH Hrvata! Iako su nagoveštaji ratnih sukoba bili uočljivi, ŠVKOS i potčinjene komande, „zarobljeni“ odbranom od agresije sa Istoka,

podcjenjivali su aktivnosti HVO u Hercegovini i Centralnoj Bosni 1992. i početkom 1993. godine i otvorenu saradnju sa VRS. Napuštanje Posavine, prepuštanje Jajca VRS, traženje od Muslimana u Hercegovini da predaju oružje i uključe se u jedinice HVO, ostali su bez ozbiljnijeg suprotstavljanja Vlade RBiH i ŠVKOS.

Novo vojište u Centralnoj Bosni i ono u Hercegovini sa krvavim ishodom rezultiralo je velikim brojem žrtava (više kod civilnog stanovništva nego u vojničkim sastavima), rušenjem privrednih, stambenih i verskih objekata i progonom domicilnog stanovništva (masakr u Ahmićima). „To je nož u leđa“, kako smo to stanje karakterisali u ŠVK! Na dva primera pokazaću kako je HVO na samom početku agresije na RBiH iz zasede, prikrajka, čekao da se uključi u ostvarenje cilja formiranja HZHB.

Naime, u junu 1992. godine planirana je jedna od prvih deblokada Sarajeva. Zamisao je bila da jedan od pravaca deblokade bude: Stup – Blažuj – Rakovica uz artiljerijsku podršku – haubičke brigade HVO iz Kiseljaka. Nekoliko sati pre početka deblokade, komanda u Kiseljaku (sigurno po odluci iz Gruda gde je bio stožer HVO) je odustala bez objašnjenja, te su rezultati te deblokade zanemarljivi. Ili, novembra 1992. godine OpŠO Konjic planirao je napad pravcem Glavatičevo – Nevesinje u sadejstvu sa HVO iz Hercegovine (konkretno HVO Konjic). Komandant Mirsad Čatić Čuperak odlazio je u Grude da od Bobana „zamoli“ artiljerijsku podršku, ali je nije dobio.

Vojno rukovodstvo HVO je imalo zadatak da odsudno „brani“ (od koga, pitam se?!) granicu HZHB koja podrazumeva sledeće gradove: Žepče, Travnik, Novi Travnik, Vitez, Fojnicu, Busovaču, deo Kaknja, Vareš, Kiseljak, Kreševo, Prozor, Gornji i Donji Vakuf, Bugojno.

Formiranje paradržave HZHB hrvatski političari (oni iz RBiH, a i RH) pravdali su „nefunkcionalnošću državnih institucija RBiH“!! Sredinom 1993. godine do izražaja je došla politika bosanskih Hrvata kojima nikad nije bilo stalo do deblokade i normalnog funkcionisanja Sarajeva kao glavnog grada RBiH. Položaj i stanje u kome se nalazilo Sarajevo (godina dana u blokadi, bez energenata, hrane, vode i dr.) odgovarali su kreatorima HZHB, da jačaju svoju paradržavnu tvorevinu nasuprot borbe ARBiH i Vlade u Sarajevu za opstojnost RBiH.

Veoma teškom položaju ARBiH između dva agresora – VRS sa VSRJ i HVO sa HV, polovinom 1993. doprinela je činjenica da su komunikacije od Hrvatske, preko Zapadne Hercegovine prema Srednjoj Bosni bile potpuno zatvorene od strane HVO. Povremeno kada bi se „odobrovoljila“ komanda HVO, propuštani su konvoji vojne opreme pri čemu je HVO plenila od $\frac{1}{4}$ do $\frac{1}{2}$ sadržaja transporta. Predsednik RH Tuđman je pravdao prisustvo HV u R BiH činjenicom da „Svijet ne želi muslimansku državu u srcu Evrope i mi smo tu da to osujetimo.“ Podsećam da je Milošević slično govorio – „Dobili smo zadatak (!) da sprečimo formiranje muslimanske države u srcu Evrope!“ Od koga, pitam se?

HVO sa delovima HV posedala je liniju fronta sa ARBiH u dužini od preko 600 km i kontrolisala 20% ukupne teritorije R BiH. Paralelno sa izvođenjem borbenih dejstava nastavljeno je etničko čišćenje, „humano preseljenje“ Muslimana i Srba sa teritorija gde je na silu uspostavljena vlast. Zloglasni logori Dretelj, heliodrom Rodoč, Gabela, Ljubuški i dr. bili su poligoni za fizičko i duhovno maltretiranje Bošnjaka a i Srba iz Hercegovine.

Oružane snage HZHB sačinjavali su:

- operativna zona Jugoistočna Hercegovina s osam pešadijskih brigada, 4 samostalna pešadijska bataljona i bataljon vojne policije;
- operativna zona Severozapadna Hercegovina s četiri pešadijske brigade i bataljona vojne policije;
- operativna zona Srednja Bosna sastava:
  - a) operativna grupa 1 (sa 8 pešadijskih brigada);
  - b) operativna grupa 2 (sa 5 pešadijskih brigada);
  - c) operativna grupa 3 (sa 3 brigade).
- operativna zona Posavina (sa 6 pešadijskih brigada i bataljona VP)

ŠVKOS cenio je da je HVO raspolagao sa 25.000 do 30.000 vojnika pod potpunom borbenom opremom, sa 300-350 tenkova, oko 400 OT i borbenih vozila te oko 2.000 minobacača i artiljerijskog oruđa,

tako da je na težištu napada ostvarivao odnos 20-30:1 u vatrenoj podršci.

AP ZAPADNA BOSNA

Treće, ne manje značajno bojište za odbranu RBiH je ono gde su bili suprotstavljeni pripadnici ARBiH i pripadnici vojske AP Zapadna Bosna, pod rukovodstvom Fikreta Abdića. Otvorena saradnja vojske Fikreta Abdića sa komandama VRS ugrozila je opstanak Bosanske krajinje u sastavu RBiH, vezivala je snage 5.K. i slabila otpor prema VRS.

KRIZNI PERIOD U ODBRANI RBiH

Stanje u kome se našlo Predsedništvo, Vlada, Ministarstvo odbrane i unutrašnjih poslova, te ŠVKOS spram dva spoljna i jednog unutrašnjeg neprijatelja bilo je posledica slabosti koje su bile izražene u jednogodišnjoj odbrani protiv tehnički nadmoćnijeg neprijatelja. Krucijalne slabosti u odbrambenom sistemu RBiH bile su:

Ratno predsedništvo i Vlada RBiH nisu usvojili Strategiju odbrambenog rata, tako da nije bilo sinhronizacije političko-diplomatskog i vojnog delovanja i oružanog otpora prema agresiji s Istoka i onoj s Zapada;

Predsedništvo, Vlada i Ministarstvo odbrane nisu obezbedili tehničko-materijalna-zdravstvena sredstva za efikasnije organizovanje i izvođenje odbrane; OSRBiH nisu imale uvid u protok (dotok) novca (donatorskih sredstava) koji je namenjen odbrani;

Saradnja između MO, MUP-a i OS, te organa vlasti od Predsedništva do opština je nedostatna za kvalitativno i kvantitativno suprotstavljanje agresoru. To se isto odnosi i na obaveštajno, bezbedonosno i moralno obezbeđenje;

Vojno-stručna osposobljenost oficirskog kadra ne obezbeđuje da rukovođenje oružanom borbom bude efikasno i autoritativno. Iz podataka o brojnom stanju popune jedinica ARBiH koje je sačinila Uprava za kadrove, pravne i org.mob. poslove u ARBiH u junu 1993. bilo je na rasporedu 217.461 v/o, a kadrovska struktura je izgledala ovako: oficira – 12.504 ili 5,7% ; podoficira – 17.122 ili 7,9% i vojnika

187.835 ili 86,4%. Nacionalna struktura izgledala je ovako: Muslimana – 203.402 ili 93,53%, Srba 2.325 ili 1,07%, Hrvata – 7.959 ili 3,66% i ostalih 3.775 ili 1,74% . Bez vrhunski osposobljenog oficirskog kadra nije se moglo uspešno suprotstaviti agresoru;

Česte promene organizacijsko–formacijskih sastava, u većini slučajeva bile su odraz želja, a ne materijalnih mogućnosti. Naime, tokom 1993. urađen je velik broj formacija za ARBiH a da nikad nisu zaživele. Tako su formacijom predviđene mtbr, mhbr a da jedinice nisu raspolagale ni tenkovima niti transporterima i motornim vozilima, a u bbr nije bilo transportnih grla;

U većini korpusa postojali su „slobodni strelci“, jedinice kojima su komandovali vojno–stručno nesposobni samoživi komandanti (kao primer 1.k. – Juka Prazina, Mušan Topalović – Caco, Ramiz Delalić, Ramiz Bajramović i dr koji su narušavali vojnu disciplinu i moral pripadnika ARBiH pa su komande ulagale ogromnu energiju da ih stave pod kontrolu, što se u Sarajevu desilo tek oktobra 1993.);

Psihološko–propagandna delatnost agresora bila je organizovaniya i nadmoćnija nad psihološko–propagandnim sistemom RBiH (vojnim i civilnim);

Kadrovske promene u ARBiH u prelomnim danima za odbranu RBiH više su štetele nego doprinele promeni stanja na BH ratištu. Postavljanje generala Rasima Delića na dužnost k-ta ARBiH i Sefera Halilovića za NŠ prouzrokovalo je netrpeljivost najodgovornijih ljudi u ŠVKOS, što se negativno odrazilo na stabilnost odbrane i gubitak teritorije (Trnovo, Bjelašnica, Igman). Na sastanku najodgovornijih starešina u Zenici 21. i 22. avgusta 1993. godine, k-t ARBiH definisao je zaključke i zadatke starešinama GŠ, te , između ostalog, naredio da se ispita odgovornost komandnih struktura ARBiH za pad Igmana, Žepča i Gorazda, što nikada nije urađeno ili meni nije poznato;

Formiranje 6.K. u vremenu najžešćih borbi za „vrata Sarajeva“ pokazalo se pogrešnom odlukom jer nikada nisu precizirane nadležnosti 1., 4. i 6.K., pa su se preplitale zone odgovornosti;

ŠVKOS nije imao uticaja na funkcionisanje logističkog obezbeđenja, koje se iz GLOC-a u Visokom odvijao po „privatnoj“ inicijativi. Ge-

neral Delić je u knjizi „Lica i naličje rata“ napisao: „*Tako je u logističkoj bazi 1.K. u Sarajevu 19.jula 1993. bilo:*

- tromblona raznih – 741 komad
- bombi ručnih – 10.641 komad
- mina 60 mm – 20 komada
- mina 82 mm – 288 komada
- mina 120 mm – 16 komada.

Da li se sa ovim TMS mogao odbraniti Igman!?

Veoma je indikativna reakcija k-ta Delića kada su mu, po prijemu dužnosti, referisali načelnici Uprava i zamenici po elementima borbene gotovosti ARBiH. Prvi njegov zaključak je bio: „*Nisam znao s kakvim se sve problemima suočava Štab, da je Štab popunjen svega 30-40% od formacije i da u Štabu manjka 70% vojnostručnog osposobljenih starešina (posebno u Upravi rodova, Upravi bezbednosti, Obaveštajnoj upravi i Upravi logistike). Boga mi, puno ste uradili u ovako krnjem sastavu!*“.

Kad navodim problem vojnostručne osposobljenosti komandnog i komandirskog kadra imam u vidu da su u VRS i HVO na tim dužnostima bili školovani oficiri iz JNA, naspram oficira ARBiH od kojih neki nisu ni služili vojni rok niti pohađali kurseve komandira, a komandovali su sa 2.000–5.000 vojnika (primer brigada u opštini Stari Grad 1992. i 1993.). Patriotizam je jedna stvar, a vojna stručnost je sasvim druga!

Dolazak mudžahedina u RBiH je jedan od problema kojim se bavio GŠOS. „*Više trebali rušiteljima, nego braniteljima BiH*“, konstatovao je načelnik Uprave bezbednosti general Fikret Muslimović. Njegova konstatacija da: „*Niko od nas u ARBiH, ni prije ni tokom, ni poslije rata nije imao nikakvog uticaja na dolazak mudžahedina u BiH. Oni su bili problem koji nam je bio nametnut, pokazuje nemoć GŠ u rukovođenju OB*“. Svesni smo da i danas BiH ima političkih problema zbog njihovog boravka i učešća u „odbrani“ tokom rata.

Posledice prekoračenja nadležnosti od strane pojedinih komandanata ARBiH i kršenje Ženevske konvencije u ratnoj 1993. godini (Grabovica, Uzdol, Trusina, Kazani, Bugojno, zatvori Silos, Tarčin i sl.) aktuelizirani su i procesuirani poratnih i poslednjih godina;

BORBENA GOTOVOST KORPUSA ARBIH U 1993.

U ŠVKOS dnevno smo pratili situaciju u potčinjenim komandama i jedinicama, a zajedničko za sve korpusne bilo je sledeće:

- nepopunjenost jedinica TMS, nedostatak pešadijske, protivoklopne i minobacačko-artiljerijske municije, vojne opreme, sanitetskih materijalnih sredstava, hrane i goriva za motorna vozila;
- slaba podrška vlasti;
- neprofesionalna, slaba obučenosť vojničkog i starešinskog kadra;
- kriza autoriteta starešina ARBiH;
- odsustvo discipline i odgovornosti u jedinicama;
- nedovoljno inžinjersko uređenje položaja;
- kadrovski problemi u jedinicama i pitanje činovanja;
- veoma složena socijalna situacija vojnika i njihovih porodica;
- slaba organizacija i funkcionisanje CZ.

ARBiH je u veoma složenoj borbenoj situaciji opstala zahvaljujući moralnim vrednostima vojnika i starešina i patriotizmu građana, posebno Muslimana, Bošnjaka. Gradovi kao Sarajevo, Mostar, Maglaj, Zavidovići, Teočak, Tešanj, Bugojno, Olovo, Goražde i dr. odbranjeni su zahvaljujući ARBiH i stanovništvu tih gradova. Iako se ŠVKOS našao u skoro bezizlaznoj situaciji, neprekidno je radio na stabilizaciji odbrane i poduzimao mere:

- da se u korpusima formiraju manevarske brigade i da se obavi postepeni prelazak iz odbrambeno-linijske u manevarsko-ofanzivnu borbu;
- da se formiraju ešaloni i rezerve u borbi radi eksploatacije rezultata u napadnim dejstvima i očuvanja dostignutih linija;
- da se formiraju i masovno deluju DTG u pozadini agresora;
- da se formira 7.korpus u Srednjoj Bosni;

Ratni rezultati OSRBiH na kraju 1993., i pored više kriznih perioda, mogu se oceniti pozitivnom ocenom:

- Sarajevo je odbranjeno, a to je imalo pozitivan uticaj na ukupnu odbranu RBiH i međunarodni respekt. To se odnosi i na Goražde, Maglaj, Mostar, Bugojno i druge gradove koji su bili težište napada VRS i HVO sa kolaborantima;
- VRS nije ostvarila koridor dolinom r.Krivaje;
- HVO nije poseo zamišljenu liniju HZHB;
- vojska Fikreta Abdića nije ostvarila cilj ustanovljenja AP Zapadna Bosna;
- došlo je do izvesne konsolidacije u OSRBiH i zaustavljanja vojne krize u kojoj se ARBiH nalazila proleća i leta 1993. i stvorila pretpostavke za ofanzivna dejstva u 1994.

Ovako izloženo mišljenje o stanju na ratištu 1993. zasnovao sam na meni dostupnim analizama i ocenama GŠARBiH, mišljenju vojnih autora knjiga koje su tretirale događaje u ratu 1992.-1995., kao i sopstvenim zabeleškama sa sastanaka na kojima sam prisustvovao. Ne znam iz kojih razloga ali nisam bio prisutan na najznačajnijim sastancima ŠVK sa VKOS Alijom Izetbegovićem (npr.2 1. i 22. avgusta 1993.!), tako da nemam uvid u neke od presudnih momenata u oružanoj borbi za odbranu RBiH. Zbog toga, verovatno u ovom izlaganju ima propusta. Zato smo ovde da to, ako je neophodno, razjasnimo.

Literatura:

Lice i naličje rata, dr Rasim Delić

Argumenti i sjećanja o ratu, Fikret Muslimović

Dogovoreni rat, Sejo Omeragić

Balkan Bluz, Medina Delalić, Suzana Tačić

BiH od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma, Kasim I.Begić

Separat „Razvoj odbrambeno-oslobodilačkih snaga BiH – u periodu 1992.-1995., general Avdulah Kajević

E, jebi ga, jarane ... , Senad Avdić

Značaj Igmanskog bojišta za odbranu Sarajeva i Bosne i Hercegovine, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za BiH

Opsjednuti grad, Zijad Rujanac

Agresija na BiH, Sjeveroistočna Bosna 1991.-1992.

Geopolitički značaj sarajevsko-zeničke regije u očuvanju državnosti BiH, dr Džemal Najetović

REZULTATI ISTRAŽIVANJA PROBLEMA SAMOUBISTVA U BOSNI I HERCEGOVINI U PERIODU 1985. – 2005.

U Bosni i Hercegovini se, i pored ozbiljnih pokazatelja o suicidu i suicidalnom ponašanju, još uvijek ne posvećuje organizovana društvena pažnja navedenom problemu. Evidentni su pojedinačni pokušaju odgovora na navedeni problem, koji se uglavnom zasnivaju na parcijalnom pristupu. Danas se problematiziranje suicida vrši, uglavnom, kroz najzastupljenije metode-epidemiološke analize.

Demobilisani borci RS sve češće vrše samoubistva, zbog „ruke pravde“ (počinjenih masovnih ratnih zločina a posebno zločina genocida nad Bošnjacima) ali i zbog neadekvatnog zbrinjavanja. Posebno je zanimljiv podatak da Republika Srpska adekvatno zbrinjava dobrovoljce iz drugih zemalja: „Rusi i Ukrajinci u agresiji na BiH. Penzije iz RS dobiva 500 stranih plaćenika. Iz Fonda PIO Republike Srpske već trinaest godina zaredom isplaćuje se više od 500 penzija stranim plaćenicima i dobrovoljcima, uglavnom Rusima i Ukrajincima, koji su se borili u redovima Vojske RS, te porodicama poginulih na teritoriji Bosne i Hercegovine“¹

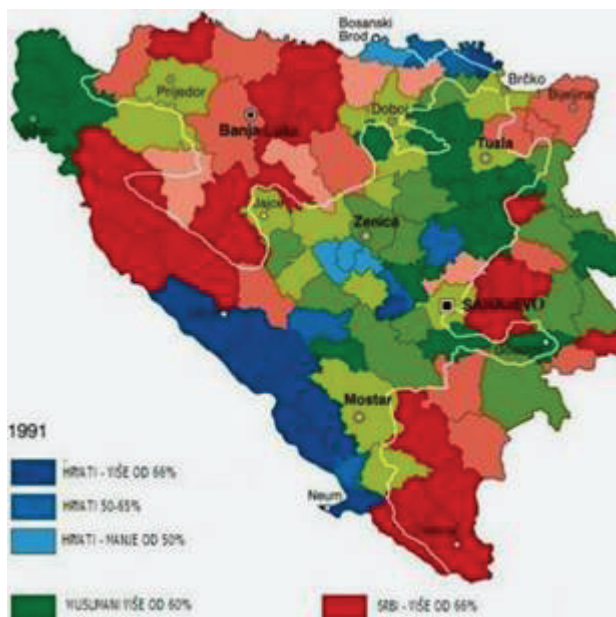
Agresija na BiH je “nastavljena” i u miru, na način pokušaja zadržavanja ratom postignutih ciljeva koji su realizovani na najtežem ratnom zločinu-zločinu genocida. Planski i organizovano i nakon nekoliko godina poslije rata nije uspostavljena sloboda kretanja na navedenim teritorijama, a kamo li da je krenuo povratak prognanih na svoja ognjišta. Opstrukcija povratka je bila strategija nastupa u smislu izazivanja incidenata prema stanovništvu koje je obilazilo ratom razrušene i planski opljačkane domove, a prema rijetkim koji su se

1 Oslobođenje, 02.05.2009.godina

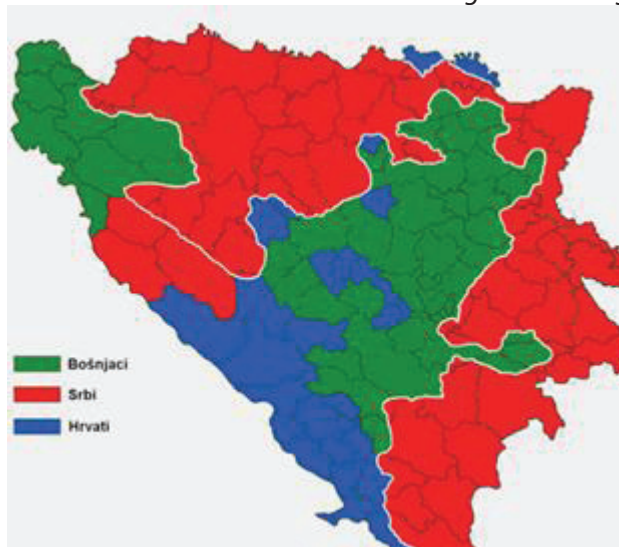
vraćali, neprekidno je činjeno nasilje, a nerijetko i ubistva povratnika, paljenja obnovljenih kuća,...²

Žrtve rata u BiH³, pored ratom doživljenog stresnog poremećaja, dobijaju i tzv. (rijetko u kojoj zemlji registrovani) produženi i transgeneracijski PTSP. Petnaest godina nakon rata u BiH, još nema naznaka svjetlije budućnosti. Veoma je visok procenat nezaposlenosti, priredni rast je više u stagnaciji nego u razvoju. U našem društvu su na sceni snage destrukcije čija se manifestacija svakim danom sve više nameće kao pravilo ponašanja (razbojništvo, nasilje, pljačke, prostitucija, trgovina ljudima, droga, ...), razbija se najveća snaga - bosansko-hercegovačka porodica.⁴

- 2 Posebno je zanimljivo da se niti jedan od navedenih i sličnih događaja počinjenih prema Bošnjacima nisu proglašavani terorističkim, iako po svim obilježjima spadaju u navedenu kategoriju (npr. pritisak na Vladu da se spriječi realizacija projekata povratka izbjeglog i raseljenog stanovništva-provedba Anexa VII Dejtonskom mirovnog sporazuma, zastrašivanje povratnika,...). Na drugoj strani, za slične događaji za koje se „unaprijed“ sumnjivalo da su ih počinili Bošnjaci, odmah su proglašavani terorističkim i čvrsto vezani za bošnjačko političko i vojno vođstvo. Nažalost, kontinuitet navedenog je u stalnom porastu, čak dotle da se u istom događaju u kojem učestvuje npr. lice bošnjačke nacionalnosti i npr. lice srpske nacionalnosti, lice bošnjačke nacionalnosti unaprijed povezuje sa terorizmom a drugo lice sa kriminalom.
- 3 Na pitanje: postoji li opasnost da se Bošnjaci previše užive i poistovijete sa ulogom žrtve?, doc dr Alma Bravo Mehmedbašić, šef odjeljenja kliničke psihijatrije KCU Sarajevo kaže: „Postoji mogućnost da se djelomično identifikuju, ako kroz medije ne razvijamo da smo vrijedni, nego stalno govorimo o tome kako smo žrtve. Hoću reći da ukoliko stalno kroz medije ukazujemo na to možemo u svijesti mladih i onih koji to slušaju stvoriti jednu širu viktimizaciju na društvo. Ako, dakle, stalno ističemo da smo žrtve i da odviše jadikujemo možemo se početi psihološki identificirati sa tim. To je dakako opasnost“. List «Preporod», Sarajevo, broj 5/895, 2009. godina.
- 4 Prema vojnoj nauci, BiH nije imala šansi za opstanak kada se uzme odnos snaga odbrane i snaga agresije 1992. godine. Mnoga istraživanja (naučna, obavještajna,...) su vršena u BiH sa ciljem dobijanja odgovora - traženja formule odbrane BiH. „Zaključci“ navedenih istraživanja su se, uglavnom, svodili na to da su snagu odbrane BiH branio crpili u porodici, i paralelno sa odbranom ključnih vrijednosti: države, naroda i vjere uspjeli ono što kroz historiju nije zabilježeno. Šta je još pomoglo braniocima BiH, ostaje za sada mnogima tajna. To je i bolje, prvenstveno zbog eventualnog pojavljivanja/obnavljanja ideja nove podjele/nestanka BiH.

Etnička karta stanovništva Bosne i Hercegovine 1991. godine

Etnička karta stanovništva Bosne i Hercegovine 1991. godine (rezultati etničkog čišćenja i genocida)

Centri za mentalno zdravlje u BiH svakim danom primaju nove pacijente. Najčešći razlozi javljanja u navedene centre su depresija, akutne faze hroničnih oboljenja kao šizofrenija, PTSP,... Traumatizaciji⁵ u BiH bila je izložena cijela populacija, a posebno su ugroženi vojnici, logoraši, silovane žene, prognanici, djeca,... Navedene posljedice ne da se smanjuju, već svakim danom postaju sve vidljivije i, što posebno treba da zabrinjava, poprimaju transgeneracijski karakter. „Republika Srpska je na putu biološkog nestanka.⁶ Stanovništvo entiteta nastalog na genocidu i etničkom čišćenju, brže umire nego što se razmnožava. U RS već vlada bijela kuga.“⁷

Dr Bogdan Stojaković, načelnik Psihijatrijske klinike u Banjoj Luci, kaže: „Imali smo i slučajeve da ljudi nisu mogli izaći na kraj sa onim što su u ratu počinili. Tek kada je rat završen shvatili su šta su sve radili i upali u klasičnu psihozu. Društveni poremećaji, neskladi i nemiri zasigurno utiču na porast, ne samo samoubistava nego i različitih psihičkih poremećaja i oboljenja“. Milorad Kalamanda, iz boračke organizacije RS-a navodi stav o PTPP i kaže da „u RS-u, bez pretjerivanja, postoji više desetina hiljada ljudi koji su djelimično ili u većoj mjeri oboljeli od ove bolesti. Svakodnevno smo suočeni sa nesrećama, a i

- 5 Na pitanje: u toku rata, žene su bile ciljana grupa sa očitim namjerom agresora da na taj način ugroze porodicu koja je osnovna ćelija našeg društva?, doc dr Alma Bravo Mehmedbašić, šef odjeljenja kliničke psihijatrije KCU Sarajevo kaže: „Da. I brojna istraživanja preživjelih torture ukazuju na to. I podaci Internacionalnog centra za rehabilitaciju preživjelih od torture ukazuju da je ratna tortura, upravo, korištena kao jedna ratna strategija. Znači, da je silovanje bilo ratna strategija kako bi se postigli unaprijed planirani ciljevi. Tortura je unaprijed planirana i u cilju je ostvarenja te strategije. A, ciljevi su bili etničko čišćenje i zauzimanje teritorija“. Na drugo pitanje: Agresori su u svojoj strategiji išli dotle da su silovane žene ostavljali da namjerno rode djecu?, odgovara: „Ja sam imala jednu takvu osobu, jednu klijenticu koja je rodila dijete. To dijete je sada u drugoj porodici. Dakle, bilo je takvih slučajeva. Imala sam klijenticu koja je namjerno prekinula trudnoću. Ustvari, to neželjeno dijete očito bi žrtvu stalno podsjećalo na taj nasilni akt čime se nadalje situacija komplikira. Razvija se jedan vrlo antivalentat stav prema djetetu. Uz to razvija se osjećaj krivice koji kod preživjeli dovodi do gubitka samopouzdanja, samopoštovanja. Taj osjećaj nose sa sobom, kao da su oni krivi što im se desilo. Ustvari, smatra se da nema kompletne rehabilitacije preživjelog od mučenja, bez zadovoljenja svih aspekta reparacije koja podrazumijeva ne samo rehabilitaciju u medicinsko-psihološkom i socijalnom smislu, nego i sve vrste kompenzacije za preživjele. Znači, potrebna je moralna, pravna, materijalna, socijalna i svaka vrsta kompenzacije“. List Preporod, broj 5/895, 2009. godina.
- 6 „Priznavanjem Republike Srpske (RS) kao legitimnog i ustavotvornog entiteta nove Bosne, Dejtonski Mirovni sporazum iz 1995. je time prihvatio i protivvrječnost, jer je RS započeta kao korak ka „Velikoj Srbiji“ i iskovana u zločinima - i masovnim progonstvima - nad ne-Srbima“. ICG Balkans Report N° 118, Nadnica za grijeh: sučeljavanje sa Republikom Srpskom u Bosni, Sarajevo/Brisel, 8. oktobar 2001, str. 6.
- 7 List Oslobođenje, Azhar Kalamujić: Demografija: Sudnji dan u Bosni i Hercegovini počinje 2011. godine, Sarajevo, 17.05.2003. godina

zločinima u kojima su učesnici ratni veterani i osobe sa traumatskim ratnim iskustvima”.

Neuropsihijatar dr. Esmina Avdibegović objašnjava „da se PTSP može pojaviti i nakon 20 godina od traume koja ga uzrokuje. PTSP se kategoriše kao bolesno stanje, mada je to, ustvari, mogli bismo reći, jedna normalna ljudska situacija na nenormalne okolnosti. Okolnost ne možemo liječiti, ali našu reakciju na užasnu situaciju možemo i moramo liječiti, jer nas ta reakcija ometa u našem društvenom funkcionisanju. Problem, kad su u pitanju demobilisani borci, jeste što je pomoć borcima usmjerena sva na psihijatrijske ustanove i eventualno na liječnike porodične medicine ili opšte prakse, nedostaje opšte-društvena podrška”.

Naučna predviđanja idu u pravcu da će se u **narednom periodu (ukoliko izostane adekvatna društvena prevencija) značajno povećavati broj realiziranih samoubistava, jer imamo ranjivu i eksplozivnu kategoriju ljudi punu negativnog naboja i nikada ne možemo sa sigurnošću znati kada bi taj naboj mogao eksplodirati - da li autodestrukcijom kroz naglo povećanje broja suicida, da li destrukcijom - ubistvima u neposrednom okruženju ili pak kroz nekontrolisani bunt - čije manifestacije mogu biti kroz akumulaciju nezadovoljstva od strane boračkih udruženja i njihove masovne reakcije na društvenu nebrigu. Ovome će posebno doprinijeti i aktuelna recesija u BiH, čiji udar su prvi osjetili nezaposleni demobilisani borci, invalidi, porodice poginulih boraca,...**⁸

Primjeri suicida boraca u BiH pokazuju da u nekim slučajevima iza njih je ostajalo oproštajno pismo sličnog sadržaja. U jednom oproštajnom pismu borac je napisao: „ja nisam imao snage reći djetetu da nisam večerao i da sam svoj komad hljeba davao njemu“. Ovakvi slučajevi moraju biti uzbuna za svaku normalnu državu i društvo, ukoliko se ne radi o patološkom društvu i državi. Ukoliko država ima „obraza“ da toleriše ovakve slučajeve, po svim normama (Božijim, moralnim,....)

⁸ Ekonomska kriza narušava mentalno zdravlje. Sve veća potražnja za antidepressivima u BiH. Šef Psihijatrijske klinike Sarajevo dr Abdulah Kučukalić izražava bojazan da će vremenom situacija biti sve gora i da će u budućnosti još više biti narušeno mentalno zdravlje ljudi u BiH. To će rezultirati i povećanjem broja samoubistava. Dnevni avaz, 06.03.2009. godina

ona će i sama biti žrtva suicida - nju će stići veća kazna, kazna u kojoj će stradati krivci, ali i nedužni - jer su gledali nepravdu i nisu se protiv nje borili. Historija nekih naroda (npr. slučaj „Nuhove lađe“) to potvrđuje, a mi nismo ništa više zaslužni od drugih koje su stigle slične kazne.

U BiH je postignut najviši nivo patriotizma koji je ikada zabilježen u historiji, u isto vrijeme branili smo najviše tri vrijednosti: državu, narod i vjeru. Imali smo slučajeve u Tuzli da su se vješali mladići koji su sa 15-16 godina ušli u rat i tada nisu znali šta ih je snašlo. Tek poslije se u njima probudio strah i članovi njihovih porodica navode da su im pričali da su im se neposredno pred samoubistvo žalili kako sanjaju krv, a nerijetko su ih čuli i kako viču u snu. I na ovakve slučajeve država je imala snage da ne reaguje. Da stvar bude katastrofičnija, država se „prevarila“ i obezbijedila je nezaposlenim borcima po 150,00 KM (nedovoljno i za najnužnije lijekove). Odmah poslije toga digla se opštedruštvena uzbuna - „država propada što se borcima daje po 150,00 KM“. Bojim se da će država propasti ukoliko ne bude davala po 150,00 mizernih KM, jer liječenje bolesnog društva je daleko veća cijena, a nekada i mnogo veća cijena nije dovoljna da društvo ozdravi.

Očekivani trend povećanja broja samoubistava u BiH se nastavlja. Ukupno se u 2006. godini ubilo 562 lica, od čega u F BiH 267 i u RS 295 samoubistava. Naučna promišljanja navode da je jedan od glavnih uzroka samoubistava u BiH osjećanje očaja i beznađa, te velika sumnja da se politička i ekonomska situacija mogu promijeniti nabolje. Kada je riječ o borcima koji su preživjeli rat, a u miru stradali od sopstvene ruke, tu se radi o (bez)smislu vlastite žrtve. Jedan borac kaže: „Rat je završen bez pobjednika i poraženih, borci su razočarani, jer su njihove nade iznevjerene, a ne smijemo zaboraviti ni teške ratne traume civila, logoraša i silovanih žena. Svi oni osjećaju da prema njihovim problemima nema konkretnog društvenog stava, zbog čega su prinuđeni da sami traže izlaz iz životnog pakla“.

U javnosti se plasira stav da je broj samoubistava u blagom porastu, ali da fenomen nije u tolikoj mjeri izražen da bi mu se poklanjala

posebna pažnja. To je šlagvort za demagogiju za one koji govore o zemlji u kojoj se živi teško, ali se ljudi ne ubijaju. Ili se ne ubijaju u tolikoj mjeri da je potrebno tražiti odgovor na pitanje: zašto? Prema ranijim istraživanjima, 40 do 60 odsto osoba koja izvrše samoubistvo imale su dijagnozu neke od psihijatrijskih bolesti. Zadnji zabilježeni slučajevi demantuju dosadašnju statistiku, jer je od deset lica koja su se ubila, samo jedno bilo mentalno bolesno.

Ovaj podatak treba da zabrine čitavo društvo, jer je očigledno pokazatelj opšte socio-ekonomske situacije u Bosni Hercegovini. Da u samoubistvima u BiH nema "statističkih pravila" pokazuje slučaj šesnaestogodišnjaka iz Banjaluke, koji je izvršio samoubistvo tako što je pucao u sebe iz "krateža"-improvizovane puške kalibra 12 milimetara. Maloljetnik je odustao da uđe u svijet odraslih iz samo njemu poznatih razloga.⁹ U Republici Srpskoj je alarmantnija situacija na polju suicida nego u Federaciji BiH. Kao što smo naveli, navedeno se dovodi u vezu sa izvršenjem brojnih ratnih zločina, na način da zločinci imaju noćne more, čuju krikove žrtava,... bježe iz mjesta u mjesto - krikovi žrtava ih progone,.. i na kraju prave reviziju života i zaključuju da je najadekvatnija nagrada/kazna za ono što su uradili - smrtna kazna¹⁰, sami sebi presuđuju samoubistvom.¹¹

Statistički podaci o samoubistvima u Bosni i Hercegovini obuhvataju broj samoubistava u predratnom periodu - period stabilne socijalne i ukupne društvene situacije, ratnom periodu - period totalne društvene destrukcije i poslijeratni period - period produžene društvene destrukcije. U nastavku je data analiza rezultata empirijskog istraživanja samoubistava u Bosni i Hercegovini:

- 9 Kada je riječ o samoubistvima u Banjaluci, 15. novembar uči će u anale jer je na taj dan četvoro njenih žitelja odlučilo da sebi oduzme život. Gojko Popović, student, pucao je sebi pištoljem u glavu. Sanja Račić (24) ubila se skokom sa 7. sprata. Petar Adamović (79), iz Debeljaka kraj Banjaluke, ubio se iz automatske puške, a Bogdan Maksimović (64) iz Mišinog Hana život je okončao pucanjem iz pištolja.
- 10 Bivši ministar unutrašnjih poslova Srbije Vlajko Stojiljković (kojeg je haški Tribunal optužio za ratne zločine na Kosovu i Metohiji) ubio se 11. aprila 2002. godine hicem iz pištolja na stepeništu Savezne skupštine u Beogradu. Istoga dana je parlament SR Jugoslavije usvojio Zakon o saradnji s Haškim tribunalom.
- 11 Oko 90 procenata ratnih zločina počinile su srpske jedinice, i to kao planirani genocid za vrijeme agresije na suverenu Republiku Bosnu i Hercegovinu, članicu Ujedinjenih naroda. U zločinima su učestvovala trupe vojske Savezne Republike Jugoslavije, djelimično pod imenom Jugoslovenske narodne armije, srpske kolaboracionitičke formacije iz Bosne i Hercegovine, paravojne jedinice iz Srbije i Crne Gore, kao i naoružani civili - bosanski Srbi -prema izvještajima Basjunijeve komisije „Kriminalni elementi srpskog naroda iz Bosne“. Tilman Zülch, „Etničko čišćenje“ genocid za „veliku Srbiju“, BKC, Sarajevo, 1996., str. 16.

1. Umrli usljed nesrećnog slučaja, samoubistva i ubistva u BiH za period 1985. – 1989.

GODINA		1985.	1986.	1987.	1988.	1989.	UKUPNO
NESREĆNI SLUČAJEVI		1459	1407	1526	1476	1386	7.254
SAMO UBISTVA	MUSLIMANI	155	186	165	156	197	859
	SRBI	224	249	271	228	265	1.237
	HRVATI	86	79	105	68	67	405
	OSTALI	19	28	53	37	44	181
	UKUPNO	484	542	594	489	573	2.682
UBISTVA		67	70	64	73	74	348
UKUPNO U BIH		2010	2019	2184	2038	2033	10.284

Komparirajući pokazatelje broja samoubistava u periodu od 1985. do 1989. godine vidljivo je da je najviše samoubistava počinjeno u 1987. godini, i to 594 samoubistava, a najmanje u 1985. godini i to 484 samoubistva. Vidljivo je da u navedenom periodu samoubistva dominiraju u odnosu na ubistva: ukupan broj samoubistava je 2.682, a ubistava 348. Najveći broj samoubistava u periodu od prvih pet godina istraživanja (1985-1989.) počinili su **Srbi** i to **1.237** samoubistava, zatim **Muslimani - 859** samoubistava i **Hrvati - 405** samoubistava. „Objašnjenje“ uzroka masovnih ratnih zločina i zločina genocida izvršenog u protekloj agresiji na BiH, prema znanstvenim objašnjenjima, može se tražiti i u navedenim pokazateljima. (tabela br. 1.).

2. Samoubistva u Bosni i Hercegovini 1992. – 1995.

		1992.	1993.	1994.	1995.	UKU- PNO
SAMOUBI- STVA	NA TERITORIJI POD KONTRLOM ARBIH I HVO		178	112	160	450
	NA TERITORIJI POD KONTRLOM VRS	268	287	310	322	1.187
UKUPNO			733	422	482	1.637

Ukupan broj samoubistava na teritoriji pod kontrolom vojske RS u ratnom periodu (1992.-1995)-period totalne društvene destrukcije

iznosi 1.187. Komparacijom broja samoubistava na teritoriji pod kontrolom ARBIH i HVO (450) sa brojem samoubistava na teritoriji pod kontrolom vojske RS (1.187) vidljivo je da je daleko veći broj samoubistava na teritoriji pod kontrolom vojske RS, odnosno 62,1% više. Ako se uzmu u obzir procjene da je na teritoriji pod kontrolom vojske RS bilo 50% manje stanovništva od teritorije pod kontrolom ARBIH i HVO, navedeni nesrazmjer samoubistava se još više povećava. Navedeni pokazatelji potvrđuju moju tezu prema kojoj naredbodavci i izvršioци ratnih zločina češće vrše samoubistva u odnosu na druga lica (budući da su u apsolutnoj većini naredbodavci i izvršioци ratnih zločina na teritoriji RS i pripadnici vojske RS). (tabela br. 2.).

3. Ukupan broj samoubistava u BiH po periodima istraživanja:

Ukupan broj samoubistava
u periodu prije agresije na BiH 1985.-1991. = 3.583

Ukupan broj samoubistava
u periodu agresije na BiH 1992.-1995. = 1.637

Ukupan broj samoubistava
u periodu poslije agresije na BiH 1996.-2005. = 4.999

U periodu istraživanja (1985.-2005.)

ukupno je u BiH počinjeno samoubistava-10.219, od čega:

- Predratni period (1985-1991.)-3.583 samoubistava;
- ratni period (1991.-1995.)-1.637 samoubistava;
- poslijeratni period (1996.-2005)-4.999 samoubistvo (tabela br. 3.);

4. Prosječna stopa suicida u Bosni i Hercegovini po periodima istraživanja

Period pet godina prije istraživanja (1980.-1984.) Prosječna stopa suicida 11,2

Period prije agresije na BiH (1985.-1991.) Prosječna stopa suicida 11,7

Period agresije na BiH (1992.-1995.) Prosječna stopa suicida 13,6

Period nakon agresije na BiH (1996.-2005.) Prosječna stopa suicida **15,9**

Godišnji prosjek samoubistava za period istraživanja (1985.-2005.) Prosječna stopa suicida 13,7

Prosječna stopa suicida u BiH, za period istraživanja (1985.-2005.) iznosi 13,0:

- Prosječna stopa suicida za period (1980.-1984.) iznosi-11,2;
- prosječna stopa suicida za period (1985.-1991.) iznosi-11,7;
- prosječna stopa suicida za period (1992.-1995.) iznosi-13,6;
- prosječna stopa suicida za period (1996.-2005.) iznosi-15,9;
- prosječna stopa suicida za period (1985.-2005.) iznosi-13,7 (tabela br. 4.);

5. Prosječne stope suicida po republikama SR Jugoslavije

GODINA	BIH	CRNA GORA	HRVATSKA	MAKEDONIJA	SLOVENIJA	SRBIJA		
						Užaterrit.	Ko-sovo	Vojvodina
1985	11,2	15,5	22,5	6,3	33,6	12,9	0,3	25,8
1986	12,4	11,1	22,4	5,7	30,8	13,4	1,1	26,1
1987	13,5	13,8	24,6	6,2	31,0	14,0	1,0	30,5

Najviša stopa suicida u republikama bivše Jugoslavije (1985.-1987.) bila je u Sloveniji (1985.)-33,6 a najniža u Makedoniji-5,7 (1986.). U BiH, u okviru bivše Jugoslavije, prosječna stopa samoubistva (1985.-1987.) bila je najniža (poslije Makedonije), i iznosila je:

1985. godine - 11,2; 1986. godine - 12,4; 1987. godine - 13,5 (tabela br. 5.);

6. Stope izvršenih samoubistava pripadnika Armije R BiH u periodu 1996. - 2005. 35,6%

7. Stope izvršenih samoubistava pripadnika Hrvatskog vijeća obrane u periodu 1996. - 2005. 36,4%

8. Stope izvršenih samoubistava pripadnika Vojske Republike Srpske za period 1996. - 2005. 37,2%

Stopa samoubistava pripadnika ARBIH je 35,6 (tabela br. 6.). Stopa samoubistava pripadnika HVO je 36,4 (tabela br. 7.). Stopa samoubistava pripadnika Vojske RS je 37,2 (tabela br. 8.). Iz navedenih tabela vidljivo je da je najveća stopa samoubistava je kod pripadnika Vojske RS (**37,2**); zatim HVO (**36,4**), dok je najniža stopa samoubistava kod pripadnika ARBIH (**35,6**). Evidentno je da se kod sve tri vojske radi o **kritično visokim stopama suicida.**

9. Stope samoubistava u Bosni i Hercegovini (1950. – 2005.)

GODINA	STOPA SUICIDA U BOSNI I HERCEGOVINI	STOPA SUICIDA U FEDERACIJI BIH	STOPA SUICIDA U REPUBLICI SRPSKOJ
1950.	4,1		
1975.	9,2		
1976.	10,1		
1977.	7,6		
1978.	7,0		
1979.	9,5		
1980.	9,3		
1981.	10,6		
1982.	11,2		
1983.	11,4		
1984.	13,5		
1985.	11,2		
1986.	12,4		
1987.	13,5		
1988.	11,3		
1989.	13,2		
1990.	10,7		
1991.	9,9		
1992.	11,9	4,5	26,8
1993.	12,5	4,5	28,7
1994.	14,2	5,6	31,0

1995.	15,9	8,0	32,2
1996.	17,5	8,3	30,7
1997.	17,9	8,5	31,4
1998.	16,0	6,5	28,7
1999.	15,7	7,3	28,6
2000.	16,5	9,2	27,4
2001.	16,4	8,5	28,6
2002.	15,4	9,9	23,2
2003.	15,0	9,1	24,2
2004.	14,7	9,2	23,8
2005.	14,8	9,3	24,2

KRITIČNO VISOKE STOPE SUICIDA 25 i VIŠE

SREDNJE VISOKE STOPE SUICIDA 20-24

NISKE STOPE SUICIDA DO 19

Najniža stopa samoubistava u BiH zabilježena je poslije II svjetskog rata (1950.) i iznosila je **4,1**. Najviša stopa samoubistava u BiH zabilježena je poslije dvostruke agresije na BiH (1997.) i iznosila je **17,9** (tabela br. 9.). Komparirajući navedene stope suicida, može se zaključiti da pozitivne uzroke male stope suicida u BiH nakon II svjetskog rata treba tražiti u činjenici da su se ostvarili ciljevi rata snaga odbrane, učesnici rata, a naročito borci na ukupnoj društvenoj skali vrijednosti zauzimali su sami vrh, brzo i efikasno su procesuirani optuženi za ratne zločine, izvršen je brz povratak izbjeglog i raseljenog stanovništva, izvršena je brza obnova zemlje i povećanje broja zaposlenih,.... Negativne uzroke visoke stope suicida nakon dvostruke agresije na BiH (1996.) možemo preslikati već navedene za 1950. godinu, ali u njihovoj negaciji.

Osim navedenog, evidentan je porast stopa suicida (za prosjek u BiH) u periodu od 1996.-2005. godine. Budući da su u bosanskohercegovačkom društvu, u poslijeratnom periodu (1996.-2005.) prisutne već navedene negativne društvene vrijednosti koje se svakim danom sve više produbljuju, očekivati je dalje povećanje broja samoubistava ukoliko bude izostala efikasna društvena prevencija. U daljoj analizi

pokazatelja iz predmetne tabele vidljive su značajne razlike u stopama samoubistava u Federaciji BiH i Republici Srpskoj. **Federacija BiH ima niske stope suicida** za ratni (1992. – 1995.) i poslijeratni period (1996. – 2005.). Najniža stopa samoubistava u Federaciji BiH zabilježena je 1992 i 1993. godine i iznosila je 4,5 a najviša 2002. godine i iznosila je 9,9. Najniža stopa samoubistava u Republici Srpskoj zabilježena je 2002. godine i iznosila je 23,2 a najviša 1995. godine i iznosila je 32,2. Alarmatan je podatak o **kritično visokim stopama suicida u Republici Srpskoj** za ratni period (1992. – 1995.), **kritično visokim stopama suicida za poslijeratni period** (1996.-2001.) i **srednje visokim stopama suicida** za period 2003.-2005.

Najveće mogućnosti za objašnjenje samoubistva imaju one naučne discipline koje se nalaze na granici gde se individualno i društveno prožimaju. Niti jedna od teorija kao i rezultati empirijskih istraživanja nisu dali konačan odgovor: zašto se ljudi ubijaju? Aktuelne teorije i empirijska istraživanja, svaka na svoj način, nam pomažu da što bolje shvatimo fenomen samoubistva. Sklop društvenih, psiholoških, psihijatrijskih, porodičnih i drugih faktora, uz moguću dominaciju jednog nad drugim, imaju značajnu ulogu u etiologiji pojave samoubistva.

Pored ukupnih dostignuća na polju nauke i drugih društvenih djelatnosti, i dalje možemo reći da je samoubistvo enigma, gdje se pokušavaju odgonetnuti uzroci koji su nekoga doveli do toga da smrt vidi kao jedini izlaz. Većina samoubistava ostaju nedorečena priča. Stručnjaci, porodica i šira okolina nikad nemaju jasan odgovor: zašto je neko odlučio prestati živjeti? Za razumijevanje konkretnih slučajeva uvijek nedostaju ključni fragmenti u mozaiku koji su presudili da neko zaključi da su problemi na ovome svijetu nerješivi, a smrt jedino njihovo rješenje. Još je zbunjujuće kada smoubistvo izvrši osoba koja je naizgled imala sve riješeno, živjela bez problema i sebi samoubistvom okončala život, a iza nje su ostale druge osobe sa daleko većim problemima.

Pored navedenog, prisutni su i neki (oprečni) stavovi da odgovor na samoubistvo postoji. Prema navedenom, definitivno je moguće spriječiti samoubistvo u mnogim slučajevima, preokrenuvši tok emocija, misli,... odnosno suicidalnih namjera pojedinaca koji autode-

strukciju smatraju jedinim mogućim izlazom. Procjena je da odgovor leži u: predikciji i prevenciji. Predikcija ili predviđanje je u obraćanju pažnje na znakove/simptome koji ukazuju na moguću odluku da neko s kim smo često u kontaktima oduzme sebi život. Diggory kaže: „Očekivanje da je predikcija suicida moguća samo je specijalan slučaj uobičajene naučničke vjere da univerzum sadrži čvrste regule koje mogu biti otkrivene i protumačene racionalnim istraživanjima.“ Brojni slučajevi samoubistava nameću pogrešan zaključak kako se radi o neočekivanom i iznenadnom činu. Najbliža istina je da oni koji „dobro poznaju“ ličnost potencijalnog samoubice nisu sposobni uočiti ključne promjene koje navode na suicidalne misli.

Sve brojniji ratovi, mirovne misije, prirodne i druge katastrofe čine PTSP aktualnim problemom. Kao „adekvatan“ odgovor na navedni izazov, intenzivirala su se istraživanja terapije PTSP pomoću virtualne stvarnosti (VR), koja prema preliminarnim rezultatima daju određene/nedovoljne pozitivne rezultate.

Kod stanovništva BiH, postoji porast broja psihičkih poremećaja u poslijeratnom periodu u odnosu na predratni period. Poslije rata posebno je evidentan porast poremećaja iz kategorije razvojnih psihičkih poremećaja u odnosu na predratni i ratni period. Evidentno je prisustvo PTSP u BiH, ali u znatno manjoj mjeri nego što se moglo očekivati s obzirom na veličinu ratne destrukcije. Očekivana specifična pojava specifične direktne posljedice ratnog stresa na psihu učesnika rata u BiH za sada nije evidentirana, tj. nije se pokazalo da postoji „bosanski sindrom“.¹² Rat je imao razarajuće efekte na učesnike rata, naročito vojnike, kroz PTSP i depresiju kao najčešćim posljedicama, kao prateća pojava sličnih društvenih destrukcija.

Na kraju potrebno je, kao budući „orijentir“ u rješavanju ukupnog problema suicida, imati i rezultate najnovijeg globalnog istraživanja o učestalosti samoubistava koje je provela međunarodna grupa naučnika u 17 zemalja različitog stepena privrednog razvoja (podaci prikupljeni od 85.000 ljudi):

12 Bosanci su preživjeli nerazuman rat pomoću dara mentalnog integriteta. Svaki istaknuti novinar koji je bio u Bosni u toku rata svjedočio je i izvještavao o ovom daru mentalnog integriteta, daru nasljeđenom iz vjerske tradicije i kulturnih običaja u Bosni. Keit Doubt, Sociologija nakon Bosne, Buybook, Sarajevo, 2003., str. 35

- a. razmišljanje o samoubistvu imalo je prosječno 9,2 odsto ispitanika;
- b. pokušaj izvršenih samoubistava kod 2,7 odsto ispitanika;
- c. učestalost samoubistava u posljednjih 45 godina povećala se za 60 odsto;
- d. suicid je jedan od vodećih uzroka smrti kod osoba u dobi od 15 do 44 godine;
- e. izgledi za samoubistvo rastu između 12. i 15. godine života;
- f. najveći rizik za suicid prisutan je u roku od godinu dana nako što je osoba prvi put pomislila na mogućnost samoubistva;
- g. najveći rizik prisutan je u grupi žena u dobi od 18 do 34 godine, posebno slabijeg obrazovanja, neudanih i pogođenih nekim mentalnim poremećajem;
- h. u zemljama s najvišim stepenom privrednog razvoja najveći faktor rizika su poremećaji raspoloženja poput depresije;
- i. u ostalim zemljama najveći rizik sa sobom nose poremećaji kontrole impulsa, ovisnost o drogama te anksioznost.

Savremeni svijet je (izgleda) ubijeden da se prevencija samoubistva treba vršiti „injekcijom i tabletom“, odnosno, postizanjem uspjeha u kvantitativnom aspektu - smanjenjem broja samoubistava a u kvalitativnom smislu čine se veće posljedice - sprječavanje samoubistva na način da kada individua dobije ozbiljne psihičke i druge poremećaje sa snažnom manifestacijom suicidalnih namjera –prelazi se na „injekciju i tabletu“, odnosno na održavanje puke fizičke opstojnosti sa potpunom mentalnom odsutnošću.

Džon Kasel, poznati epidemiolog sa Univerziteta u Sjevernoj Karolini je rekao: „Bolest nikada ne sprječava to što se otkrivaju slučajevi oboljenja, već djelovanjem na nivou kolektiva, na sredinu, društvene i socijalno-psihološke faktore koji povećavaju sklonost ka oboljenjima i slabe otpornosti pojedinaca prema spoljnim agresijama. U suštini, zdravlje je ravnoteža između patogenih činilaca i njihovih domaćina. Zdravlje zavisi od sposobnosti pojedinaca da održe relativno stabilan

odnos prema svome okruženju. Pitanje na koje treba odgovoriti je „kako društvo može da pomogne tu sposobnost?“¹³

U razmatranju problema samoubistva neophodan je osvrt i na riječi uvaženog prof.dr. Jusufa Žige, koji kaže: „Evidentno je da savremeni čovjek, moralno sunovraćen i duhovno ispražnjen, ne može riješiti krizu suvremenog svijeta, jer je sam, kao takav, producira. On najprije, mora redefinirati svoj odnos prema sebi tj. vlastitom sistemu vrijednosti, prema drugim ljudima i, konačno, prema svijetu koji ga okružuje. Jednom riječju, mora promijeniti filozofiju svoga života. Samo u proživljavanju njegove zemaljske ukorijenjenosti i nebeske produhovljenosti, isijava ljudskost. Sve drugo bi bio pokušaj imitiranja životinje (životinjskih poriva), ili pak, duhovnih stvorenja“¹⁴

Povećane stope samoubistva u Bosni i Hercegovini (i nagovještaj moguće ekspanzije samoubistava zbog činjenice da se kod relativno velikog broja lica registruje prisustvo PTSP koji predstavlja „bazu“ za lica sa suicidalnim namjerama, ukoliko izostane adekvatna društvena prevencija) u periodu (1985.-2005.), kao i prelazak od ranijih niskih stopa karakterističnih za našu populaciju na srednje stope suicida ukazuju da su u ovom periodu u BiH bili izraženi društveni suicidogeni faktori. Bosanskohercegovačko društvo je prošlo totalnu društvenu destrukciju - rat, što se generalno smatra glavnim uzročnikom povećanja broja samoubistava. Navedeni period, osim što je obilježen ratom, imao je svoje i druge (prateće) karakteristike, kao što su: velika stradanja populacije (poginuli, ranjeni, logoraši,...), prisilne migracije, velike materijalni i emotivni gubici, promjena u strukturi porodice kod velikog broja građanstva,... Stalna politička previranja, opšti porast kriminala, velika nezaposlenost, evidentan pad morala, obrnuta skala društveni vrijednosti (kriminalci i ratni profiteri zauzimaju na skali vrijednosti mjesto borcima) su dodatni činioci koji pogoduju porastu broja samoubistava.

Bosanskohercegovačko društvo poprima karakteristike „razorenog društva“ „prikliješteno“ snažnom anomijom i „organizovanim haosom“. Poslijeratni period u BiH karakteriše sve slabija društvena solidarnost i kohezivnost. Uzimajući u obzir Dirkemova shvatanja sa-

13 Gorz A., Ekologija i politika, Beograd, Prosveta, 1982, str. 204

14 Jusuf Žiga, Zemljoradnici vremena, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1998., str 301

moubistva, u BiH je sve slabija društvena integracija i regulacija, koje utiču na porast stopa suicida. Poznat je Dirkemov stav da je samoubica duboko determinisan društvenom sredinom. Ovaj stav ima posebno značenje u periodu istraživanja za ratni period (1992-1995.), što nam potvrđuju i visoke stope suicida demobilisanih boraca i ratnih vojnih invalida u poslijeratnom periodu, kao populacije koja je suočena sa svim nedaćama ovog perioda.

Literatura:

1. Cerić Ismet, Neke karakteristike rata u Sarajevu, Zbornik radova, Međunarodna konferencija Psihosocijalna rehabilitacija trauma-sarajevsko iskustvo, CRS, Sarajevo, 1996.
2. David W. Foy, Liječenje posttraumatskog stresnog poremećaja-kognitivno bihevioralni postupci, Naklada Slap.
3. Dirkem Emil, Samoubistvo, BIGZ, Beograd, 1997.
4. Dizdarević Ismet, Psihološke posljedice agresije na Bosnu i Hercegovinu, VKBI, Sarajevo, 1997.
5. Dizdarević Ismet, Barbari su bili bolji, Sarajevo, 1998.
6. Dizdarević Ismet, Nezaborav usjeklina genocida, Institut za istraživanje zločina, Sarajevo, 2003.
7. Dr Čedomir Jovanović, Prestupničko ponašanje mladih, Savremena administracija, Beograd, 1975.
8. Fromm Erich, Anatomija ljudske destruktivnosti I, Naprijed, Zagreb, 1989.
9. Gorz A., Ekologija i politika, Beograd, Prosveta, 1982.
10. Gustav Le Bon, Psihologija gomila, Narodna knjižnica, Zagreb, 1920.
11. Goran Penev, Biljana Stanković, Samoubistva u Srbiji početkom 21. veka i kretanja u proteklih pedeset godina, 2007.
12. ICG Balkans Report N° 118, Nadnica za grijeh: sučeljavanje sa Republikom Srpskom u Bosni, Sarajevo/Brisel, 8. oktobar 2001.
13. Ivan Ilić, Živorad Kastratović i Biljana Šaula-Marojević, Eksplorativni i terapijski rad sa mladim suicidalnim pacijentom, Institut za psihijatriju - Klinički centar Srbije, Beograd, juli – decembar 2004.
14. Izvještaj o primjeni konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena u Bosni i Hercegovini, april 2004.
15. ICG Balkans Report N° 118, Nadnica za grijeh: sučeljavanje sa Republikom Srpskom u Bosni, Sarajevo/Brisel, 8. oktobar 2001.
16. Izetbegović Alija, Čudo bosanskog otpora, BiH Press, Sarajevo, 1995.
17. Judit Lewis Herman, M.D., Trauma i oporavak, Svjetlost, Sarajevo, 1997.
18. Von Klauzevic Karl, O ratu, Gregović, Beograd, 1939.
19. Keit Doubt, Sociologija nakon Bosne, Buybook, Sarajevo, 2003.
20. Mr. sci prim. dr Nermana Mehić-Basara, mr. sci prim. dr Senadin Ljubović, brigadir Zemir Sinanović-magistar socioloških nauka, prim. dr Aida Hadžibajrić, prim. dr Muhamed Hasanbegović, dr Emina Kurtagić-Pepić, Vodič – Posttraumatski stresni poremećaj za demobilisane branioce i članove njihovih porodica, Sarajevo, 2008.
21. Mr. sci prim. dr Nermana Mehić-Basara, mr. sci prim. dr Senadin Ljubović, brigadir Zemir Sinanović-magistar socioloških nauka, prim. dr Aida Hadžibajrić, prim. dr Muhamed Hasanbegović, dr Emina Kurtagić-Pepić, Projekat istraživanja zastupljenosti posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) kod stanovnika Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2008.

22. Mr. sci prim. dr Nermana Mehić-Basara, mr. sci prim. dr Senadin Ljubović, brigadir Zemir Sinanović-doktor socioloških nauka, prim. dr Aida Hadžibajrić, prim. dr Muhamed Hasanbegović, dr Emina Kurtagić-Pepić, Simptomi i znaci posttraumatskog stresnog poremećaja – PTSP kod stanovnika Kantona Sarajevo, Projekat istraživanja, Sarajevo, 2009.
23. Miković Milanka, Samoubistva u okruženom Sarajevu, Univerzitetska knjiga, Sarajevo, 1988.
24. Miković Milanka, Psiho-socijalni poremećaji djece izazvani ratom u BiH, Studentska štamparija Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1997.
25. Norman Cigar, Genocid u Bosni-politika „etničkog čišćenja“, BKC; Sarajevo, 1998.
26. Nurija Babajić i Zihnet Selimbašić, Uloga depresivnih stanja u pokušaju samoubista kod bolesnika liječenih na psihijatrijskoj klinici u toku rata, KMC Psihijatrijska klinika, Tuzla.
27. Norman Cigar, Genocid u Bosni-politika „etničkog čišćenja“, BKC; Sarajevo, 1998.
28. Presuda međunarodnog suda pravde: Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 26. februar 2007.
29. Giovacchini Peter “The Urge to Die”, 1981.
30. Ratni sindrom - bežanje od života, Ljubomir Ljubojević (AIM, Bijeljina) i Igor Gajić (AIM, Banjaluka), Elektronsko izdanje, 1996.
31. Sinanović Osman, Pavlović Slobodan, Psihički poremećaji vojnika u ratu, KMC Psihijatrijska klinika – Tuzla.
32. Sinanović Osman, Hafizović Rešad i Pajević Izet, Duhovnost i mentalno zdravlje, Jusuf Žiga: Uloga duhovnosti u mentalnom zdravlju, IP Svetlost, Sarajevo, 2002.
33. Sinanović Zemir, magistarski rad: Ljudska prava i odbrana bosanskohercegovačkog društva i države od agresije (studija slučaja zeničke regije 1991.-1996.), Sarajevo, 2002.
34. Simms Brendan, Najsramniji trenutak-Britanija i uništavanje Bosne, Buybook, Sarajevo, 2003.
35. “Strategija za borbu protiv siromaštva Vlade Republike Irske”.
36. Dragišić-Labaš Slađana, Izvorni naučni članak (UDK: 316.624): Društveni faktori u etiologiji suicidalnog ponašanja vojnih invalida rata iz 1991-1995., Institut za neuropsihijatrijske bolesti “Dr Laza Lazarević”, Beograd, 2000.
37. Zülch Tilman, „Etničko čišćenje“ genocid za „veliku Srbiju“, BKC, Sarajevo, 1996.
38. Vejnović Duško i drugi, Mladi, škola i prevencija socijalno neprihvatljivih ponašanja, Defektološki centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka, 2008.

DRŽAVA KAO SUBJEKT GENOCIDA

"Stvarni problem nije u srcima niti u mislima ljudi. To nije problem psihe nego etike. Lakše je promijeniti prirodu plutonijuma nego promijeniti prirodu zlog ljudskog duha"

Albert Einstein

Termin **genocid** skovao je pravnik Rafael Lemkin, kao dio napora da se nauči iz iskustava sudbine Jevreja okupirane Evrope u Drugom svjetskom ratu, kao i da se dođe do međunarodnog pravnog konsenzusa o izvjesnim vrstama sistematskog krvoprolića. Taj je termin 1948. godine službeno usvojila Ženevska konvencija i čin genocida je zabranjen. Sve zemlje potpisnice, uključujući i članice NATO saveza, složile su se da je genocid "prema međunarodnom pravu zločin za koji se obavezuju da će ga spriječiti i kazniti".

Genocid je specifično definiran kao čin čija je namjera da "uništi, u cjelini ili djelimično, jednu nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku grupu kao takvu". Ti činovi uključuju ubojstva, mučenja i napore da se spriječi rađanje i obnavljanje određene nacije. Lemkin naglašava da taj termin ne podrazumjeva nužno, neposredno uništavanje cijele nacije. U stvari, on prije predstavlja "koordinirano planiranje različitih akcija koji imaju za cilj uništenje suštinskih temelja života nacionalnih grupa". Među ciljeve za uništenje prema takvom planu Lemkin ubraja kulturne institucije, jezik, osjećanje pripadnosti određenoj naciji, sigurnost privatnog vlasništva, slobodu, zdravlje, dostojanstvo i ljudski život. Ključni kriterij za genocid, prema Lemkinu, jeste da je on "usmjeren protiv nacionalne grupe kao entiteta"; nasilje nad pojedincima vrši se "ne u njihovom individualnom svojstvu već u svojstvu članova određene nacionalne grupe".¹ Tehnologija genocidnog uništenja cilj-

1 Michael A. Sells THE BRIDGE BETRAYED: RELIGION AND GENOCIDE IN BOSNIA, University of California Press, London, 1998.

ne grupe obuhvata i protjerivanje, silovanje, zastrašivanja, zatvaranja u koncentracione logore, i mnoge druge zločinačke radnje.²

Kvantitativni obim genocida u XX stoljeću, njegovi izvori, forme i metode, te konzekvence prevazilaze ili ostavljaju iza sebe jedinstvene i jednodimenzionalne disciplinane, pravne, sociološke, politološke, antropološke, etnopsihološke formulacije i definicije genocida. Otuda se i u društvenoj znanosti i pojavila empirijska potreba da se fenomen genocida kao svjetsko-planetarni fenomen istražuje kao fenomen **sui generis** modernog svijeta, da se na cjelovit način objasni složenost i multidimenzionalnost fenomena zločina genocida, analizira i utvrdi socijalno-političke i teorijsko-znanstvene sadržaje genocida kao svjetsko-planetarnog fenomena.

U vezi s tim, bosanskohercegovačko socijalno-povijesno iskustvo genocida pokušat ćemo staviti u kontekst znanstveno-teorijskih spoznaja, te pokazati da je zločin genocida u Bosni i Hercegovini **primarno izvršila država, odnosno države**.³

Akteri genocida, njegovi izvršioци, pored pojedinaca, jesu i društvene grupe (rasne, nacionalne, religijske, političke), političke partije i države.

Možemo primjetiti da ovde nema naroda, odnosno nacije, i toje tačno. Nikada do sada u povijesti cijeli narodi kroz nacije nisu bili subjekti genocida. Genocid su vršili instrumentalizirani dijelovi nacija (vojne i paravojne jedinice, političke organizacije, kriminalne grupe, članovi političkih stranaka, države). Subjekti instrumentalizacije bile su najčešće političke, a ponekad i religijske ili znanstvene i kulturne elite. "Kao što je poznato, većinu pojedinaca i njihovih oblika gospodarskog i socijalnog povezivanja, kao i većinu naroda, država i zajednica u koje se oni preko određenih mehanizama i instrumenata integriraju, pokreću interesne snage u okviru čega značajnim dijelom djeluju i patološko-kriminalni nagoni u sklopu čega se upotrebljavaju otvorene i prekrivene zločinačke metodologije.

Ciljevi uništenja nisu samo ljudi kao pripadnici određene društvene grupe, već i njihove kulturne institucije, osjećanje pripadnosti grupi, jezik, sigurnost privatnog vlasništva, zdravlje, sloboda i ljudsko

2 Rafael Lemkin, VLADAVINA SILE OSOVINE U OKUPIRANOJ EVROPI (OKUPACIONO PRAVO, ANALIZA UPRAVLJANJA, ISPRAVKA NEPRAVDE), Howard Fertig, New York 1973.

3 Doc. dr Hajriz Bećirović, GENOCID U SAVREMENOJ DRUŠTVENOJ ZNANOSTI, Sarajevo, 2007.

dostojanstvo. Bosansko iskustvo upravo potvrđuje ovo teorijsko spoznajno iskustvo. Organizatori i sprovoditelji genocida u Bosni i Hercegovini bošnjačku nacionalnu zajednicu su tretirali kao kvintesenciju toga društva. Bošnjaci su trebali biti uništeni kao narod i kultura, da bi se time izbila jedna od osnovnih karika bosanskohercegovačkog društva i države. To je bio uslov kako bi se država Bosna i Hercegovina mogla podijeliti između dva velikodržavna projekta.

Riječ je o zločinima dvije ideologije, dva velikodržavna projekta, dva nacionalistička pokreta, dvije genocidne strategije, dvije zločinačke nacističke politike, dvije države, zatim dvije, odnosno tri kolaboracionističke vojne formacije i više drugih oružanih jedinica i grupa, uključujući i strane plaćenike. Takva zločinačka ideologija, politika i praksa je, po uzoru na fašizam i nacizam, imala za cilj – formiranje velikosrpske i velikohrvatske države. Cilj te ideologije, politike i prakse bio je osvajački rat za teritorije, za “životni prostor” za otimanje tuđe zemlje (Bosne i Hercegovine). Namjera tog zločinačkog čina, utemeljena je na srpskim i hrvatskim velikodržavnim projektima, imala je za cilj **osvajanje, podjelu i likvidaciju Republike Bosne i Hercegovine, te istrebljenje Bošnjaka ili njihovo svođenje na beznačajnu etničku skupinu**. Na taj način je prije izvođenja agresije na Bosnu i Hercegovinu i izvršenja genocida nad Bošnjacima postojala dobro osmišljena namjera za izvršenje tih i drugih oblika zločina.⁴

Genocid počinjen u Bosni i Hercegovini, planirala je, ustrojila i izvršila država.⁵ Genocid je dominantno zločin države (u najvećem broju slučajeva, izuzetak je slučaj Pendžab).

Smail Čekić s pravom ističe, da je genocidna ideologija utemeljena u Kosovskom mitu i političkoj propagandi, nadalje ističe da je ona razrađena i uobličena u Njegoševom Gorskom vijencu, Garašaninovu Načertaniju iz 1844. godine, politici Kraljevske Srbije, jezičkom nacionalizmu Vuka Karadžića, genocidnom programu četničkog pokreta Draže Mihajlovića i njegovoj Instrukciji od 20. decembra 1941. godine o istrebljenju Muslimana, programskim dokumentima SANU, zaključcima četničke konferencije u Šahovićima, historiografskim, fi-

4 Prof. dr. Smail Čekić, AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU - PLANIRANJE – PRIPREMA – IZVOĐENJE, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2004, str. 1119 i 1120.

5 Rene Lemarchand, GENOCID – SLUČAJEVI POREĐENJA I SAVREMENE RASPRAVE, Danski institut za genocid i holokaust, 2007.

lozofskim i književnim radovima Vase Čubrilovića, Dobrice Ćosića, Milorada Ekmečića, itd., strateškim planovima vojnog vrha SFRJ i državnog političkog rukovodstva Srbije, Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji.

Svakom genocidu prethodi "ideologija genocida" koja ga istovremeno i uzrokuje, ali i čini osnovu za njegovo društveno "prihvatanje" i "moralno" umanjivanje zločina, odnosno shvaćanje radnje zločina genocida kao nužne radnje njegovih počinitelja. "Ideologija genocida" označava niz simbola, obreda, stereotipa i djelomično prikrivenih pretpostavki koje dehumaniziraju jednu naciju kao cjelinu, opravdavaju upotrebu vojne sile da bi se ona uništila, a zauzvrat su ojačani ekonomskim, političkim i vojnim korisnicima toga uništenja.

Uhvaćeni u Kosovski mit porazom kneza Lazara od armije sultana Murata 1389. godine, za Srbe je kolektivno sjećanje i dalje živo kao historijski momenat koji se definira sudbinom srpske nacije. Sramno portretiranje bosanskih muslimana lansirano od strane Njegoša u Gorskome vijencu i Ive Andrića u romanu Na Drini ćuprija (mitomanija).⁶ Ova ideologija imala je djelotvorni učinak da se Bošnjaci kod srpskog i crnogorskog naroda portretiraju kao izrodi, otpadnici "poturice", to jest, izdajnici svoje vjere i naroda.

Ovu nacionalnu mitologiju usvojile su srbijanske političke elite, vojni vrh JNA/VJ koji ih je štitio. Ova se nacionalna mitologija politički operacionalizirala u ideologiju genocida. Ova ideologija genocida bila je idejna vodilja srbijanskim imperijalnim težnjama. "Najveći problem, osim časnih izuzetaka oko narastanja i zločinačkih profiliranja velikosrpskog imperijalizma, jeste da su ga podržavale skoro sve intelektualne, menadžerske i duhovne elite na čelu sa Srpskom pravoslavnom crkvom. Srpska je pravoslavna crkva nažalost postala glavno rodilište i pokretna snaga srpskog imperijalnog genocida i ekspanzionizma. Došlo je do permanentnog mehaničkog preplitanja i instrumentalizacije između srpske države i Srpske pravoslavne crkve koje su se međusobno nekritički podržavale i servisirale.

Spoznajni produktivitet teorije genocida, kada je u pitanju bosansko iskustvo, upozorava nas na jednu bitnu karakteristiku subjekta

6 GENOCID – SLUČAJEVI POREĐENJA I SAVREMENE RASPRAVE, Danski institut za genocid i holokaust, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2007.

genocida u Bosni i Hercegovini. To je fenomen tzv. **cezaropapizma**, fenomen u kome u izgradnji jedne ideje istovremeno učestvuje crkva, nacija i država. Ovo je fenomen na koji znanstvena misao mora više ukazivati. Jedno od najeksplicitnijih objašnjenja iznosi M. Veselica koji kaže: da "je u Srbiji, u jednom vjekovnom vrenju i patološkom zrenju Srpske pravoslavne crkve, došlo do tzv. fenomena cezaropapizma gdje se crkva organski i instrumentalno povezala s državom i nacijom i na taj način onemogućila proces moralne i kreativne kristalizacije i rekonstrukcije srpske države, nacije i društva od raspada Otomanske imperije na ovamo... Stvaranje i druge Jugoslavije (Versajske 1918. i Federativne 1943. godine) nije imalo za cilj stvaranje novih državnih civilizacijskih socijalno-gospodarskih i kulturnih jedinki u okviru kojih bi se narodi, koji imaju svoju memoriju, identitet, svijest i ostalo, brže razvijali nego da žive samostalno koristeći tzv. efekte šireg tržišta i boljeg korištenja pojedinačnih i zajedničkih resursa u konkurenciji s drugim državama i njihovim integracijskim formacijama.

Primjer za to navodi Noel Malkom, koji opisuje 28. juli 1989. godine kada se okupilo nekoliko stotina hiljada Srba na bojnopolju Gazimestanu, nedaleko od glavnog grada Kosova, Prištine, da proslave šestostotu obljetnicu bitke na Kosovu. U dvorištu manastira Gračanice (južno od Prištine), dok su ljudi stajali u redu da iskažu počast kostima kneza Lazara, koji je izgubio glavu u toj bitci, na štandovima su se prodavali poster i nalik na ikone Isusa Krista, kneza Lazara i Slobodana Miloševića jedan do drugoga. Na samoj ceremoniji na nekadašnjem bojnopolju uz Miloševića su stajale mitropolitne Pravoslavne crkve u crnim mantijama.⁷

Milorad Tomanić kaže da su tokom 80-ih godina u Srpskoj pravoslavnoj crkvi gotovo svi podržavali Slobodana Miloševića, jer im je svojim postupcima ulivao nadu u ostvarivanje ideja, tekstovi Vuka Draškovića, Milana Komenenića, Slobodana Rakitića stalno su se pojavljivali na stranicama crkvenih listova, tako da nije teško pogoditi da je Srpski pokret obnove bio favorit SPC.⁸ Ili monstruozni primjer jedinice "Škorpioni", koju je pravoslavni svećenik pričešćivao i blagosiljao za zvjersko ubijanje maloljetnih dječaka u regionu Trnova.

7 Noel Malkom, *POVJEST BOSNE*, Novi Liber, Zagreb, 1995. str. 290.

8 Milorad Tomanić, *SRPSKA CRKVA U RATU I RATOVI U NJOJ*, Beograd, 2001.

KAKO SE EKONOMSKI UBIJAJU MALE ZEMLJE I KAKO SE TOME SUPROTSTAVITI

Intervju sa Džonom Perkinsom

Džon Perkins je tokom mnogo godina bio vodeći svjetski ekonomista, odnosno „ekonomski ubica“ koji je na kreiranju globalne imperije radio direktno sa čelnicima Svjetske banke, MMF-a i drugim svjetskim finansijskim institucijama. Njegov posao sastojao se u ubjeđivanju šefova država i vlada zemalja trećeg svijeta, da pozajme dovoljno novca od globalnih finansijskih institucija kako bi se njihove zemlje našle u dužničkom ropstvu, poslije čega bi se korumpirana elita u toj državi strahovito obogatila a resursi tih zemalja, njihova privreda i ekonomija, izvori vode i mineralni izvori – prepustili korporacijama i geopolitičkim interesima SAD. Poslije rušenja Svjetskog trgovačkog centra u Njujorku, u najvećoj tajnosti, Džon Perkins napisao je knjigu o svojim iskustvima: „*Ispovijesti ekonomskog ubice*“ („*Confessions of an Economic Hit Man*“, 2004). Odmah poslije objavljivanja i kratkog predstavljanja ovog dijela u emisiji „*Democracy Now*“, u razgovoru sa Ejmi Gudman, knjiga je postala najprodavanija na internet portalu amazon.com. Uslijedila su djela: „*Tajna istorija američke imperije: Ekonomske ubice, Šakali i istina o globalnoj korupciji*“ („*The Secret History of the American Empire: Economic Hit Men, Jackals and the Truth about Global corruption*“, 2007) i „*Hoodwinked*“ (2009).

Vi ste čovjek čije su knjige protresle svijet. Jedan od vaših biografa opisuje vas kao čovjeka koji je živio četiri života: kao ekonomski plaćeni ubica, upravni direktor veoma uspješne kompanije za proizvodnju alternativne energije, ekspert za urođeničke kulture i šamanizam, i kao učitelj i pisac koji promoviše ekologiju. I, kada čovjek počne da dublje istra-

žuje vaš život, postavlja pitanje kako je uopšte bilo moguće naćiniti takav obrt.

- Opis koji ste izloili sumira veoma dobro moj život. Mislim da je fer reći da sam živio privilegovanim životom u mnogim njegovim aspektima, iako je pošteno reći i to da sam kao ekonomski plaćeni ubica sasvim sigurno radio stvari kojima se ne ponosim, i koje mi ne mogu služiti na ćast. Svoj život sam, poslije tog perioda, posvetio stvaranju boljeg svijeta, kako bi moj trogodišnji unuk i svako dijete u SAD mogli da žive u održivom, pravednom i mirnom svijetu, i da bi svako dijete, bez obzira na to da li odrasta u Bocvani, Boliviji ili Srbiji, Izraelu, Palestini, imalo tu istu mogućnost. Mi danas živimo u visoko integrisanom svijetu, svijetu velike međusobne povezanosti, i svi se moramo uključiti u njegovo stvaranje. To je cilj kome sam, poslije 1981. godine, posvetio svoj život.

U brojnim intervjuima koje ste dali nakon pojavljivanja knjige „Ispovijest ekonomskog ubice“, tvrdite da su ljudi koji su radili kao ekonomske ubice stvorili prvu istinsku globalnu imperiju.

- Da, upravo tako. Prvu globalnu imperiju koja je stvorena bez primarnog angažovanja vojske. Radili smo na mnogo razlićitih načina. Najprije, kada bi bila identifikovana zemlja trećeg svijeta koja je posjedovala resurse koji su krucijalni, kao što je to nafta, nastupili bi sa ambicijom da se zemlja sa takvim resursima zaduži kod MMF-a i Svjetske banke, sestriinske organizacije Fonda, pri ćemu novac nikada ne bi zapravo odlazio toj zemlji nego velikim korporacijama, realizatorima infrastrukturnih projekata kakvi su elektrane, saobraćajnice, industrijska postrojenja. Novac kojim se zemlja zadužuje, po pravilu odlazi sa jedne strane nekolicini familija u toj zemlji (kojima donosi veliko bogatstvo) i ide korporacijama, a nikada ne donosi dobro većini ljudi koji tokom tog procesa osiromaše u tolikoj mjeri da više ne mogu ni da plaćaju troškove za struju, ili da kupuju benzin kako bi vozili kola autoputevima koji se od tog novca naprave. A, industrijski parkovi, industrijska postrojenja, ne zapošljavaju mnogo ljudi. U isto vrijeme zemlja se optereti dugovima koje ne može da vrati i to je naš trenutak, onaj na koji smo ćekali i računali. Tada se mi vraćamo u tu zemlju

i kažemo: „Pošto ne možete da vratite dugove, vi ćete po cijeni koju mi odredimo (a to je veoma niska cijena i nipošto ne odgovara tržišnoj), prodati našim kompanijama svoje izvore nafte, najprofitabilnija preduzeća, izvore vode i mineralnih bogatstava. I mi ćemo ih onda eksploatisati, bez obaveze da poštujemo bilo kakve zakone o zaštiti prirodne sredine. Mi ne dopuštamo da rad tih kompanija uslovljavate bilo kakvim ekološkim zakonskim ograničenjima. Ili: dozvolite nam da napravimo vojnu bazu na vašem tlu“.

Kako ste vi postali ekonomski ubica?

- Kada sam završio Poslovnu školu na Bostonskom univerzitetu, bio sam regrutovan od strane „National Security Agency“, agencije za nacionalnu bezbjednost, najveće nacionalne agencije tog tipa i, rekao bih, najtajnovitije špijunske organizacije. Premda ljudi misle da je CIA veća, NSA je mnogo, mnogo veća ili je barem bila u vrijeme kada sam ja radio za ovu agenciju. I to je tajna organizacija, o kojoj nema podataka, oni su skriveni od javnosti u smislu da znamo izuzetno mnogo činjenica o organizaciji kakva je Centralna informaciona agencija ali, sa druge strane, saznanja o NSA počivaju na glasinama. Tvrdi se da NSA radi samo na kriptografiji: kodiranju i dekodiranju poruka, ali, u stvari, svi znamo da su u ovoj agenciji ljudi koji slušaju naše telefonske razgovore. To je podatak koji se prije nekoliko godina zvanično pojavio. Ali, bez obzira na te podatke, NSA ostaje veoma tajanstvena organizacija.

Prošao sam kroz ogroman niz testova, veoma obimnih testova, testova detektora laži, psiholoških testova, tokom posljednje godine koju sam proveo na koledžu. I pošteno je reći da su me identifikovali kao izuzetno dobar potencijal za „ekonomskog ubicu“. Oni su takođe identifikovali brojne slabosti u mom karakteru, koje su im omogućile da me relativno lako zavrbuju, da me uvuku u taj posao. Mislim da su te slabosti univerzalne, ili barem dominantne i da predstavljaju tri najopasnije droge naše kulture: novac, moć i seks. Rijetki su oni koji nemaju slabost prema barem jednoj od njih, a ja sam u to vrijeme imao prema sve tri.

Zatim sam se pridružio mirovnim snagama, za šta sam bio ohrabren od strane Agencije za nacionalnu bezbjednost. Proveo sam tri

godine u Ekvadoru živeći sa autohtonim narodima u Amazonu i Andima, sa ljudima koji su u to vreme počinjali da se bore sa naftnim kompanijama. U stvari, najveće ekološke zakonske tužbe u istoriji svijeta podnijeli su ovi narodi u borbi protiv naftnih kompanija kakve su Teksako, Ševron.

Dok sam još bio u mirovnim jedinicama, bio sam doveden i regrutovan u američku privatnu korporaciju „Čas T. Mejn“ („Chas. T. Main“), konsultantsku firmu iz Bostona koja je imala oko 2.000 zaposlenih. Radi se o veoma slabo profilisanoj firmi koja je u stvari obavljala ogroman broj poslova, koje sam ja definisao kao poslove plaćenog ekonomskog ubice, i gdje sam se uspeo na sam vrh – svojim ne malim zaslugama i talentom za taj posao uspio sam da postanem vodeći ekonomista. Dakle, NSA me je regrutovala, intervjuisala i prepustila ovoj privatnoj korporaciji u čiji se rad više nije miješala, što predstavlja, bez sumnje, veoma pametan sistem u kojem se privatna kompanija pojavljuje na sceni kako bi korumpirala zvaničnike i visoke političare u nekoj zemlji. Ukoliko bi bilo šta krenulo nepovoljno, u smislu razotkrivanja ovih poslova, sva krivica bi pala na privatnu industriju, a ne na vladu SAD.

Utjerivanje zemalja u ogromne dugove, u dužničko ropstvo, omogućavao je sistem koji funkcioniše po sljedećoj šemi: najprije nastupaju ekonomske plaćene ubice; ukoliko mi ne uspijemo da zavrbumo šefove vlada ili predsjednike država za naše ciljeve, na scenu stupaju oni koje nazivamo „šakali“: ljudi zaduženi za poslove svrgavanja vlada ili ljudi koji ubijaju lidere zemalja u koje želimo da prodremo sa ambicijom preuzimanja njihovih prirodnih resursa i bogatstava, preuzimanja privrede. Šakali takođe dolaze iz privatne industrije i nisu kadar CIA-e. Zahvaljujući filmovima i pričama, kada se govori o ovakvim stvarima, svi imamo sliku Džejsma Bonda, tajnog vladinog agenta 007, unajmljenog od strane vlade sa dozvolom da ubija, ali, po mojim saznanjima i iz iskustva mogu reći da stvari ne stoje tako. Ove poslove obavljaju privatni konsultanti koji su obučeni da rade ovaj posao. Poznavao sam i još uvek poznajem mnoge ljude koji se bave tim poslom. Ali u nekim slučajevima ni „šakali“ nisu mogli da obave svoj dio posla. Takav je bio slučaj sa Sadamom Huseinom u Iraku. I, tek onda šaljem vojsku. Vojska je, dakle, posljednje sredstvo.

Putovali ste takoreći svuda: u Afriku, Aziju, Evropu, Latinsku Ameriku i na Srednji Istok. Da li se posao ekonomskog ubice na svim ovim kontinentima, zemljama, gradovima odvijao po obrascu koji ste opisali?

- Da. Moj posao je svuda bio isti: da pokušam da preuzmem prirodne i ljudske resurse u tim zemljama za potrebe američkih korporacija i američke imperijalne politike. U tu svrhu mehanizmi zaduživanja kod MMF-a i Svjetske banke, bili su po pravilu primjenjivani. I tek u nekoliko slučajeva nisam uspio da ubijedim lidere zemalja da resurse svoje zemlje stave na raspolaganje. U svojim knjigama govorio sam o tome kako nisam bio u stanju da korumpiram demokratski izabranog predsjednika Ekvadora, Haima Roldosa (Jaime Roldos) i panamskog predsjednika Omara Torihosa (Omar Efraín Torrijos). Njih nisam uspio da ubijedim da stave svoje zemlje u poziciju koju smo za njih predvidjeli. I Roldos i Torihos su bili ubijeni. CIA je podržala „šakale“ da to urade zato što se ova dva predsjednika nisu mogla korumpirati, podmititi i ucijeniti na bilo koji način.

Recite nam nešto više o čovjeku sa kojim ste uspostavili blizak odnos i postali prijatelj – Omaru Torihosu. Da li vas je njegovo ubistvo motivisalo da iznesete svoja iskustva ekonomskog ubice?

- Veoma se divim Omaru Torihosu, predsjedniku Paname. Moj posao je bio da ga korumpiram. Da ga navedem da radi u skladu sa našim interesima: da promijeni politički kurs koji je zastupao i da radi protivno izbornim obećanjima koja je dao narodu Paname. Ono što u takvim situacijama kažete jeste: „Vidite: ako igrate našu igru, ja ću se pobrinuti da vi i vaša porodica budete veoma, veoma bogati“. Ali Torihos se nije dao korumpirati. Rekao mi je: „Nije mi potreban vaš novac, Huanito“. Zvao me je Huanito i uvijek smo razgovarali na španskom. „Nije mi potreban vaš novac: imam dobru kuću, dobra kola, dovoljno srebra.“ Onda sam mu ja nagovijestio da ga kurs ispunjavanja predizbornih obećanja vodi putem kojim su išli Aljende u Čileu, Arbenz u Gvatemali i Lumumba u Kongu.

I on je poslije toga završio rečenicu koju je bio započeo: „Da, Huanito, ja imam sve što mi je potrebno ali ja moram da uradim ono što

je veoma potrebno mom narodu: moram da ih oslobodim. A da bi bili slobodni, Panamski kanal mora biti u njihovim rukama. Ono što je meni potrebno i što je potrebno zemljama Latinske Amerike jeste to da SAD odu i da prestanu da nas eksploatišu“.

Ja sam bio iznenađen takvim odgovorom. S jedne strane osjetio sam divljenje prema takvom moralnom integritetu, prema njegovoj nekorumpiranosti, a sa druge, osjetio sam se neprijatno kao profesionalac čiji je zadatak bio da ga ubijedi da pristane. I najvažnije: znao sam da će mu tim nepristajanjem život biti u opasnosti – šakali će ga ili zbaciti sa vlasti ili ubiti. I, bio sam veoma ganut tom brigom za interese naroda. Moja uznemirenost zbog sudbine Omara Torihosa pokazala se sasvim opravdanom. Torihos je navodno poginuo u avionskoj nesreći dok se vozio svojim privatnim avionom. Bio sam šokiran i duboko uznemiren. Proveo sam mnogo vremena u razgovorima sa ovim čovjekom kome sam se divio zbog njegove harizmatičnosti, hrabrosti i nacionalizma. On je zaista bio veoma nacionalno orijentisan u smislu da je želio najbolje za svoj narod. I nisam ga mogao korumpirati. Sve sam pokušao. Baš sve metode koje sam znao i nijedna nije dala rezultate.

I predsjednik Ekvadora, Roldos je stradao na isti način: u navodnoj avionskoj nesreći u svom privatnom avionu.

- Da, Roldos je ubijen u maju, 1981. godine. I kada je Roldos poginuo, Torihos je sakupio svoju porodicu i rekao im: „Ja sam, vjerovatno, sljedeći, ali ja sam spreman da odem. Povratili smo kanal i moja misija je okončana.“ Bio je upravo potpisao ugovor sa Džimijem Karterom o vraćanju Panamskog kanala u ruke Panamijaca. U to vreme mi je govorio o snu koji ga je proganjao, o tome da se nalazi u avionu koji udara u planinu. I dva mjeseca poslije onoga što se dogodilo Roldosu, isto se dogodilo Torihosu. Nažalost, Torihos je bio zamijenjen Manuelom Noriegom, koji je bio sušta suprotnost – postao je simbol za korupciju i dekadenciju. Na kraju, 1989. godine, SAD su napale Panamu, poslije čega je vlast bila vraćena pre-Torihoskoj oligarhiji – lutkama na koncu u režiji SAD, od vremena kada se Panama odvojila od Kolumbije, pa sve do Torihosovog perioda.

Ipak, slučajno sam postao veoma dobar prijatelj sa kćerkom Haima Roldosa, Martom, koja je sada istaknuti političar u Ekvadoru. Kada je njen otac ubijen, imala je 17 godina, a sada je u četrdesetim. Veoma je draga i kao ličnost i kao osoba, i mogu reći da je to jedno od onih prijateljstava u kojima zaista uživate i zbog kojih vam je veoma drago.

Kako ste odlučili da objelodanite svoja iskustva ekonomskog ubice?

- Kada sam 1981. godine, poslije deset godina, prestao da se bavim poslom ekonomskog ubice, počeo sam da pišem o svojim iskustvima i pokušao sam da kontaktiram i sa drugim ekonomskim ubicama i šakalima, kako bih priključio i njihove životne priče. Zauzvrat sam počeo da dobijam prijetnje anonimnim telefonskim pozivima. Ove prijetnje najčešće su se odnosile na život moje kćerke koja je bila još uvijek dijete, tako da je njen život takođe bio ugrožen. A tada me je na večeru pozvao predsjednik kompanije „Stone & Webster“, i na tom prvom sastanku, pomenuo je neke od knjiga koje sam napisao o domorocima i rekao – „To je lijepo, to je u redu, nastavite da se bavite svojim neprofitnim radom. Mi to odobravamo, ali nikada nećete pisati o ovoj industriji, zar ne? Za uzvrat ćemo vam platiti pola miliona dolara“. Bio mi je ponuđen mito. Ja sam zapravo prihvatio mito od pola miliona dolara. To je ono što se naziva legalnim mitom, ali to je u stvari bio mito, i dat mi je pod uslovom da ne napišem knjigu.

Prijetnju sam primio veoma ozbiljno. Vidio sam šta „šakali“ mogu da urade. I većinu toga novca uložio sam da olakšam svoju savjest: formirao sam neprofitne organizacije: „Pačamama“ („Pachamama Alliance“) i „Clean Mounatains“; knjigu nisam napisao. A onda se dogodilo 11. septembar. Bio sam u Amazonu sa narodom Šuar (Shuar), kome sam pomagao u vezi sa jednim zajedničkim projektom. A kada sam se ubrzo vratio u Njujork, otišao sam na mjesto događaja i dugo gledao u strašnu rupu, koja je još uvijek tinjala; osjećao se miris izgorjelog mesa.

Tada sam shvatio da moram da napišem knjigu; da više nema oklijevanja, da moram da kažem šta sam sve radio kako bi američki narod shvatio zašto tako mnogo ljudi u svijetu gaji bijes, mržnju i gnjev prema nama, zašto su čitavi narodi toliko bijesni i frustrirani. Znao sam da

moram da preuzmem odgovornost za ono što se dogodilo 11. septembra, da moram da pokažem američkom narodu šta to SAD rade u svijetu. Ali, ovoga puta nisam nikome rekao šta radim. Izolovao sam se od drugih, i tako, u prilično teškim uslovima uspio da napišem knjigu. Na kraju je knjiga dospjela u ruke veoma dobrog agenta u Njujorku koji ju je poslao izdavačima. I tada je moj rukopis postao najbolja sigurnosna polica, jer „šakali“ znaju da ako bi mi se bilo šta dogodilo, knjiga će se prodati u mnogo većem broju nego što je do sada prodana. A knjiga je prodana u više od milion primjeraka, prevedena je na preko 30 jezika. Ukoliko bih ja bio ubijen, prodaja knjiga bi porasla najmanje dva puta, a to je ono što šakali najmanje žele.

To je vaš odgovor onima koji se poslije stanja šoka izazvanog čitanjem vaše knjige, iznova i iznova pitaju kako to da ste preživeli objavljivanje?

- Upravo tako. Knjiga je najbolje osiguranje. Napišite sve što ćete reći i uraditi, predajte izdavačima i onda nastupite u javnosti. I stavite do znanja da će vaša smrt, ili vaše ubistvo samo povećati prodaju. Potrebno je i neke informacije držati u rezervi, i staviti do znanja da bi i one, poslije nekakvog „nesrećnog“ slučaja u kojem bi ste stradali, bile dostupne javnosti. Da, to je moj metod i ja sam još uvijek živ, što potvrđuje da ovaj metod djeluje.

U svojoj narednoj knjizi „Tajna istorija američke imperije“ (2007) i „Hoodwinked“ (2009), iznosite iskustva drugih „ekonomskih ubica“ i „šakala“. Šta možete reći o ovoj knjizi i koja od tih iskustava smatrate najviše otkrivalačkim?

- Knjigom „Tajna istorija SAD“ želio sam da povežem period u kojem sam ja radio kao „ekonomski ubica“, koji je trajao između 1971. i 1981. godine, sa današnjim. Ova knjiga povezuje i objašnjava događaje koji se trenutno odigravaju, a pokazuju pravo lice agresivne, koruptivne korporativne globalizacije koja je čitave zemlje i narode odvela u propast. Uspostavljena je tiranija koja je dovela svijet do tačke u kojoj će se ili nešto promijeniti, ili sve otići do đavola. U tom smislu neka dešavanja su veoma ohrabrujuća; na primjer ona u Latinskoj Americi gde se odigrala zapanjujuća revolucija koja je postala simbol otpora i njegove mogućnosti. U svojoj knjizi „Hoodwinked“ objašnjavam zašto

su se urušila svjetska finansijska tržišta i šta nam je potrebno da uradimo da bi se stanje sredilo.

Važno je shvatiti uzroke zbog kojih je došlo do krize. U periodu od sedamdesetih godina prošlog vijeka naovamo, a naročito od osamdesetih, napravili smo mutanta: virusni oblik kapitalizma. To je posebna vrsta kapitalizma, razvijena naročito u vrijeme Regana i Miltona Fridmana koji su uveli razarajuću formulu kao ekonomsku teorijsko-praktičnu matricu: jedini cilj poslovanja je maksimizacija profita, i to bez obzira na socijalne i ekološke troškove, deregulacija poslovanja i ukidanje propisa, imperativ sveopšte privatizacije i pretvaranje država u puke priveske privatnog korporativnog biznisa. Radi se o mutantom obliku kapitalizma, za koji mislim da je zaista pljačkaški oblik kapitalizma, jer je otvorena Pandorina kutija iz koje su izašla svakovrsna zla i stvorena neodrživa, krajnje nestabilna, nepravedna situacija u vrlo opasnom svijetu. Pljačkaški kapitalizam je stvorio krajnje nestabilnu, neodrživu, nepravednu situaciju i opasan svijet.

Pljačkaši baroni sa Vol strita, iz „Goldman Saksa“, „Sitigrup-a“. Ljudi poput Džeka Velča (Jack Welch) bivšeg izvršnog direktora „General Electrica“. Sistemska i institucionalna uvezanost omogućava da se događaji i dalje odvijaju u tom pravcu: budući da držim predavanja u poslovnim školama i MBA programu, poznato mi je da je Džek Velč tamo slavljjen kao idol uspješnosti. I to nakon što je otpustio četvrtinu zaposlenih. Podržani medijsko-institucionalnom političkom i ekonomskom infrastrukturuom, ovi pljačkaši baroni i dalje omogućavaju da se kancerogeni sistem širi. Ne radi se ni o kakvom ekonomskom sistemu, već o jednom pljačkaškom pohodu kojim se oduzimaju prava i prirodna dobra, prirodna sredina i resursi od ljudi i država širom svijeta.

I u knjizi „*Hoodwinked*“ nastavio sam sa onim što sam započeo u „*The Secret History of the American Empire: Economic Hit Men, Jackals, and the Truth about Global Corruption*“ – traganjem za rješenjima koja mogu da preokrenu ovu situaciju. Ovo mora da prestane i preokret je neizbježan. SAD, multinacionalne korporacije, MMF i Svjetska banka kreirale su ovaj monstruozan sistem. Nije ovdje riječ ni o kakvom modelu. Vi imate situaciju u kojoj 5% svjetskog stanovništva koje živi u

SAD posjeduje više od 25% svjetskih resursa, dok u isto vrijeme 60% svjetske populacije živi na ivici opstanka, gladuje ili umire od gladi. To, ponavljam, nije model nego strašan poraz. I sada se taj i takav model natura Indiji, Srbiji, Africi, Latinskoj Americi gdje je, usljed toga, situacija postala neizdrživa. To mora da se promijeni. „Hoodwinked“ i „Tajna istorija američke imperije“ govore o toj promeni. Ove knjige nastoje da inspirišu ljude na razumijevanje činjeničnog stanja, a to je da ljudi u vašoj zemlji, da ljudi u mojoj zemlji, da svi ljudi na svijetu treba da teže, i da zahtijevaju mnogo bolji svijet.

Kako da uopšte formiraju težnje i očekivanja u kontekstu sveopšte mediokretenizacije?

- Oni koji znaju kako čitati između redova treba da pomognu drugima da urade to isto. Vodeći svjetski mediji – novine, časopisi, izdavačke kuće, televizije, radio stanice – jesu u vlasništvu velikih međunarodnih korporacija i ove korporacije se ne plaše da manipulišu informacijama koje pružaju. Korporatokratija – sprega političke moći i velikog biznisa – ne bi mogla da opstane bez tih manipulacija ni nekoliko mjeseci.

Pri djelovanju treba imati punu svijest da vlade nisu te koje imaju moć već da su to korporacije. Ni predsjednik SAD nema mnogo vlasti. Velike korporacije kontrolišu medije i obezbjeđuju mnogo novca za izborne kampanje.

Male zemlje, moraju da stanu na svoje noge. Moraju što više da zavise od same sebe i ne smiju da ulaze u velike dugove. Ukoliko je zemlja mnogo zadužena to pokazuje da zemlju vode korumpirani lideri i u tom slučaju odbijte da vraćate dugove, kao što je to učinio Ekvador. Zaduzene zemlje treba da odbiju da plaćaju dugove koji su im sistemski nametnuti i generisani. I trebalo bi se povezati sa drugima kako ne bi dozvolili da naša planeta bude mjesto dobro samo za nekolicinu veoma bogatih, veoma moćnih ljudi, već dom za sva bića. Potrebno je umrežiti se i brinuti za planetu.

wDa li mislite da su dešavanja u istoriji SAD, kao što su ubistvo Džona Kenedija, Martina Lutera Kinga, Roberta Kenedija, rušenje Svjetskog trgovačkog centra 11. septembra,

povezana na unutrašnji način, da pokazuju da je to dio jedne iste matrice koja ne dozvoljava da se planovi i ciljevi moći, koja operiše iza scene, ugroze?

- Nijednog trenutka nisam vjerovao da nam je rečena istina o bilo kom od događaja koje ste spomenuli i o tome sam pisao nedavno u testovima u „Hafington postu“ („Huffington post“) i drugim. Kenedi se konfrontirao sa velikim korporacijama kakva je „US Steel“, takođe i sa CIA-om kada je odbio da podrži akciju u Zalivu svinja i invaziju na Kubu. Korporativna Amerika, CIA i Pentagon, postali su veoma veliki protivnici Džona Kenedija i zato se njegovo ubistvo moglo predvidjeti, a poslije toga i ubistvo njegovog brata Roberta koji je bio upoznat sa svim tim događajima, a potom i Martina Lutera Kinga.

Izbjegavate da govorite o postojanju međunarodne zavjere i umjesto toga govorite o ulozi korporatokratije. Da li mislite da možemo izbjeći zamke koje nam postavlja korporatokratija?

- Cilj korporatokratije jeste maksimizacija profita bez obzira na konsekvence. Ta ideja da korporacije nisu nizašta odgovorne, osim za postizanje maksimalnog profita je bolesna, ali to je ideja koja vodi korporacije.

Mi, obični ljudi ipak imamo veliku moć, bilo da živimo u Srbiji, Americi ili Kongu. Imamo moć, ali moramo da naučimo kako da je upotrijebimo. Mi u SAD moramo biti svjesni da je tržište demokratsko, da velike korporacije imaju moć samo zato što mi kupujemo njihove proizvode. To je jedini razlog njihovog postojanja. Ako, na primer, odbijemo da kupimo Najk proizvode zato što ih proizvode robovi u Indoneziji, i pošaljemo pismo Najk korporaciji u kojem im kažemo da je to razlog zbog koga ne želimo više da kupujemo njihove proizvode, i to uradi veliki broj osviještenih ljudi, ova korporacija će morati da promijeni uslove poslovanja ili će ostati bez posla. Mi u Americi ustali smo svojevremeno protiv aparthejda u Južnoj Africi: bojkotovali smo kompanije koje su ga podržavale, i one su odustale od aparthejda. I ima mnogo, mnogo takvih primjera. Zato se iskreno nadam da možemo stvari okrenuti, jer ova imperija, ova tajna imperija je i ekonomska imperija. Kao ekonomsku imperiju možemo je uvijek poraziti, i

to samo ukoliko smo svjesni da kad god kupimo neki proizvod mi zapravo glasamo.

Rekli ste da svako ima priliku da se izdigne na viši nivo svijesti ali kako, ako smo okupirani medijskom propagandom kakvu imamo danas.

- Pa pogledajte šta vi radite. Mislim da je veoma ohrabrujuće da prvi put u ljudskoj istoriji svi na planeti mogu da razgovaraju sa svakim, sa malim izuzecima. Čak i duboko u Amazonu i na visokim Himalajima ljudi koriste satelitske telefone i internet, tako da po prvi put mi zaista razgovaramo jedni sa drugima. Uprkos činjenici da su mejnstrim mediji u vlasništvu velikih korporacija i pod njihovom kontrolom, postoje mnogi alternativni mediji: internet, mobilni telefoni, svi ti radio-programi, magazini, blogovi. Imamo mnogo prilika da se izrazimo kako nikad ranije nismo mogli. Kada je otkrivena Gutenbergova štampa, iznenada jedan takav medij nije bio više samo u rukama katoličke crkve koja je do tada sve kontrolisala, jer su samo katolički sveštenici do tada mogli da pišu i kopiraju tekstove. Iznenada, Gutenbergova presa je mnogima dala mogućnost da mogu da pišu i kopiraju tekstove. A pogledajte danas: internet, mobilne telefone, e-mejllove, blogove... Zato sam ja optimista.

KO SE NAJVIŠE BOJI DEMOKRATIJE U ARAPSKIM ZEMLJAMA?

osim samih arapskih autokrata

Izraelski dopremijer izražava svoju uznemirenost pred demokratizacijom arapskog svijeta, nakon pada tuniskog režima

„Pad tuniskog režima kojim je upravljao Zine El Abidine Ben Ali može imati teške posljedice“, izjavio je izraelski dopremijer Sylvan Shalom.

U razgovoru za izraelski radio u petak navečer (28. januara 2011.), Shalom je izjavio kako potiče iz porodice tuniskih imigranata.

„Bojim se da se sada nalazimo pred jednom, veoma kritičnom novom fazom u arapskom svijetu. U slučaju urušavanja aktualnog tuniskog režima, nacionalna sigurnost Izraela neće biti trenutno značajnije narušena“, rekao je Shalom.

„Ali, možemo ipak pretpostaviti da ovakav razvoj može predstavljati presedan koji bi se mogao ponoviti u drugim zemljama, i tada bi mogao direktno uticati na stabilnost našeg sistema.“

Shalom je dodao da „ako režimi susjedni izraelskoj državi budu zamijenjeni demokratskim sistemima, izraelska nacionalna sigurnost bi mogla biti značajno ugrožena. Novi režimi bi pristajali ili prihvatili političke linije nepomirljivo suprotstavljene izraelskoj nacionalnoj sigurnosti“.

Dopremijer je naznačio da Izrael i „većina arapskih režima imaju zajednički interes da se bore“ protiv onoga što je on nazvao „islam-

skim fundamentalizmom“ i njegovih „radikalnih“ organizacija koje prijete Izraelu.

Takva prijetnja, dodao je on, velikim dijelom motivira direktnu i indirektnu koordinaciju obavještajnih poslova između Izraela i arapskih režima. Shalom je dodao da bi „arapski demokratski svijet mogao da prekine takvo aktualno savezništvo, zato što bi nekim demokratskim sistemom moglo da upravlja stanovništvo generalno suprotstavljeno Izraelu.“

*Objavljeno u **Liban Résistance**, 30. januara 2011.*

Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu je 21. decembra 2010. godine održalo javnu tribinu pod nazivom „Vojne aktivnosti Izraela i agresije na Liban i Gazu“ u Bošnjačkom institutu – Fondacija Adila Zulfikarpašića u Sarajevu. Na tribini su sudjelovali Hajrudin Somun, dr Izet Beridan i dr Naser Nabil. Izlaganja Hajrudina Somuna i dr Nasera Nabila objavljujemo u ovom broju „KORAK“-a.

Hajrudin Somun

DVIJE DRŽAVE – JEDINO MOGUĆE RJEŠENJE

Godinama mi se nije pružila prilika kao na ovom skupu da nekadašnje poglede na rješenje cjelokupne krize Srednjeg istoka zasnovane na vlastitom iskustvu oživim i pokušam staviti u kontekst najnovijih zbivanja u tom regionu. Ta zbivanja, nažalost, samo potvrđuju ono što sam govorio prije četiri decenije. Ono što im daje novu, tada nezamislivu dimenziju je vlastito i kolektivno iskustvo agresije na Bosnu i Hercegovinu, kroz čiju prizmu se mogu lakše shvatiti nevolje drugih naroda i zemalja koje su izložene stranoj okupaciji, invaziji, torturi i zbjegovima. Slučaj je htio da i sam naziv uvaženog organizatora ovog skupa, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, ne može a da ne asocira na tragična zbivanja kroz koja je prošla vlastita zemlja u borbi za zaštitu svog identiteta i nezavisnosti.

S obzirom, opet, na naslov ovog, mogli bi reći skraćenog «okruglog stola», Liban mi se sam nametnuo kao polazna stanica u mom kretanju po vrletima krize na Srednjem istoku. U stvari, Liban kao zemlja i Palestina kao kompleks pitanja mogu se posmatrati kao metafore za cijeli Srednji istok i krizu koja traje već preko šest decenija, od formiranja države Izrael.

Pošto se o Izraelu i palestinskom problemu mnogo više govori, nije na odmet podsjetiti na mjesto i ulogu Libana u tom kompleksu. Pogotovo zato što sa svojih nešto više od četiri miliona stanovnika, njihovom multikulturnom i multireligioznom sastavu i unutrašnjim podjelama ima dosta zajedničkog s Bosnom i Hercegovinom. Ima čak i svoj mali Haški tribunal.

Vrhovna vlast u Libanu formira se po ključu koji je sličan onom što je Bosna imala u socijalističko doba, a Liban od sticanja nezavisnosti 1943, s tom razlikom što je to u Libanu ustavom određeno i što nema rotacije na najvišim funkcijama, kao što je bilo u BiH. U stvari, to je model «konsocijacijske demokratije», kakvu zastupaju i neki BH hrvatski krugovi. Tako je danas libanski šef države kršćanski maronit Mišel Suleiman. Sreća je što mu se po imenu vidi da je kršćanin, jer sam nekada imao muke da objašnjavam kako dugogodišnji šef države Libana Fuad Šehab nije bio musliman. Predsjednik vlade je Saad Hariri, musliman sunituskog pravca. Sljedbenici drugog po snazi islamskog pravca, šiiti, koji svoje prisustvo i uticaj na istočnim obalama Sredozemlja šire kao prije hiljadu godina, drže čelno mjesto u Parlamentu i imaju svoje predstavnike i u parlamentu, vladi i armiji. Šiit je treća od vodećih ličnosti u zemlji, Hasan Nasrulah, vođa Hezbolaha, jedna od najpopularnijih ličnosti u arapskom svijetu odkako je paravojna mala armija (samo 8.000 pripadnika) pod njegovim duhovnim vođstvom 2006. prva poremetila nesrazmjeran balans vojne moći između Izraela i arapskih zemalja. Veteran libanske politike Valid Džumblat predvodi Druze, malu sektu, prije bi se reklo pleme koje ne pripada nijednom od islamskih pravaca, a opet se smatraju muslimanima. U vladi od 30 ministarskih mjesta 15 drže muslimani, 8 kršćani, a 5 imenuje predsjednik Libana, kako bi osigurao balans koji pomaže da ne dođe do blokiranja rada vlade.

Libanci imaju jednu sposobnost koja ih takođe izdava od ostalih Arapa. Iza svake krize ili rata najbrže se dižu na noge, vrate se starim navikama, od kojih je trgovina najvažnija. Simbolično se to može predstaviti uličnim prodavačima, koji svoje pokretne dućane na dva točka, čim se sklopi mir sa Izraelom, odmah dovuku na korniš, kako oni zovu svoju bejrutsku rivu. Tako je bilo i ovih nekoliko

godina, poslije sukoba Izabela i Hezbolaha 2006., ili unutrašnjih sukoba 2007.

U ovim danima na kraju 2010. u Libanu nema nemira, ali je i stabilnost krhka. U tako maloj zemlji dvije su armije, bolje reći oružane snage. Libanska armija i Hezbolah. Armija drži sjever, a Hezbollah jug zemlje, ali je spreman da u trenu stigne do Bejruta da bi pokazao ko je pravi gospodar na vojnom planu. Vlada, i pored izbalansiranog predstavnštva, ne može da se sastane mjesecima. Političkoj napetosti najviše doprinosi očekivanje šta će reći mali Haški tribunal, formiran da ispita ko je stajao iza atentata na Refika Haririja, bivšeg premijera, ubijenog 2005. u ekspoloziji nasred Bejruta. Njegov sin Saad bi najradije da taj tribunal ne donese nikakav konačan zaključak. U početku su svi sumnjali na Siriju, kivnu što je konačno morala povući trupe iz Libana. A kad su se počeli otkrivati tragovi koji vode prema Hezbollahu, svi su se uplašili novih sukoba. Ako se optuži Sirija, možda bi ponovo mogla upasti u Liban – iako to ne želim, ali mi se poređenje samo sobim nameće između Bosne i Srbije: Sirija se nikad ne može odreći ambicije da se proširi na Liban, koji smatra dijelom «velike Sirije». A ako se baci sumnja na Hezbolah, onda eto ti u Bejrut njegovih jurišnika, od kojih zazire i sam Izrael. Po nekom manje ili više logičnom slijedu koji se odvijao posljednjih tridesetak godina, Hezbolah je za Liban postao ono što su do invazije trupa Ariela Šarona 1980. bili Arafatovi «fatahovci», koji su poremetili imidž te zemlje kao raja u koji su dolazili da uživaju arapski feudalni prinčevi i bogataši, perući uzgred milione dolara preko bejrutskih banaka. Suštinska je razlika u tome što su palestinski komandosi i njihovo lidestvo ipak bili «strano tijelo», dok Hezbolah čine Libanci, što mu je dalo legitimitet da učestvuje na izborima i uđe u vladu.

Da se bez Libana ne mogu posmatrati ni palestinsko-izraelski odnosi, pa ni šire cijeli kompleks srednjoistočne krize, pokazuje i diplomatska, pa i vojna aktivnost ovih posljednjih mjeseci oko Libana. Nedavno je tamo bio iranski predsjednik Ahmedinedžad, koji je mogao komotno vidjeti izraelske položaje s brežuljaka koje drži Hezbolah. Zbog toga su se uzbudili Izrael i Amerika, pošto strateška linija eventualnog novog sukoba i njegovih neposrednih i posrednih aktera vodi od sjeverne granice Izraela preko Sirije do Ira-

na. A kao novi faktor regionalnih odnosa od izarelske invazije Gaze i napada na flotilu humanitarne pomoći Palestincima pojavljuje se i Turska, kao nova regionalna sila, ali ne više kao strateški partner Izraela. Naprotiv: prije nekoliko godina čak su i ministri AKP stranke koja je na vlasti od 2002. išli u Tel Aviv da zaključuju razne poslove. Pored ostalog, samo Izrael i Turska su dobili pravo da izvan Amerike proizvode «fantome», a oko 400.000 izraelskih turista posjećivalo je godišnje Tursku. U novembru je i premijer Recep Tayyip Erdogan posjetio Bejrut. Tako je Turska, prvi put poslije gotovo sto godina, ponovo prisutna u arapskom svijetu. Pored toga, Francuska, koja je gospodarila Libanom do nezavisnosti, ponovo se pojavljuje s novim vojnim isporukama Libanu.

Napori Turske da se uključe u inicijativu za obnovu mirovnih pregovora između Sirije i Izraela privremeno su prekinuti zbog pogoršanja njenih odnosa s Izraelom. Na tome rade i Amerikanci, šaljući povremeno u Damask ne samo povoljne signale, nego i delegacije na visokom nivou. Izraelska vlada je još 1999., u okviru formule «mir za teritorije», ili obrnuto, bar izjavila da je spremna da vrati Golan-sku visoravan, okupiranu u ratu 1967. godine. U skladu s ambicijom da se otvori više diplomatskih kanala kako bi se Amerikanci mogli povući iz Iraka i kako bi se obnovio proces pregovaranja s ciljem konačnog rješenja krize na Srednjem istoku, predsjednik Obama je čak «pružio ruku» i prema Iranu, za koju još nema dovoljno političke volje u radikalnom Ahmedinedžadovom krugu, ali ni podrške iz Izraela koji u Iranu vidi najveću prijetnju svojoj dominaciji u regionu. Kad bi na tom krilu Srednjeg istoka, koji obuhvata prostore takozvanog «plodnog polumjeseca» došlo do smirivanja i normalizacije odnosa između Sirije i Izraela, kao što se dogodilo između Izraela i Egipta nakon mirovnog sporazuma u Camp Davidu, takav razvoj bi mogao pogodovati i obnovi izaelsko-palestinskih pregovora o formuli «dvi-je države, jedne pored druge». Na taj način otupili bi nepomirljivost i radikalizam koji još vlada na svim stranama.

Tako se bez Libana, a posebno njegovog juga, ne može govoriti ni o trenutnom stanju cjelokupne krize, čak ako ostavimo po strani ratove u Iraku i Afganistanu. Tamo je najviše zabavljena Obamina administracija, ali, kako joj savjetuju vodeći američki eksperti za

Srednji istok, ne bi smjela zapostavljati ni Liban, a posebno novi regionalni vojni faktor koji se zove - tako izazovno i prijeteće za Zapad, a tako privlačno za svijet islama – Hezbolah, Alahova stranka ili partija. Roger Cohen, uzgred američki Jevrej koji s dužnim razumijevanjem govori čak i o današnjem Iranu, prije nekoliko dana je u New York Timesu pisao kako bi za Sjedinjene Države izbjegavanje bilo kakvog kontakta s Hezbolahom «bilo isto kao pokušavati igrati srednjoistočni šahovski meč bez nekoliko figura. I u Americi je, dakle, jasno da je otpor koji je Hezbuolah pružio izraelskoj armiji 2006. najavio prekretnicu u odnosu vojnih snaga na Srednjem istoku.

Palestinci su, kao uostalom i cijeli Srednji istok bez Izraela, razočarani u Ameriku Baracka Obame. U njega su polagane velike nade, što rekao Miljenko Jergović, kakve čovječanstvo nije imalo od Isusa Krista. One su, međutim, iznevjerene ne toliko od Baracka Obame lično, koliko od one Amerike koja je inače glasala protiv njega na izborima, a čiju snagu i uticaj on teško stavlja pod kontrolu, a pogotovo će je teško slomiti. Radi se, kao što svi znamo, o vojnoj industriji, finansijskim centrima moći i proizraleskom jevrejskom lobiju. I evo dokle se došlo: ni tri milijarde dolara nove američke pomoći za sigurnost zemlje, ni najnoviji F-35 borbeni avioni nisu mogli uticati na premijera Natanjahua da prekine izgradnju novih naselja na palestinskoj zemlji bar za 90 dana kako bi se obnovili pregovori s Palestincima. Tako je cijeli taj kompleks pregovora i nagađanja oko formule dvije države, jedna do druge, vraćen bar deset godina unazad.

U međuvremenu Palestinci su podijeljeni više nego što su bili ikada za vrijeme neprikosnovene dominacije Palestinske oslobodilačke organizacije (PLO) Jasera Arafata. Došlo je do oružanih sukoba među samim Palestincima, pa i malog rata, kada su nasljednici Arafatovog «Al Fataha» protjerani iz Gaze. Zatim se prvih dana 2009. dogodila invazija Gaze. Možda je na taj način Izrael preduhitrio jačanje Hamasa ne samo kao političkog, nego i vojnog faktora, kao novog Hezbolaha na južnim granicama. Obavljen je posao koji je ranije obavljen na Zapadnoj Obali, kada je izraelska armija zaustavila dalji razvoj infrastrukture palestinske državnosti, koju su sačinjavale lokalne političke vlasti, ali i škole, banke, male industrijske firme i univerzitet u Nablusu.

Ishod invazije na Gazu koji je uzdrmao čak i ravnodušne duhove Amerike i Zapada ja sam vidio kao još jedan čin u strategiji Izraela koja traje od njegovog osnivanja, a koja u konačnici može da se osveti i samom Izraelu. Gaza je bila krenula brzim koracima oporavka i razvoja. Evropka unija, dobrim dijelom kao posljedicu za taj region rijetkih slobodnih izbora, na kojima je, volio to neko ili ne, Hamas pobijedio, počela je da ulaže u razvoj infrastrukture te oblasti. Na izgradnji puteva i ostale infrastrukture bilo je planirano da se zaposli 150.000 Palestinaca, koji danas, i kad dobiju posao u Izraelu ili na teritorijama koje kontrolira, rade u poluropskim uslovima. Da bi se spriječio jedan novi ekonomski, socijalni, kulturni, pa i vojni uzlet Palestinaca, trebalo je to spriječiti i vratiti ih na stanje kakvo je gore nego kad su bili stjerani u izbjegličke logore. Tako se dogodila Gaza, kao što je ranije bilo na Zapadnoj obali, gdje su Palestinci uživali mnoge povlastice, prednosti pa i blagodat vlastite državnosti.

Vraćamo se, dakle, na suštinu palestinske golgote.

Gotovo je, nažalost, pola vijeka odkako pratim, više ili manje aktivno, zbivanja na Srednjem istoku. Nije mi trebalo puno pameti da uvidim da su glavni akteri cijele krize Izraelci i Palestinci, a ne Izraelci i Arapi. Palestince sam od početka prihvatio kao samostalan, autohton politički i narodnosni, gotovo i etnički faktor u širokom moru arapske nacije i civilizacije. Uvidio sam da će na kraju doći do mirnog rješenja samo kada i Palestinci steknu ili izgrade poziciju koju je Izrael dobio samim svojim formiranjem 1948. godine. Trebalo je, prema tome, da se i Palestinci približe ostvarenju faktora suštinski važnih za takvo konačno rješenje.

Evo tih faktora: Izrael je stekao zemlju, znači međunarodno priznatu teritoriju i suverenitet. Njim su vladali Jevreji, ili židovi, koji su od pojave cionizma izgradili poseban identitet, u mnogome različit od onoga koji je proteklih vjekova obilježavao taj narod, ili vjeru. Imao je elitu i srednju klasu visokog obrazovanja što su ga ponijeli iz Amerike, Evrope i Rusije. Pri tome je bila važna posebno tehnička edukacija i vojna sprema, koju su Jevreji sticali u visoko razvijenim zapadnim zemljama. Izrael je stekao ekonomsku snagu koju su potkrepljivali dolari koji su stizali od Amerike i dijasore. Svakog dana

lijegalo je na njihove banke milion dolara nepovratne pomoći. Imali su vojnu snagu, kombinaciju najmodernije vojne opreme koja je stizala sa Zapada i vojnog obrazovanja i discipline. Poznata je priča o tome kako su u prvom bliskoistočnom ratu 1948. palestinskim boricima iz Egipta stizale puške koje nisu mogle da opale. Na kraju, Izraelci su imali jasan cilj i strategiju – odbranu države po svaku cijenu.

Na drugoj strani, Palestinci poslije 1948. nisu imali ništa od toga, osim zbjega od 750.000 pripadnika svog naroda. Nisu imali svoju zemlju ni teritoriju na kojoj bi formirali ostale elemente razvoja, a pogotovo ne nacionalnog okupljanja i formiranja posebne narodnosne zajednice. Nisu još imali ni identitet palestinski, jer su ih svi zvali, pa i oni sami sebe, Arapima, ili u najboljem slučaju palestinskim Arapima. Bavili su se uglavnom zemljom, čiji vlasnici nisu odmakli daleko od srednjovjekovnih feudalnih odnosa. Nisu bili u stanju da stiču visoko obrazovanje, a malo ih je pohađalo bilo kakve škole. Od ekonomije poznavali su samo zanatstvo i trgovinu. Nisu imali nikakvu vojnu snagu, a ni podršku arapskih sunarodnika, koji su se brinuli o svojoj koži i interesima, ostavljajući Palestince na milost i nemilost Izraela. Svi su ti elementi doprinosili i razbijanju samog palestinskog faktora na više ili manje radikalnu ili umjerenu struju, za razliku od Izraela koji je, iako takođe podijeljen na više ili manje radikalni kurs, imao zajedničku strategiju.

Takvo je stanje bilo prvih godina poslije formiranja države Izrael.

Tokom proteklih decenija, Palestinci su se, prvenstveno svojom voljom i snagom, izborili za neke od tih suštinskih faktora koji bi trebalo da čine njihovu državotvornost. Stekli su identitet posebnog arapskog naroda, pa ih svako smatra zasebnim palestinskim faktorom u svakom pogledu. Stekli su obrazovanje, uglavnom u školama koje su otvarale agencije OUN po izbjegličkim logorima. Školovali su se i u arapskim zemljama koje su ih prihvatale kao novi, vitalni elemenat u svojim uspavanim tradicionalnim sredinama. Izborili su se i za upravna prava i administraciju u okviru tzv. Palestinske vlasti (Authority) na okupiranim teritorijama. Stekli su i vojnu snagu, ali голу snagu, jer nisu imali teritorije gdje bi formirali armiju, ni vojne opreme i pomoći, o artiljeriji i avijaciji da i ne govorimo. Palestinski

komandosi vjerovatno su bili najobrazovaniji oslobodilački pokret u historiji. Kad sam tamo odlazio, početkom sedamdesetih, 40 odsto ih je imalo univerzitetske diplome. Ali, šta im je to koristilo kad su pred sobom imali armiju naoružanu tenkovima i «fantomima», a znamo kako su i arapske vojske prolazile u ratovima s tom armijom. Palestinci su i na međunaronom planu stekli ne samo simpatije, nego i priznanje svoje samoproglashene države od preko stotinu zemalja. Mislim da i danas imaju više diplomatskih misija po svijetu nego Izrael. Upravo pri kraju 2010. više zemalja Latinske Amerike (Brazil, Argentina, Urugvaj) objavilo je da priznaje Palestinu kao državu.

Tako stižemo ponovo do Gaze – kad god bi, dakle, Palestinci digli glavu, pojavili se kao nezaobilazan faktor u pregovorima, izbijao je rat ili invazija.

I gdje je, onda, rješenje? Jedino u dvije države, Izraelu i Palestini, koje bi živjele u miru jedna uz drugu, kao i druge države Srednjeg istoka. Kamo sreće da su, pred stvaranje Izraela 1948, uspjeli napori Ujedinjenih nacija da se tako uredi odnosi između Palestinaca i Jevreja na tlu dotadašnje mandatne Palestine. Palestinci su svih ovih 62 godine najveću cijenu plaćali za prvi rat koji su tadašnje arapske države, prije svega Egipat, povele, pa izgubile, protiv Izraela.

Onako kako se za sada vidi to rješenje o dvije države nije pravedno, prije svega što bi se Palestina prostirala na samo 22 posto teritorije nekadašnje mandatne Palestine. I što bi Jerusalem ostao podijeljen a na njegovim brežuljcima koji bi svim mapama trebalo da pripadnu Palestincima, grade nova jevrejska naselja. Što bi ostao betonski zid kao monstruozi spomenik izraelske politike okupacije, što bi ostala jevrejska naselja podignuta na otetim palestinskim maslinjacima. Ostale bi i napetosti, nagomilana mržnja. Nažalost, to je jedino rješenje koje je moguće ostvariti u okolnostima koje vlada u tim regionom i svijetom.

Toga bi trebalo da budu svjesni i Palestinci, da se ne može na-trag, postavljajući pitanje priznanja, pa i egzistencije Izraela. Za sada je i to rješenje dalje nego što je bilo prije deset godina, ali druga-ga nema. Uostalom, i Henry Kissinger, i sam Jevrej čiji je brat, ako je još živ, krojač u Tel Avivu, rekao je još 1974. godine da «na Sred-

njem istoku nikakvo rješenje nije moguće bez stvaranja suverene palestinske države». Koliko je tek trebalo Izraelcima, pod pritiskom Amerike i Zapada ili po vlastitom uvjerenju, da prihvate jednu takvu realnost - da imaju palestinsku državu u susjedstvu?

U protivnom, da ostane stanje kakvo je danas, ostala bi samo jedna država, Izrael, što bi, u krajnjoj instanci i pretpostavci, moglo voditi i njenom uništenju. A ni Palestincima ne bi bilo nimalo bolje, jer bi se nastavilo sadašnje stanje «ni imati ni nemati svoju državu» i otvarali novi frontovi u trouglu Izrael, Zapadna obala, Gaza. Bez izgleda da Arapi priteknu u pomoć Palestincima, kao što to nisu nikad činili ni u proteklim izgubljenim decenijama, iako su se zaklinjali u solidarnost s palestinskim narodom. Prema demografskim brojkama i predviđanjima, na Zapadnoj obali ima najmanje 2,5 miliona Palestinaca, a u samom Izraelu 1,5 milion «izraelskih Arapa» koji su, u stvari, takođe Palestinci. Za deset godina kakvo će stanje biti, pita se izraelski filozof Moše Halbertlal, ako svi oni ostanu pod kontrolom Izraela. «Tada bi jedino pitanje bilo», kaže, «kakva bi bila priroda te jedne države – bio bi to ili aparthejd ili Liban».

Tako se na kraju, zaslugom jednog, za Izraelce zloslutnog predviđanja, vraćamo na Liban, čiji je mir, sigurnost, pa i budućnost, pupčanom vrpcom vezana za palestinski kompleks problema.

VOJNE AKTIVNOSTI IZRAELA I AGRESIJE NA LIBAN I GAZU

Zahvaljujem se na vašem dolasku iako su vremenski uslovi takvi da je veoma hladno, a ako to nešto znači, vaša ljubav prema pravdi, slobodi i solidarnosti sa palestinskim narodom, sa njegovom patnjom i borbom, za ostvarivanjem njegovih zakonskih prava na postojanje nezavisne države Palestine sa glavnim gradom svetim Jerusalemom prema odlukama UN-a i zakonima međunarodne zajednice mora biti velika, jer vaše današnje prisustvo ovom skupu to danas pokazuje.

Palestina je bila dio muslimanske države 14 stoljeća, u kojoj su muslimani mirno koegzistirali sa kršćanskim manjinama, osim za vrijeme krstaških ratova. Palestina je bila pod Britancima od 1914. - 1948. godine, i u tom periodu su Britanci otvorili vrata Jevrejima širom svijeta da migriraju u Palestinu. Odmah nakon odlaska Britanaca iz Palestine, Jevreji su proglasili svoju državu na palestinskoj zemlji izuzev teritorije Zapadne obale i Gaze, koje su okupirane 1967 godine. Palestinci su tako pretrpjeli oduzimanje imovine, prisilnu migraciju bez prava na povratak.

Palestinski narod se od početka 20. stoljeća podigao u borbu protiv nepravednih odluka, kao što je Balfu.rova deklaracija iz 1917. godine. Ova deklaracija, izdata od strane Velike Britanije, odobrila je Jevrejima iz cijelog svijeta da Palestina bude njihova nacionalna država na račun Palestinaca. Od tada, Palestinci vode borbu i protiv svih ostalih odluka britanske kolonijalne vlasti i to putem mnogobrojnih ustanaka, a od dvadesetih godina 20. stoljeća, pa do 15.05.1948 godine, dana događaja katastrofe zvane Nakbah, sa skromnim sredstvima su u sukobu sa tadašnjom britanskom ratnom mašinerijom, cionističkom terorističkom organizacijom i izraelskom vojskom, naoružanom i

financijski podržanom od strane SAD i Evrope. Pored toga, sve međunarodne sile tada su bile opredijeljene u korist Izraela.

Palestinsko pitanje je globalno pitanje, na kojem se ukrštaju različiti interesi i principi. To nije samo srednjoistočno ili arapsko pitanje. Nije to samo stvar više od milijarde muslimana, nego i kršćana i jevreja. Globalne sile, kao što su SAD, EU i druge, sukobljavaju se oko rješenja ovog problema, koje bi moralo biti pravedno.

Što se tiče pogubne američke vojne pomoći Izraelu, ista se početkom 70-tih godina višestruko povećala. U 1967. godini iznosila je 13 miliona USA \$, 1968. godine 76 miliona USA \$, a 1971. godine 600 miliona USA \$. Iznos finansijske podrške Izraelu se mijenja: nakon zaljevskog rata 1991. godine, SAD su odobrile Izraelu dodatne dvije milijarde dolara godišnje u vidu saveznih grantova i vrijednosnih papira. Ukupni grantovi SAD dati Izraelu dostigli su pet milijardi USA \$ godišnje, ili 13,7 miliona USA \$ dnevno. Tu su i drugi vidovi finansijske pomoći koju Izrael prima od jevrejskih humanitarnih organizacija iz SAD i privatnih donatora, ukupno 1,5 milijardi USA \$ godišnje. Isto tako, poguban je izvoz naoružanja i vojne opreme Izraelu od strane pojedinih država – članica EU.

U novembru 1947. godine, OUN je Rezolucijom broj 181 odlučila da mandat Velike Britanije u Palestini prestaje u maju 1948. godine i objavila plan o podjeli Palestine na dvije države - arapsku i jevrejsku. Prema tom planu, oba su dijela trebala biti ujedinjena ekonomskom unijom, a podjela je predviđala poseban status grada Jerusalema, kao područja pod direktnom jurisdikcijom OUN. Rezolucija je donešena uvjerljivom većinom glasova u Generalnoj skupštini, uz istovremenu podršku glasova SAD i SSSR-a. Velika Britanija je ostala suzdržana, a protiv podjele glasale su sve arapske države. Palestinski Jevreji prihvatili su plan, dok ga je arapska zajednica odlučno odbacila.

Izraelska pobjeda u ratu 1967. godine, omogućila je Izraelu da odbaci sve pokušaje dogovora s arapskim susjedima. VSUN je 22.11.1967. godine donijelo Rezoluciju broj 242, u kojoj se traži da se Izrael povuče sa teritorija Zapadne obale i Gaze, ali se implicitno priznaje pravo svih država na postojanje, pa tako i Izraela. Ovom rezolucijom izražena je zabrinutost zbog situacije na Bliskom istoku i

naglašena neprihvatljivost sticanja teritorija ratom, te potreba za pravednim i trajnim mirom.

Vijeće sigurnosti UN se hitno sastalo 21.10.1973. godine i usvojilo Rezoluciju broj 338. Ovom rezolucijom se pozivaju sve strane da odmah prestanu sa borbama i vojnim aktivnostima, a najkasnije u roku 12 sati nakon usvajanja ove rezolucije, kao i vraćanje na pozicije prije okupacije. Zatim se pozivaju zainteresovane strane da odmah nakon prekida vatre provedu Rezoluciju broj 242 i otpočnu pregovore radi uspostave pravednog i trajnog mira.

Vrijeme i analitičari su pokazali da se Rezolucija broj 242, ni nakon toliko godina, nikada nije primijenila. Ona je jedna od najviše citiranih, a najmanje poštivanih dokumenata u historiji diplomatije. Malo je tekstova koji su se tako temeljito analizirali. Diplomati i pravnici otada lome koplja oko smisla tog (u načelu obavezujućeg) dokumenta za čije neprovođenje svaka strana optužuje onu drugu.

Nakon Rezolucije broj 242 prihvaćene su desetine drugih rezolucija, koje su kritikovale ponašanje Izraela, a on se na njih oglašivao. Ali, Rezolucija broj 242 je i danas bitno polazište za postizanje mira, jer sadrži načelo „zemlja za mir“, na kojem se temelje smjernice za postizanje mira.

Ne smijemo zaboraviti 17.500 mrtvih – skoro sve civili, većinom žene i djeca – u Izraelovoj invaziji na Liban 1982.; 1.700 mrtvih palestinskih civila u masakru Sabra i Šatila; masakr nad 106 libanskih izbjeglica - civila, većinom djece, u UN-ovoj bazi u Kani 1996.; masakr nad izbjeglicama kojima su Izraelci 2006. naredili da izađu iz kuća, a zatim su ih poklali članovi posade izraelskog helikoptera; 1.000 mrtvih (od kojih su gotovo svi bili civili) u napadu na Liban 2006.

Amnesty International u svom izvještaju od 117 stranica iznosi brojku o 1.400 poginulih Palestinaca u periodu najjačih izraelskih napada u trajanju od 22 dana (između 27. decembra 2008. i 17. januara 2009. godine). U 22-dnevnoj agresiji izraelske armije pod nazivom „Lijevano olovo“ poginulo je 1.400 Palestinaca (437 djece, 110 žena i 123 staraca, 4 pripadnika UN-a, 13 bolničara, 4 novinara....itd) a oko 5.000 ih je ranjeno, uglavnom civili. Žrtve napada nisu uhvaćene u unakrsnoj vatri, niti su štitile palestinske vojnike ili druge vojne ciljeve.

Većina njih su ubijeni kada su njihovi domovi bombardovani dok su spavali. Uništeno je više od 4.100 domova i na stotine drugih objekata, uključujući tvornice, radionice, životinjske farme i voćnjake, te vladine zgrade, policijske stanice i zatvore, uništeno je, a više od 20.000 ih je oštećeno tokom operacije „Lijevano olovo“. Bilans agresije su ekonomski gubici od 2 milijarde dolara i uništena infrastruktura u vrijednosti 1,2 milijarde dolara, a raseljeno je više od 20.000 stanovnika koji do dan danas žive u UNRWA-nim školama. Izraelsko objašnjenje takvog uništavanje je bila je „vojna/sigurnosna potreba“.

Mnogi su ostali zapanjeni činjenicom što je napad pokrenut samo dan nakon božićnih praznika kada, inače, diplomati odlaze na zasluženi odmor. 'Cionistički režim je u 22-dnevnim napadima vršenim prije godinu dana na pojas Gaze upotrijebio više od 30 hiljada vojnika, avione F-16 i apatchi-e, a na području od 360 kvadratnih kilometara, gdje živi oko 1,5 milion stanovnika, bacio više od milion i po (1,5) tona raznih bombi - što znači tonu i pol po glavi stanovnika. Ne samo to, napad je bio takođe sa kopna sa najsavremenijim tenkovima, i sa mora, gdje je učestvovala Izraelska mornarica. Izrael je upotrijebio međunarodno zabranjeno oružje, poput bijelog fosfora, takođe bombe "Dajm" i osiromašeni uranijum, a rođenja djece sa deformitetima na tom području potvrđuju takve radnje.

Veliki dio razaranja bio je bezobziran i posljedica je namjernog i nepotrebnog uništavanja imovine, izravnih napada na civilne objekte, te neselektivnih napada, u kojima nisu razlikovane legitimne vojne mete od civilnih objekata. Takvim su napadima prekršene temeljne odredbe međunarodnog prava, naročito zabrana izravnih napada na civilne objekte, zabrana neselektivnih ili nesrazmjernih napada, zabrana uništavanja imovine koje ne zahtijeva imperativna vojna potreba i zabrana kolektivnog kažnjavanja.

Grafiti koje su izraelski vojnici ispisali na zidovima palestinskih domova koje su zauzeli tijekom svog ulaska u Gazu, ukazuju na to da je razaranja u velikoj mjeri bilo namjerno i sastavni dio strategije na različitim razinama zapovjednog lanca, od visokopozicioniranih dužnosnika do vojnika na terenu. Među grafitima koje su ispisali vojnici moglo se pročitati: „Smrt Arapima, došli smo vas uništiti“; „Umrte

svi, Arapi moraju umrijeti, 1 je pao, ostalo ih je još 999 999“; „Slijedeći put će više boljeti“; „Cijela je Gaza židovsko igralište“; „Kahane je bio u pravu“; i „Ako smo promašili ugao kuće vratit ćemo se u slijedećoj operaciji“.

Amnesty International ukazuje na to da se u mnogim javnim zgradama koje su napale izraelske snage nisu nalazili ni borci, ni oružje, niti su one služile kao zapovjedni i kontrolni centri. Nema dokaza da su služile u bilo kakvu vojnu svrhu i stoga se one ne mogu smatrati vojnim ciljevima. Njihovo je bombardiranje predstavljalo izravne napade na civilne objekte, ozbiljno kršenje međunarodnog humanitarnog prava i ratni zločin. ...

Amir Marmor, topnik izraelske tenkovske posade rezervne oklopne bojne, koja je djelovala na području Jabalije, je izjavio: „Operacija je nama i cijeloj naciji predstavljena kao odmjereni odmazda za Hamasove napade, no meni je ona prije izgledala kao vježba u kažnjavanju. Tako mi je izgledala zbog ogromnog opsega uništenja. Tamo smo bili jedan tjedan i unatoč činjenici da na nas nitko nije otvorio vatru, pucanje i uništavanje nastavilo se bez prestanka. Pitam se koliko se od tog razaranja doista može opravdati“.

Osim kuća i tvornica, uništeni su također i torovi za životinje i staklenici, a voćnjaci su pregaženi buldožerima. Ne samo da su uništene farme, već su pobijene i životinje. Najveće privatno uzgajalište riba u Gazi, koje se nalazi u zapadnom dijelu Gaze također je uništeno. Uništeno je 6 umjetnih ribnjaka i pobijeno oko 20.000 riba. Na tom mjestu nije bilo ni traga skladištima oružja ili tunelima, niti znakova oružane bitke, navodi Amnesty International. Jedino što se moglo vidjeti bili su tragovi oklopnih vozila koja su pregazila uzgajalište... Uništavanje velikih dijelova obrađene zemlje, oko 2.100 hektara, poput farmi i voćnjaka, uzrok je propasti velikog dijela ovogodišnjeg uroda, usljed čega je još više ljudi postalo prehrambeno nesigurno.

Šef UN-ove istraživačke grupe u pojasu Gaze, Ričard Goldston, na sjednici UN-ovog Vijeća za ljudska prava, izraelski režim proglasio je odgovornim za zločine počinjene u Gazi. Goldston je od 47 zemalja, prisutnih na sjednici UN-ovog Vijeća za ljudska prava, tražio da usvoje izvještaj kojeg je pripremila UN-ova delegacija u Palestini a koji govori

o ratnim zločinima Izraela. Vijeće za ljudska prava UN-a je 16. oktobra 2009. usvojilo Goldstonov izvještaj o izraelskoj agresiji na pojas Gaze.

Usvajanje Goldstonovog izvještaja, nova pobjeda palestinske nacije

Više od šest decenija nakon okupacije palestinskog teritorija i svakodnevnih represija i zločina izraelskog cionističkog režima nad palestinskim stanovništvom, u Vijeću UN-a za ljudska prava je po prvi puta u historiji usvojen jedan dokument i izvještaj koji govori protiv Izraela.

Vijeće UN-a za ljudska prava je u petak 16. oktobra usvojilo izvještaj sudije Ričarda Goldstona, šefa Istražnog komiteta UN-a za dešavanja tokom 22-dnevne agresije izraelskog režima. Za usvajanje izvještaja je glasalo 26, protiv je bilo 6 a suzdržanih je bilo 11 članica ovog Vijeća. Goldston je objavio svoj zvanični izvještaj o dešavanjima u pojasu Gaze tokom 22 dnevne cionističke agresije. Cijeli ovaj proces istrage je trajao više mjeseci. Izvještaj je napisan na 117 (574) stranice sa oko 20 hiljada stranica različitih dokumenata, fotografija i intervjuua sa više od 200 očevidaca i svjedoka. U ovom izvještaju, izraelski cionistički režim je optužen da je tokom agresije na pojas Gaze, nad nedužnim palestinskim civilnim stanovništvom počinio više ratnih zločina.

Izvještaj Istražnog komiteta UN-a za počinjena zlodjela cionističkog režima tokom 22-dnevne agresije na pojas Gaze, obradovao je Palestince i muslimane širom svijeta. Oni su po prvi puta osjetili nadu da će možda uspjeti jednoga dana, cionističke zločince i diplomatske čelnike, izvesti pred lice pravde i suditi im kao ratnim zločincima. Arefat Madi, šef Evropskog komiteta borbe protiv izraelske opsade pojasa Gaze, rekao je da ovaj izvještaj jasna pobjeda pravde i žrtava 22-dnevne agresije na pojas Gaze. Također, Muhammed Hasanejn Hejkal, poznati egipatski novinar je rekao da je Goldstonov izvještaj i njegovo usvajanje u Vijeću UN-a za ljudska prava, živo blato za izraelski režim.

Ova činjenica je važna zbog toga što se u međunarodnom pravu navodi da ona zemlja koja je otpočela rat treba dati ratnu odštetu napadnutoj zemlji. U izraelskoj 22-dnevnoj agresiji na pojas Gazze, pored šehadeta i teške smrti oko 1.500 Palestinaca, ranjeno je i po-

vrijeđeno oko 5.000 pripadnika palestinske nacionalnosti, uništena je ekonomska infrastruktura regiona i palestinskom društvu je nanese-na šteta u visini od oko 3 milijarde dolara. Na osnovu međunarodnog prava, Izrael je dužan nadoknaditi sve te materijalne gubitke palestinske nacije, te istovremeno platiti odštetu preživjelima iz ove katastrofe. Naravno, Ban Ki-Moon, generalni sekretar Organizacije Ujedinjenih nacija, tokom susreta sa Istražnim komitetom UN-a je rekao da će obraditi ovaj dosije te da se nada da će izraelski režim biti prinuđen na nadoknadu štete.

Ričard Falk kaže: «Još jedan razlog za veliku zabrinutost izraelskih zvaničnika je činjenica da se usvajanjem Goldstonovog izvještaja u Vijeću UN-a za ljudska prava, daje zeleno svjetlo za procesuiranje slučaja cionističkih zločina nad Palestincima, i ako bi izraelski diplomatski zvaničnici putovali van Izraela, biće uhapšeni ili protjerani u treću zemlju.» Upravo zbog toga, Tzipi Livni, bivša ministrica vanjskih poslova cionističkog režima od evropskih zemalja traži da, poput Španije, prilagode svoje vlastite zakone kako ne bi bili u mogućnosti da pravno gone ili hapse izraelske zvaničnike na svojim teritorijama.

Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija je održao sjednicu i osvojio Goldstonov izvještaj. Nakon usvajanja u Vijeću sigurnosti, dosije počinitelja i naručilaca ratnih zločina tokom 22-dnevne agresije cionističkog režima na pojas Gaze bi trebao biti prosljeđen Međunarodnom sudu pravde. Ali, zbog postojanja snažnog izraelskog prijatelja u Vijeću sigurnosti UN-a, Sjedinjenih Američkih Država, ovakav vid razvijanja događaja nije se desilo. Ovaj režim je, kako bi osigurao američki veto u VS UN-a, ambasadora SAD-a u UN-u, pozvao u posjetu okupiranom palestinskom teritoriju. Pa ipak, ako bi američka administracija postupala prema izraelskom scenariju, pod veliki znak pitanja bi došla objektivnost SAD-a, ali ponajviše predsjednik Barak Obama, koji se predstavlja pobornikom ljudskih prava. U svakom slučaju, potvrđivanje Goldstonovog izvještaja od strane Vijeća UN-a za ljudska prava je nova pobjeda palestinske nacije na političkom polju. Ova pobjeda je rezultat istrajnosti i hrabrog otpora Palestinaca u odnosu na strašne represije i cionističku agresiju.

Patnja palestinskog naroda postaje još veća okupacijom Izraela 1967 god. i ono malo zemlje što je ostalo od historijske Palestine. Kad to kažem, mislim tačno na Zapadnu obalu sa istočnim Jerusalemom i na pojas Gaze. Kao da ovo nije bilo dovoljno Izraelu, uslijedila je okupacija i nekih dijelova drugih arapskih zemalja kao što je Sinaj (Arapska republika Egipat) i Golanske visoravni (Arapska republika Sirija). Ovakvim postupcima izraelska država počinje novu eru protjerivanja, ubijanja i stvaranja logora za narod Palestine. Država Izrael je vodila ovakvu politiku sa jednim jedinim ciljem a to je da se slomi volja palestinskog naroda i da se izbriše njegov identitet sa tog područja. Kao kruna svega dolazi do do prisvajana svetog grada Jerusalima i njegovo proglašavanje za glavni grad države Izrael, ignorišući pri tom sve svjetske odluke, zakone i prava. Nakon toga dolazi do prisvajanja sirijske Golanske visoravni od strane Izraela na očigled svih, bez ikakvih posljedica. Počinje i izgradnja jevrejskih naselja na okupiranim područjima uz etničko čišćenje grada Jerusalima koji je bio sveti grad mira za sve vjere (kršćansku, islamsku, jevrejsku). Ovaj grad Palestinci smatraju svojim glavnim gradom buduće države Palestine.

Palestinski narod se borio svim raspoloživim sredstvima koja su dozvoljena od strane međunarodne zajednice da bi ostvario svoja prava na nezavisnost i slobodu, kao i mogućnost da samostalno određuje svoju sudbinu. PLO (Palestinska oslobodilačka organizacija) je okupila veliki broj Palestinaca i postala njihov jedini predstavnik kojui dobija simpatije, podršku i priznanje velikog broja zemalja svijeta koje su na strani mira, pravde i jednakosti. PLO je predstavio svoj politički program 70-tih godina. Program je predložio stvaranje demokratske države Palestine u historijskim granicama u kojoj bi živjeli pripadnici sve tri vjere. Međutim, ovaj program je osujećen od strane Izraela.

Moram vas podsjetiti na čuveni govor velikog vođe Jasera Arafata koji je održan u UN-u 1974. god. u kojem je on tražio pravdu koju zaslužuje palestinski narod, a to je sloboda i samoopredjeljenje, ali Izrael se opet oglušio o sve to i nastavio je sa svojom politikom okupirajući jug Libana 1982 god., pokušavajući uništiti PLO. Palestinski narod je i dalje nastavio svoju borbu za ostvarivanje svojih ciljeva, a to je nezavisna država Palestina sa glavni gradom Jerusalemom. Naša borba je tada dobila naziv KAMENA INTIFADA i od tada počinje novi vid borbe

protiv okupatora Izraela, koji je zasnovan na mirnom otporu i protestima građana. Odgovor Izraela na to je bio vojni napad na stanovništvo sa živim i gumenim mecima.

Boreći se sa svim tim što Izrael radi, Palestinci su uspjeli 1993 god. u Oslu dobiti saglasnost za postizanje historijskog dogovora između PLO-a i Izraela o međusobnom priznavanju i stvaranju države Palestine na okupiranoj palestinskoj zemlji sa granicama iz 1967. god. Moram spomenuti da je predloženo u ovom dogovoru da Palestinci osnuju svoju državu na 22% od cijele teritorije Palestine sa Jerusolimom kao glavnim gradom. Mi smo to čak i prihvatili da bi iskazali svoju dobru volju bez obzira na nepravdu koja nam je učinjena. Sporazum su potpisali rahmetli predsjednik Jaser Arafat i pokojni Jicak Rabin. Da zlo bude veće, neki jevrejski ekstremisti izvršili su tada atentat na gospodina Rabina samo da bi osujetili mirovni proces.

Time počinju maratonski dogovori koji imaju početak ali nemaju kraj, jer Izrael postavlja nemoguće uslove, gradi izolacioni zid srama kao granicu razgraničenja, oduzima zemlju, postavlja barikade i gradi sve više jevrejskih naselja i dovodi jevreje iz drugih država. Na prijedlog američkog prijedsjednika Klintona, 2000. god. pozvane su obje strane u Kemp Dejvid da bi se postigao dogovor. Izrael ponovo odbija sva ponuđena rješenja, s tim što se i dalje ne odriče programa gradnje novih naselja i nepriznavanja prava Palestinaca koja su utvrđena u Ujedinjenim nacijama sa podrškom međunarodne zajednice.

Vojne jedinice Izraela 2002 god. vrše invaziju, sa stotinama tenkova, zapadne obale, ubijajući nenaoružane civile i uništavajući infrastrukturu palestinske samouprave. Tada opkoljavaju zgradu gdje boravi predsjednik rahmetli Jaser Arafat da bi natjerali narod Palestine, zajedno sa njegovim vođstvom, da se odrekne svojih prava o stvaranju države. To se sve završava atentatom na našeg šehida Jaser Arafata. Ovdje moramo napomenuti da su palestinska stajališta, uprkos svemu, ostala ista zbog kojih je dao svoj život Jaser Arafat, a njegov put nastavlja sadašnji predsjednik države Palestine Mahmud Abas. Palestinski zahtjevi su poznati, a to su stvaranje države Palestine u granicama 1967. god. sa glavnim gradom Jerusolimom i pravom izbjeglica na povratak.

Izraelska neprijateljska politika još uvijek se nastavlja protiv palestinskog naroda. Moram napomenuti da Izrael vrši nehumanu blokadu pojasa Gaze, čemu se protivi čitava međunarodna zajednica. Svi mi smo mogli vidjeti na ekranima TV-a ratne zločine koje su izvršili Izraelci u pojasa Gaze prilikom neprekidnog bombardovanja čitavog pojasa, koristeći pri tome nedozvoljena oružja po konvencijama međunarodne zajednice, kao što su kasetne i fosforne bombe. U Goldstonovom izvještaju ovi postupci su ocijenjeni kao ratni zločin.

Dan danas blokada Gaze još uvijek postoji i traje. I dok čitav svijet pokušava pomoći narodu pojasa Gaze, šaljući konvoje sa hranom i lijekovima, Izrael vrši napade na te konvoje, ubijajući i zarobljavajući humanitarne radnike u međunarodnim vodama. Tom prilikom ubijeno je 9 humanitaraca–civila. Takvo ponašanje Izraela, koje se protivi svim međunarodnim zakonima, možemo vidjeti svaki dan kad Izrael vrši napade na civile uništavajući čak i tradicionalne maslinjake koji se smatraju izvorom života. Svjedoci smo napada i na vjerske objekte, rušenjem, paljenjem od strane jevrejskih civila koji su potpomognuti izraelskom vojskom.

Na Zapadnoj obali postoji čak 650 barikada što onemogućava slobodu kretanja. Gradnjom graničnog zida Izrael je progutao 12% Zapadne obale. Prisvajanjem svih historijskih znamenitosti Palestine, Izrael ih želi predstaviti kao jevrejske znamenitosti, čemu se protive UNESCO i razne svjetske organizacije. Također, Izrael pokušava primorati palestinske stanovnike Jerusalima da napuste ovaj grad kako bi on postao etnički čist jevrejski. Dokaz za to je nastavak arheoloških iskopavanja ispod džamije Al Aksa.

Posljednji mirovni pregovori su zaustavljeni zbog ekstremno desno orijentisane politike Izraela koja odbija zaustavljanje gradnje jevrejskih naselja i nastavlja svoju jednostranu politiku, što donosi sasvim nove činjenice za pregovarački sto. Izrael neprekidno odbija nastavak pregovora o mirovnom procesu koji su predložile arapske zemlje, odbija izvršiti obaveze koje su određene od strane međunarodne zajednice, što stvara nestabilnost i nervozu na tim prostorima.

Palestinci su izvršili sve svoje obaveze koje su od njih tražene od strane organizatora mirovnog procesa, nadajući se mirnom rješenju

i stvaranju dvije države, od kojih je jedna nezavisna država Palestina u granicama iz 1967. god., sa glavnim gradom Jerusalemom. Posljednja od nezamislivih stvari učinjena nedavno od strane Izraela bio je prijedlog izraelskog KNESETA koji traži raspisivanje referenduma za sve čega bi trebala da se odrekne Izraelska vlada, bilo to okupirano područje ili Golanska visoravan, uz obrazloženje da se odluka može usvojiti samo ako za nju glasa najmanje 2/3 javnog mnijenja Izraela, što predstavlja živi dokaz da Izrael ne želi mir.

Dakle, palestinski narod je terorizmom i nasiljem iskorijenjen iz svojih gradova i sela, a zatim protjeran u okolne arapske zemlje da živi u izbjegličkim logorima još od četrdesetih godina prošlog stoljeća sve do danas, i to u nehumanim uvjetima, gladi i siromaštvu. Za nas je mir strateški izbor koji je bio izražen u mnogim međunarodnim govorima palestinskih zvaničnika, mir baziran na rješenju o dvije države palestinskog i izraelskog naroda, koji bi živjeli jedni pored drugih u miru, suradnji i dobrosudsjudstvu. To osigurava dobru osnovu za mir na Bliskom istoku i dovodi do regionalne i međunarodne političke stabilnosti.

No, želim istaći da okupacija nije tek jedan događaj u historiji, već predstavlja jedan proces koji traje, a insistiranje na stvaranju i održavanju isključivo jevrejske države u historijskoj Palestini i dalje predstavlja mehanizam otimanja. Palestinci se, bilo da su u izbjeglištvu, pripadnici potlačene manjine u Izraelu ili izloženi brutalnoj i nasilničkoj vojnoj okupaciji na Zapadnoj Obali i u Gazi, i dalje suočavaju s pokušajima Izraela da ih izvlasti, razbaštini i fizički kontrolira zemlju. Stoga, kad Palestinci sa velikom gorčinom širom svijeta i obilježavaju dan solidarnosti, tu se ne radi samo o obnavljanju uspomene ili sjećanju na uskraćenu historiju, već i o otporu i potvrđivanju svog identiteta, prava na postojanje i prava na vlastitu - suverenu državu Palestinu.

REPUBLIKA KOSOVO - MEĐUNARODNO PRIZNANJE

PREDGOVOR

Knjiga koju imate u rukama je odgovor na tzv. rezoluciju Narodne skupštine Republike Srpske, nakon proglašenja nezavisnosti Kosova - da Bosna i Hercegovina nije u "sistemu spojenih posuda" sa Kosovom, niti je na Bosnu i Hercegovinu primjenjiv "domino efekat", iz sljedećih razloga, i to:

Prvo, Bosna i Hercegovina je historijska kategorija i datost, dakle, konstanta, **jer je Bosna i Hercegovina, kao suverena država i subjekt međunarodnog prava i međunarodnih odnosa, trajna ustavno-pravna, politička i geopolitička stvarnost.**

Drugo, knjiga je izraz zahvalnosti Ali-paši od Janjine za njegov doprinos Bošnjacima u borbi za autonomiju Bosne u vrijeme Pokreta za autonomiju, kojeg je predvodio mladi gradačački kapetan Huseinbeg Gradašćević (1831. – 1833.).

Treće, knjiga je nastala, također, i kao znak iskrene zahvalnosti istaknutom arabisti, orijentalisti i publicisti, rahmetli dr. Hasanu Kalešiju, utemeljitelju Odsjeka za orijentalistiku na Filozofskom fakultetu u Prištini, kao i rahmetli dr. Fehmi Aganiju, dekanu fakulteta.

Pored rečenog, knjiga koju imate u rukama zorno pokazuje da se pitanje velikosrpskog ekspanzionizma prelama tamo gdje je i počeo proces disolucije bivše SFRJ – na Kosovu.

Danas, kada se sa ove vremenske distance promatra pitanje disolucije bivše SFRJ, neizostavno se nameće pitanje - ko je dugoročno najveći gubitnik u tom suludom projektu? Srbi, koji su u politici

Slobodana Miloševića vidjeli otjelovljenje Garašaninovog projekta - velike Srbije i koji su, slijedeći tu politiku, počinili najveće zločine u modernoj historiji, pa i genocid u Srebrenici ili drugi narodi koji su težili mirnom razrješenju jugoslavenskog konflikta? Odgovor na ovo veoma prosto pitanje prepuštam vama, poštovani čitaoci.

Na kraju, u ovoj knjizi ja ne pretendujem na konačnu istinu, niti mi je to namjera. Namjera mi je da potaknem promišljanja i istraživanje na ovu temu.

Knjiga je nastala kao kompilacija političkih analiza procesa pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu i reakcija na Odluku suda, kako onih u svijetu, tako i onih u Srbiji.

UVOD

Republika Kosovo je proglasila nezavisnost 17. februara 2008. godine. Proglašenje nezavisnosti Kosova u Srbiji je izazvalo žestoke reakcije. Vlasti su saopćile da nikada neće priznati takvu odluku Prištine, nazvavši je unilateralnim činom. Neposredno nakon proglašenja, beogradske vlasti su organizirale veliki miting protiv proglašenja nezavisnosti Kosova, koji je uslijedio 21. februara 2008. godine. U neredima¹ je zapaljena i Ambasada SAD-a. Na mitingu, pored srpskih zvaničnika (pozicije i opozicije), skupu se obratio i Milorad Dodik², premijer Republike Srpske, rekavši „da je Kosovo Srbija“.

Dolaskom Slobodana Miloševića na vlast u Srbiji, 1987. godine, i ukidanjem autonomije Kosova i Vojvodine, na Kosovu je produbljena dugogodišnja kriza, jer je većinsko albansko stanovništvo odbacivalo težnje za centralizaciju Srbije.

Njihov odgovor bio je izražen u zahtjevu da Kosovo dobije još veću autonomiju od one koju je imalo na osnovu Ustava SFRJ iz 1974. godine, a krajem 80-ih godina, već se otvoreno govorilo o tome da Kosovo treba dobiti status republike unutar tadašnje jugoslavenske federacije.

U Beogradu je, međutim, počelo rasti nezadovoljstvo zbog ustavnih rješenja iz 1974. godine, koja su autonomnim pokrajinama Vojvodini i Kosovu omogućavala punu suverenost u brojnim područjima i donekle ih izjednačila sa republikama. Upravo na tim osnovama, Milošević, koji je tada bio na čelu Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije, počeo je 1988. godine provoditi „antibirokratsku revoluciju“, manipulirajući masama, posebno kosovskim Srbima, dovodeći ih u Novi Sad i u ostale vojvođanske gradove, gdje su na mitinzima bili

- 1 Smatra se da su „neredi“ orkestrirani i da je neredima direktno rukovodio Vojislav Koštunica, kao srpski premijer i BIA (Bezbjednosno - informativna agencija – pravni sljednik KOS-a - bivše Kontraobavještajne službe JNA). Boris Tadić, kao šef države, bio je na putu za Moskvu i izvan zemlje.
- 2 Prilikom pojavljivanja na govornici, Milorad Dodik je, u prvi mah izviždan, a nakon euforičnih riječi „Kosovo je Srbija“, zvižduci su počeli jenjavati.

glavni protagonisti Miloševićeve politike zasnovane na tezi o ugroženosti Srba, ne samo na Kosovu. U provedbi te politike, Milošević je, uz pomoć "mitingaša" i „jogurt revolucije“, srušio prvo vojvođansko rukovodstvo, zatim albansko i krenuo na put preuređivanja odnosa u Jugoslaviji, što je završilo njenim raspadom i krvavim ratom u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i, na kraju, Kosovu, odakle je počeo raspad bivše SFRJ.

1Na mitinzima 1988. i 1989. godine Milošević je lično najavio smjene na Kosovu i hapšenje tadašnjeg prvog čovjeka Kosova Azema Vlasija, pred masom koja je skandirala "Uhapsite Vlasija". Kosovskim Srbima Milošević je, u aprilu 1989. godine, na Kosovom polju poručio "Niko ne sme da vas bije!", obećavši da će ih država Srbija zaštititi od navodnog albanskog progona. Slijedilo je masovno okupljanje, na Vidovdan (28. juna 1989. godine), na proslavi 600-te godišnjice izgubljene Kosovske bitke, na kojem je jasno rekao da u njegovoj politici "ni oružane bitke nisu isključene", čime je, praktično, najavio oružani raspad bivše Jugoslavije. Kosovski Albanci odgovorili su velikim protestima, u kojima je bilo i žrtava, kao i protestnim višednevnim silaskom 1300 rudara u rudnik Stari trg, kod Kosovske Mitrovice. Tada je bila prinuđena da podnese ostavku liderka kosovskog Saveza komunista Kačuša Jašari. Ubrzo je uhapšen i Azem Vlasi, koji se na čelu kosovskih zvaničnika protivio ustavnim amandmanima zbog ograničene autonomije Kosova, a zbog sve većih protesta na Kosovu. Njegovo djelovanje je ocijenjeno kao neprijateljsko, za šta je i osuđen.

U februaru 1989. godine na Kosovu je uvedeno vanredno stanje. Godine 1990., Milošević donosi i novi Ustav Srbije kojim ukida najveći dio autonomije Kosova i Vojvodine, a iduće godine sa Kosova se povlače jugoslavenske policijske snage koje su tamo bile od 1981. godine, čime, praktično, i počinje raspad Jugoslavije. Kosovski Albanci, predvođeni Ibrahimom Rugovom, izabranim za predsjednika, tada su odgovorili proglašenjem Republike Kosovo, koju Srbija nije priznala, pojačavši represiju nad kosovskim Albancima, koje je nazivala separatistima. Na Kosovu se tada stvaraju dvije paralelne stvarnosti, jedna srpska, jer Srbi i ostali lojalni režimu u Beogradu drže vlast, te druga albanska, s obzirom da su Albanci izbačeni iz svih struktura vlasti. Kosovski Albanci su, u godinama koje su uslijedile, organizirali

svoje paralelne škole i ostale institucije. Krajem 1996. godine Albanci su se i oružano organizirali, osnivajući Oslobodilačku vojsku Kosova (OVK), koja se počela suprotstavljati srpskoj policiji i vojsci. Nasilje nad Albancima dovelo je do intervencije NATO-snaga, u martu 1999. godine, koja je trajala 78 dana. Intervencija je obustavljena nakon što je Milošević potpisao Kumanovski sporazum, na osnovu kojeg je Kosovo postalo teritorija pod nadzorom UN-a i KFOR-a, međunarodnih sigurnosnih snaga.

Srbija nakon dolaska KFOR-a i uspostave civilne misije UN-a na Kosovu, 1999. godine, više nije imala nikakvu faktičku vlast, osim političkog utjecaja na Srbe koji su ostali živjeti u malim enklavama (Mitrovica - Gračanica – Prizren – Leposavić) na Kosovu, ali je srpska vlast stalno tvrdila da je Kosovo neotuđivi dio Srbije, što je uneseno i u novi Ustav, krajem 2006.godine. U martu 2007.godine, specijalni izaslanik UN-a, Marti Ahtisari, dostavio je Vijeću sigurnosti UN-a prijedlog plana za "nadziranu nezavisnost Kosova", u kojem je predviđen i visok stepen zaštite prava srpske manjine na Kosovu. Kosovski Albanci prihvatili su plan, smatrajući da je to dobra osnova koja će dovesti do nezavisnog Kosova, dok ga je službeni Beograd odbacio, tražeći direktne pregovore Beograda i Prištine o Kosovu.

Pregovori, vođeni u više navrata tokom prošlih godina, pod vođstvom posredničke trojke Kontakt grupe (Rusija, SAD i EU), nisu donijeli nikakav rezultat, jer su obje strane ostale pri svojim stajalištima - Srbija da je Kosovo njen neotuđivi dio, a Kosovo da je rješenje njegovog konačnog statusa nezavisnost.

Srbija se i dalje zauzima da se pregovori nastave. Ne priznaje nezavisnost Kosova, te odbacuje bilo koju odluku o Kosovu koja bi bila donešena izvan Vijeća sigurnosti UN-a i osporava misiju EU-a, koja bi na Kosovu trebala zamijeniti UNMIK, bez nove rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a o Kosovu.

I DIO

Pojam i priroda međunarodnog priznanja

Međunarodno priznanje jedne države je međunarodni čin kojim se priznaje postojanje novonastalih država po posebno utvrđenim običajima i procedurama.

Kada govorimo o međunarodnom priznanju, općenito, potrebno je sagledati niz historijskih, političko-pravnih i drugih okolnosti koje prethode takvoj radnji. Sama radnja, kao što je poznato, proizvodi međunarodno-pravne obaveze u sklopu međunarodnih odnosa. Prema tome, "priznanje nove države slobodan je akt kojim jedna država ili više njih konstatiraju postojanje te države i pokazuju svoju volju da je smatraju članom međunarodne zajednice".³ Nastajanje nove države proizvodi političko-pravne posljedice, kako po novonastalu državu, tako i po države koje postavljaju pitanje nadovezivanja odnosa sa novonastalom državom. "Države, odnosno, njihove vlade, stoje između sebe u odnosima koji se temelje na činjenici njihova istovremenog postojanja i na njihovoj odluci da te odnose podržavaju."⁴ Ovdje se govori o državi, dakle, govori se o činjenici da neka država postoji. Da bi razumjeli tu "**činjenicu**" potrebno je sagledati šta državu čini državom, odnosno, subjektom međunarodnog prava i odnosa? "Opće međunarodno pravo određuje uvjete pod kojima se neka druga država prima u međunarodnu zajednicu i, saglasno tome, predviđa postupak na osnovu koga će se odlučiti - da li jeste ili nije izvjesna društvena zajednica država u smislu međunarodnog prava. Po međunarodnom pravu, da bi država postojala u međunarodnopravnom smislu, potrebno je postojanje određenih elemenata, u prvom redu, mora da postoji narod, drugo: nastanjena teritorija, treće: organizirana sopstvena vlast (politička nezavisnost)⁵, nezavisna od vlasti druge države (institucije vlasti), četvrto: neki autori uzimaju "međunarodno

3 Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo*, Zagreb 1971., str. 63.

4 Juraj Andrassy, *op. cit.*, str. 63.

5 "Ovo državno pravo je opisano kao uključivanje, inter alija, prava, da ustanovi, održava i mijenja njen vlastiti ustav ili formira vladu i bira njene vlastite zakonodavce....da pregovara i zaključuje ugovore i savezništva...i da održava diplomatske odnose s drugim članovima međunarodne zajednice." D.W. Bowett, *Self-Defence in International Law*, Manchester University Press 1958., str. 42.-43., nota 1.

priznanje, priznanje koje daju postojeće države novostvorenoj državi, i na taj način, prema njihovom shvaćanju, potvrđuju postojanje navedenih elemenata. Međunarodno priznanje sadržalo bi tako u sebi i potvrdu da je država, na taj način priznata, stekla sposobnost da bude međunarodnopravni subjekt u zajednici naroda.⁶ Priroda međunarodnog priznanja može biti dvostruka; jedno - kao čin ili **politički akt**, a drugo - kao akt **pravnog karaktera**. U ovom poglavlju moja intencija neće biti elaboriranje koji je prevladavajući faktor ili obilježje međunarodnog priznanja Republike Kosovo, budući da, po mom mišljenju, i nije predmet analize. Međutim, dužan sam napomenuti da to priznanje predstavlja sublimaciju moderne diplomatske prakse i političko-pravnih normi.

Po Braunu, međunarodno priznanje nije ništa drugo do "dobrovoljna, slobodna, politička, diplomatska funkcija" koja je u nadležnosti svake slobodne vlade, dok, po Kalzenu, o tom pitanju u tradicionalnom teorijskom smislu "prevlađuje izvjesna nejasnost", pa je "političko priznanje akt o kome odlučuje volja države i takav akt može biti jednostran i dvostran. Ako je priznanje jednostrano dato, takvo priznanje predstavlja голу izjavu i nema nikakvog pravnog dejstva. Ako je, međutim, takav akt donet dvostranom voljom, onda je po sredi ugovor, čije su pravne posledice, koje proizilaze iz takvog dvostranog akta, poznate."⁷ Samo priznanje ima nekoliko modaliteta, prije svega, treba biti i **formalno** i **suštinski** primjenljivo, tako da imamo priznanje država **de iure** i **de facto**, prvo je **stalno** i potpuno, a drugo **privremeno** ili ograničeno na neke odnose, zatim **uvjetno** priznanje, **individualno** i **kolektivno** priznanje. Priznanje se može izvršiti **javno**, dakle pismeno u svečanom obliku razmjenom nota (notifikacijom) ili, ponekad, čak **šutke**, kada upriličimo naše prisustvo na nekoj zvaničnoj međunarodnoj manifestaciji u organizaciji države sa kojom nismo razmijenili note o međusobnom priznanju ili na međunarodnoj konferenciji na kojoj ta novonastala država ravnopravno učestvuje.

Štaviše, u historiji smo imali i imamo različit tretman vlada, odnosno priznanja vlada, pa se kaže: "priznanje vlada razlikuje se od priznanja država. To su, po pravilu, dva nezavisna akta koja postojeće

6 Branimir M. Janković, *Međunarodno javno pravo*, Beograd 1981. godine, str. 87.

7 Branimir M. Janković, op. cit., str. 89.

države ili vlade, sa gledišta svojih vlastitih, neposrednih i posrednih interesa, daju novostvorenoj državi ili novoobrazovanoj vladi. Tako razlikovanje, s obzirom na današnju praksu, ima svoje opravdanje. Često se priznaje postojanje države, a osporava vladi⁸ pravo da zakonito s njom upravlja i da je predstavlja.”⁹ Pitanje o priznanju vlade postavlja se kad u nekoj državi dođe do promjene vlade na način koji nije u skladu sa dotadašnjim ustavnim poretom (državni udar npr.). Ako se promjena vlade ili načina vladanja dogodi ustavnim putem, nova je vlada nesumnjivo legitimirana da zastupa državu prema vani. Drukčije je kad nastupi prekid ustavnog kontinuiteta. Kao i priznanje nove države, tako je i **priznanje nove vlade slobodan akt za koji ne postoji nikakva obaveza**. Međunarodno priznanje je retroaktivno, tj. njegov se učinak računa od dana kada je država doista nastala. Dakle, bez štete za prava što su stečena prije priznanja.

Vrste međunarodnog priznanja i prijema u UN

Ranije je rečeno da danas u praksi postoji **individualno i kolektivno** priznanje novih država. Zatim, priznanje država **de iure** i **de facto**, odnosno, **uvjetno** priznanje. Ovim pitanjima ćemo se baviti samo u osnovnim naznakama. U tom smislu, Branimir M. Janković tvrdi: “Države priznaju novoobrazovanu državu, ili odbijaju da daju priznanje, ili se uzdržavaju od izjašnjenja, smatrajući da je to jedno od njihovih prava u međunarodnoj zajednici koje proizilazi iz načela suverenosti država. Danas postoji tendencija da akt o priznavanju ili odbijanju priznanja ima sve više pravni karakter, ali on je još uvijek političke prirode, pogotovu kada je reč o proceduri, i države nisu mnogo sklone da ovo svoje ‘pravo’ otuđe.”¹⁰

Poznato je da se prijem novonastalih država može izvršiti na tri načina u OUN: putem procedure prijema, usvajanjem punomoćja i donošenjem rezolucije. “Organizacija Ujedinjenih naroda prijem vrši o d

8 Bilo je razmišljanja da evropska “dvanaestorica” priznaju Hrvatsku kao državu, a ne i njenu Vladu do izvještaja Badinterove komisije, budući da je Njemačka “iskočila” iz kolosijeka i priznala Sloveniju i Hrvatsku, a dan prije Briselskog samita to je učinio i Vatikan. Isto tako, Afganistan su priznavale kao državu skoro sve vlade, dok je jedino vlada Islamske Republike Pakistana, Kraljevine Saudijske Arabije i Ujedinjenih Arapskih Emirata priznala vladu Talibana u Afganistanu. Ima i drugih primjera (Tajvan, itd.).

9 Branimir M. Janković, *Međunarodni odnosi*, IV izdanje, Beograd 1996., str. 94.

10 Branimir M. Janković, op. cit., str. 92.

lukom Generalne skupštine, koja se, isto tako, donosi dvotrećinskom većinom, ali na preporuku Vijeća sigurnosti, koja je nužni uvjet za prijem i za koju se traže saglasni glasovi svih pet stalnih članica Vijeća sigurnosti. Pitanje je pravno i političko. **Prijem u članstvo Ujedinjenih naroda pristupačan je državama ako, po Članu 4. Povelje¹¹, ispunjavaju sve uvjete: da je u pitanju država; da je miroljubiva; da uzima na sebe obaveze koje se nalaze u Povelji; da je sposobna da ispuni te obaveze, kao i da ih želi da ispunjava.**¹²

II DIO

Povod za pokretanje procedure o Kosovu pred Međunarodnim sudom pravde

Vijeće sigurnosti se krajem 2005. godine složilo sa općim mišljenjem specijalnog izaslanika generalnog sekretara UN-a Kaja Eidea, da je, uprkos izazovima sa kojima se suočavalo, ne samo Kosovo, već i cijeli region, došao trenutak da se krene u fazu političkog procesa, tj. pregovora.

Pregovori su počeli u februaru 2006. godine. Međunarodni posrednik Marti Ahtisari je predstavio plan o "nadziranoj nezavisnosti", kojeg je srpska strana odbila, dok je albanska prihvatila. Nakon nekoliko neuspjelih pokušaja SAD-a i Velike Britanije da usvoje novu rezoluciju u Vijeću sigurnosti zbog ruske prijetnje vetom, započeli su novi pregovori, a posrednici su bili predstavnici Evropske unije Wolfgang Išinger, Rusije Aleksandar Bocan-Harčenko i Sjedinjenih Američkih Država Frenk Vizner. Pregovori su okončani neuspješno, 28. novembra 2007. godine, na posljednjem sastanku u Badenu, kod Beča. Srpska strana je tokom tih pregovora predlagala da status Kosova bude regulisan

11 Član 4. Povelje glasi:

Članovima Ujedinjenih naroda mogu postati i sve druge miroljubive države koje prihvate obaveze sadržane u ovoj Povelji, a, po ocjeni Organizacije, sposobne su i voljne da te obaveze izvršavaju i

Prijem svake takve države u članstvo Ujedinjenih naroda, vršit će se na osnovu o d l u k e Generalne skupštine, po preporuci Vijeća sigurnosti.

12 Branimir M. Janković, *Međunarodni odnosi*, IV. izdanje, Beograd 1996., str. 93.

poput statusa Hongkonga u Kini ili Olandskih ostrva u Finskoj, ali su delegacije kosovskih Albanaca odbacile takav prijedlog.

Parlament Kosova je, nakon neuspjelih pregovora, proglasio nezavisnost 17. februara 2008. godine. Predsjednik Vlade Srbije, Vojislav Koštunica, predsjednik Republike Srbije Boris Tadić i zamjenik predsjednika SRS-a Tomislav Nikolić, nakon proglašenja, zatražili su da se u najkraćem mogućem roku održi sjednica Skupštine Srbije povodom proglašenja nezavisnosti Kosova.

“Srbija nikada neće priznati nezavisnost Kosova i Metohije”, izjavio je predsjednik Srbije. Tadić je naveo da Srbija ne treba da čini ishitrene poteze i da treba da pomogne svojim sunarodnicima na Kosovu. Premijer Koštunica optužio je predsjednika SAD-a i “njegove evropske sljedbenike” za stvaranje “lažne države Kosovo”.

Nakon proglašenja Kosova, kao suverene i nezavisne države, pod nazivom Republika Kosovo, Republika Srbija je, pozivajući se na Rezoluciju UN-a 1244/1999 uložila protestnu notu Vijeću sigurnosti, osporavajući legitimitet Deklaracije o proglašenju nezavisnosti Kosova.

Također, Srbija je putem svog ambasadora pri UN-u i posredstvom Rusije zatražila od Generalne skupštine UN-a da se o Deklaraciji o proglašenju nezavisnosti Kosova odredi Međunarodni sud pravde u Hagu.

Nakon toga, Vijeće sigurnosti UN-a je 17. februara 2008. godine, na poziv ruskog predstavnika pri UN-u, Vitalija Čurkina, održalo zatvorenu vanrednu sjednicu, na kojoj se diskutovalo o „otcjepljenju“ Kosova od Srbije. Na ovom sastanku nije donijeta nikakva odluka zbog dijametralno različitih mišljenja zemalja članica o ovom problemu, te je zakazan novi sastanak VS UN za 18. februar, na zahtjev Srbije i Rusije. Na tom sastanku Rusija i Srbija su zahtijevale poštovanje Rezolucije UN 1244/1999, dok su druge zemlje insistirale da je do ove situacije došlo zahvaljujući politici Slobodana Miloševića. Generalni sekretar UN-a, Ban Ki Mun, zaključio je da, pošto nije postignut nikakav dogovor, UNMIK će i dalje sprovoditi svoj mandat u okviru rezolucije 1244/1999, koja će ostati na snazi dok Vijeće sigurnosti UN-a ne donese drugačiju odluku.

Evropska unija je 18. februara dala zvaničnu izjavu da neće biti zajedničkog stava o proglašenju nezavisnosti Kosova i da će svaka zemlja članica donijeti sopstvenu i od Evropske unije nezavisnu odluku. S druge strane, Evropska unija šalje EULEKS misiju - policiju i civilnu administraciju Evropske unije (EU) koja bi omogućila sprovođenje nezavisnosti Kosova po planu Martija Ahtisarija.

Nakon uložene protestne note Republike Srbije, Generalna skupština UN-a donosi odluku da se prihvati srpski zahtjev i uputi na Međunarodni sud u pravde u Hagu.

Pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu albansku delegaciju je predvodio **Skender Hiseni**, ministar vanjskih poslova. U sastavu delegacije ministra Hisenija bili su: Majkl Vud, pravni zastupnik Kosova i Šon Marfi, američki zastupnik kosovskih vlasti.

Šef srpske delegacije je bio ambasador Dušan Bataković, kojoj se „pridružio“ i ministar vanjskih poslova **Vuk Jeremić**. U sastavu delegacije ministra Jeremića bili su: Saša Obradović, zamjenik šefa delegacije, te eksperti za međunarodno pravo Malkolm Šo iz Velike Britanije, Marsel Koen iz Švajcarske i Andreas Cimerman iz Njemačke.

Rasprava pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu

Prije početka usmene rasprave pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu (u daljnjem tekstu MSP), uočeno je da je tretman koji je Holandija dala Skenderu Hiseniju, ministru vanjskih poslova Kosova, bio formalno zvaničan. Svi su ga primili kao ministra. Za vrijeme boravka u Holandiji, ministar vanjskih poslova Kosova susreo se sa kolegom Maxime Verhagenom 30.11.2009. godine, na prijemu povodom Dana državnosti Albanije, kojeg je organizirao Nedžmi Redžepi, ambasador Kosova u Hagu. Tom prilikom su dva ministra, kosovski i holandski, razgovarali o kontinuiranoj podršci Holandije u pravcu gradnje nove države, naročito radi jačanja pravosudnog sistema i sistema demokratske vlasti. Naglašeno je da najviše treba raditi u borbi protiv korupcije i organiziranog kriminala. Maxime Verhagenom je istakao kako će nastaviti pružati stručnu pomoć i podršku u pravcu jačanja sistema krivičnog prava, policije i carina, a tom prilikom je čestitao i na nedavnim lokalnim izborima, naročito radi izlaska srpskih glasača, jer

posebno važnim smatra poboljšanje situacije s poštovanjem ljudskih prava nacionalnih manjina na Kosovu.

Sutradan je otpočelo usmeno izlaganje stavova država u postupku davanja Savjetodavnog mišljenja o saglasnosti sa međunarodnim pravom Deklaracije o proglašenju nezavisnosti Kosova, koju je od MSP-a zatražila Generalna skupština Ujedinjenih naroda, i to kako slijedi:

1.12.2009.

Predsjednik Svjetskog suda, kako nazivaju MSP, sudac Hisaši Ovađa, dao je po tri sata delegacijama Srbije i Kosova za iznošenje svojih stavova. On je ukratko sumirao dosadašnji tok postupka. *“Da li je jednostrano proglašenje nezavisnosti od strane privremenih institucija samouprave na Kosovu u skladu s međunarodnim pravom”*, glasi pitanje koje je Međunarodnom sudu pravde, u oktobru prošle godine, usvojivši Rezoluciju na zahtjev Srbije, postavila Generalna skupština UN-a.

Prijepodneveni dio obuhvatio je iznošenje stavova države koja je tražila očitovanje ovog Suda o legalnosti Deklaracije o nezavisnosti Kosova. Ambasador Srbije u Parizu Dušan Bataković, šef srpske delegacije, rekao je da je proglašenje nezavisnosti Kosova u suprotnosti sa međunarodnim pravom i sa Rezolucijom Vijeća sigurnosti UN-a.

Bataković je naglasio da su proglašenjem nezavisnosti Kosova, u februaru 2008. godine, vlasti u Prištini ugrozile međunarodni pravni poredak zasnovan na suverenitetu i teritorijalnom integritetu država i održavanju mira.

Deklaracija o nezavisnosti Kosova je, stoga, “izazov” međunarodnom pravnom poretku, upozorio je zastupnik Srbije, zbog čega je “mnogo država odbilo da je prihvati i prizna Kosovo”. Rekao je kako “usprkos flagrantnom kršenju njenog suvereniteta i teritorijalnog integriteta koje predstavlja ta Deklaracija, Srbija odlučila da na nju reagira na miran i legalan način i spremna je da pregovorima i dalje traži kompromisno rješenje sa kosovskim Albancima”, i dodao kako Srbija “odbacuje tvrdnju da su istrošene sve mogućnosti za pregovore” o statusu Kosova, te da su pregovori koji su počeli 2005. godine “unaprijed bili osuđeni na neuspjeh” zbog “pristrasnog stava među-

narodnog posrednika Martija Ahtisarija i drugih pregovarača koji su unaprijed zagovarali nezavisnost Kosova.“ On se nada da će odluka Suda biti takva da potakne nastavak pregovora koji će dovesti do rješenja prihvatljivog i za Beograd i za Prištinu.

Dalje je govorio Vladimir Đerić - kako su na Kosovu organi privremene samouprave formirani u skladu sa Rezolucijom 1244, ali odluka Skupštine, koju je potpisao predsjednik Kosova, a podržao i premijer, nije u skladu sa Rezolucijom niti ustavnim okvirom koji je važio u trenutku donošenja te odluke. Sljedeći je bio Andreas Cimerman, njemački profesor međunarodnog prava, član delegacije Srbije, koji je naglasio da je Kosovo proglasilo nezavisnost dok je “pokrajina bila pod upravom misije Ujedinjenih naroda”.

U svijetu ima više takvih misija i one se uvijek uspostavljaju uz saglasnost vlasti u datim zemljama, rekao je Cimerman. “Bio bi opasan presedan ako bi te zemlje, nakon iskustva sa Kosovom, zaključile da dolazak mirovnih snaga, zapravo, predstavlja prvi korak u secesiji kriznih regiona koji traže nezavisnost“. Delegaciju Prištine ovaj Sud ne smatra državnom i oni se u sudu pojavljuju kao “autori jednostrano donijete Deklaracije o nezavisnosti”.

Rasprava je trajala deset dana, a svoj stav su iznijeli pravni stručnjaci 28 država članica UN-a. U historiji ovog Suda nije okupljeno toliko učesnika radi jedne rasprave – 36 država je podnijelo pisane podneske, a 28 učestvovalo i u usmenoj raspravi.

Svoje stavove iznijela je po prvi put pred ovim Sudom i Kina, a prvi put, poslije više od 50 godina, suprotne stavove o jednom međunarodnom problemu iznijele su delegacije Rusije i SAD-a.

2.12.2009.

U podnevnom dijelu prvoga dana rasprave o legalnosti proglašenja nezavisnosti Kosova, svoja stajališta izložila je delegacija Kosova. Šef tima, ministar vanjskih poslova Skender Hiseni, kazao je da je “nezavisnost Kosova nepovratna” i da Deklaracija nije suprotna međunarodnom pravu, naglasivši da je “nezamislivo” da se “sat vrati unazad”, obnovom pregovora o statusu: „*Neće biti vraćanja na staro, jer bi to bilo*

protivno regionalnom miru i stabilnosti kojima je Kosovo mnogo doprinijelo”, rekao je Hiseni.

Pravni zastupnik delegacije Kosova Majkl Vud (Michael Wood) izjavio je da je Deklaracija o nezavisnosti Kosova bila “prirodan ishod” političkog procesa koji je pokrenulo VS UN-a. *“Deklaracija o nezavisnosti Kosova nije bila iznenadna, ni nasilna, a kamoli suprotna međunarodnom pravu. Ta deklaracija bila je prirodan ishod političkog procesa koji je VS UN-a pokrenulo 2005. godine”. On smatra da stavovi srpske delegacije nisu realni, te kako Srbija iskrivljuje historiju: „Kraljevina Srbija je u periodu 1912.-1918. godine nasilno okupirala Kosovo, koje je vjekovima bilo dio Otomanske imperije, nakon čega je uslijedila njegova masovna kolonizacija, uključujući i protjerivanja i etničko čišćenje u 1920-tim. Nasilje je nastavljeno i za vrijeme Rankovića.”*

Drugog dana rasprave, stavove su izložili predstavnici Albanije, Njemačke, Saudijske Arabije (u prilog nezavisnosti) i Argentine (protiv). U raspravi, koja je trajala do 11.12.2009. godine, saslušani su stavovi 28 država.

2.12.2009.

Rasporedom je bilo predviđeno da usmene iskaze daju četiri države, ali je Bahrein odustao od izlaganja. Razlozi odustajanja nisu javno saopćeni. Ostale zemlje su izlagale po sljedećem rasporedu:

1. Austrija je izložila stanovište veoma blisko činjeničnom i pravnom osnovu korištenom u jučerašnjem izlaganju Njemačke, kojima se podrška jednostranom proglašenju nezavisnosti Kosova temelji na tvrdnji da ni jedna odredba međunarodnog prava decidirano ne zabranjuje takvu deklaraciju. Nadalje se navodi da je Deklaracija o nezavisnosti donijeta od strane demokratski izabranih predstavnika naroda u parlamentarnoj skupštini, čime je, u stvari, jasno izražena volja naroda za samoopredjeljenjem. Sama Deklaracija je slična deklaracijama koje su 1991. ili 1992. godine donijele republike koje su bile u sastavu bivše SFRJ. Prema mišljenju Austrije, princip poštovanja teritorijalnog integriteta se odnosi samo u slučaju da je narušen suverenitet države od strane trećeg, vanjskog faktora, što Kosovo, u ovom slučaju, nije bilo.

2. Azerbejdžan je istakao da je problem Kosova jedno od vodećih pitanja u pogledu primjene međunarodnog prava, u prilog čega govori i to da će svih 5 stalnih članica VS UN-a uzeti učešće u ovoj raspravi. Činjenica da međunarodno pravo ne tretira izričito secesiju ne znači da je ona priznata i dozvoljena. Od 1945. godine ni jedna jednostrano proglašena secesija kojoj se protivila matična država nije priznata od strane međunarodne zajednice. Poštovanje međunarodnog prava je temeljni uvjet za održavanje svjetskog mira i poretka, zbog čega se Azerbejdžan protivi, kako navode, „nelegalnoj secesiji Kosova“.

3. Bjelorusija je ponovila značaj ovog slučaja za univerzalnu primjenljivost međunarodnog prava, kao osnove za uspostavu pravednog i legalnog svjetskog poretka. Istaknuto je da postoje dva koncepta samoopredjeljenja: unutrašnji i vanjski. Unutrašnje samoopredjeljenje predstavlja pravo nacionalnih manjina na samoodređenje, ali u okviru postojećih i međunarodno priznatih granica suverenih država. To pravo je albanska nacionalna manjina u bivšoj SFRJ koristila i uživala u okviru široke autonomije koja joj je bila omogućena. Navodi se primjer da su predstavnici Kosova bili zastupljeni u Predsjedništvu SFRJ, Skupštini SFRJ, Skupštini SR Srbije i vladama na svim nivoima vlasti.

Vanjsko samoopredjeljenje je Deklaracijom Generalne skupštine UN-a iz 1960. godine bilo priznato samo bivšim kolonijama koje su u procesu dekolonizacije prerasle u suverene države. Kosovo ni na koji način ne pripada u ovaj koncept, navode.

Zbog svega navedenog, Bjelorusija je smatrala da je proglašenje nezavisnosti Kosova u suprotnosti sa međunarodnim pravom i tražila od MSP-e da donese Savjetodavno mišljenje kojim će se utvrditi ništavost Deklaracije o nezavisnosti Kosova, a što će imati efekat i na sve druge slične slučajeve u svijetu.

U kuloarima MSP-a je primijećeno da se delegacija Srbije i Albanije nisu pozdravile prvog dana zasjedanja. Značaj se pridaje i službenom tituliranju, prilikom kojega ambasador Kosova akreditiran u Kraljevini Holandiji nije oslovljen u toj funkciji, nego samo sa "njegova ekscelencija", kao i da u dokumentima Suda nigdje ne spominju predstavnici

Republike Kosovo, nego se koristi termin "autori Deklaracije o nezavisnosti".

4.12.2009.

Četvrtog dana usmenog izlaganja stavova država u postupku, davanja Savjetodavnog mišljenja o saglasnosti sa međunarodnim pravom Deklaracije o proglašenju nezavisnosti Kosova, koju je od MSP zatražila Generalna skupština Ujedinjenih naroda, raspored država je utvrđen po abecednom redu: Bolivija, Brazil, Bugarska i Burundi.

Bolivijski zastupnik Sarmiento i ambasador Brazila Hoze Medeiroš upozorili su i da "nelegalna" jednostrana Deklaracija o nezavisnosti Kosova može imati dalekosežne posljedice za međunarodne odnose. Objе zemlje naglasile su da narod Kosova nije imao pravo na samoopredjeljenje i secesiju, budući da, po međunarodnim propisima, to pravo uživaju isključivo bivše kolonije ili entiteti koji su bili pod stranom okupacijom.

Insistirajući da je princip teritorijalnog integriteta i suvereniteta ključan za stabilan i miran međunarodni poredak, zastupnici Bolivije i Brazila podvukli su da je Rezolucija 1244 VS UN-a štitila cjelovitost tadašnje SRJ, odnosno Srbije. "Kosovo nije bilo kolonija, niti je bilo pod stranom okupacijom", podvukao je ambasador Bolivije Roberto Sarmiento. "Kosovo je sastavni dio Srbije. Bolivija smatra da država Republika Kosovo ne postoji", naglasio je ambasador Sarmiento, ocjenjujući da je Deklaracijom prekršena i odredba Rezolucije 1244, koja je predviđala sporazumno rješenje budućeg statusa Kosova. Po tumačenju Bolivije, tom Rezolucijom postavljen je okvir za "političko rješenje unutar Srbije", odnosno, za "značajnu autonomiju Kosova u okviru SRJ". "Jednostrana Deklaracija o nezavisnosti ne može promijeniti međunarodni režim uspostavljen Rezolucijom VS UN-a, niti odlučiti ishod pregovora", rekao je ambasador Sarmiento.

Bugarska je danas pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu tvrdila da Kosovo nije prekršilo međunarodno pravo jednostranom Deklaracijom o nezavisnosti. Pravni predstavnik Bugarske, Zlatko Dimitrov, rekao je da međunarodno pravo ne zabranjuje Deklaracije o nezavisnosti, niti secesiju. Deklaracija o nezavisnosti Kosova nije naru-

šila nijednu odredbu međunarodnog prava, ocijenio je Dimitrov, koji je veći dio izlaganja posvetio toku kosovske krize. Zastupnik Bugarske odbacio je argument više drugih zemalja da je Deklaracija o nezavisnosti Kosova bila u suprotnosti sa Rezolucijom 1244 Vijeća sigurnosti UN-a. Predstavnik Burundija Žan d'Aspermon rekao je da "proglašavanje Deklaracije o nezavisnosti Kosova nelegalnom ne bi imalo nikakav praktičan učinak", zato što će "Kosovo postojati kao činjenica".

Stav Burundije je, međutim, da najviši sud UN-a svojim tumačenjem pravo na samoopredjeljenje ograniči samo bivše i sadašnje kolonije. Prema riječima d'Aspermona, Sud bi trebalo da utvrdi da "nema prava na stvaranje novih država van procesa dekolonizacije", ali i da to ne utiče "na postojanje Kosova kao države".

Pravni eksperti koji prisustvuju izlaganju slažu se da MSP nema na raspolaganju još mnogo instrumenata koji bi kao dokazna sredstva u postupku utvrđivanja činjenica mogli biti upotrijebljeni u ovom postupku. Postoji mogućnost ponavljanja usmenih iskaza, što je, kao dokazno sredstvo, korišteno samo jedan put u historiji Suda i malo je vjerovatno da će ga Sud ovaj put upotrijebiti. Zadnje preostalo sredstvo koje Sud može da upotrijebi jeste da zatraži dodatna objašnjenja o stavovima pojedinih zemalja.

7.12.2009.

Petog dana usmenog izlaganja raspored izlaganja je, također, utvrđen po abecednom redu naziva država: Kina, Kipar, Hrvatska, Danska. Koliki značaj države pridaju ovom postupku govori i podatak da delegacije Kipra i Danske imaju u svom sastavu po 11 pravnih eksperata, advokata i savjetnika.

Kina i Kipar su ocijenile da jednostrana deklaracija o nezavisnosti Kosova nije u saglasnosti sa međunarodnim pravom, upozoravajući na dalekosežne štetne posljedice koje bi legalizacija secesije mogla da ostavi po međunarodni mir i poredak, dok su Hrvatska i Danska, potpuno suprotno, iznijele stanovište da je Deklaracija o nezavisnosti Kosova saglasna sa međunarodnim pravom i da predstavlja doprinos regionalnoj stabilnosti.

Ambasadorica u Ministarstvu vanjskih poslova Kine, Sie Hanćin, kao šefica kineske delegacije, je istakla da je jednostrana Deklaracija o nezavisnosti Kosova protivna međunarodnom pravu i krši Rezoluciju 1244 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda. Kina zastupa stanovište da sastavni dijelovi suverenih država, shodno međunarodnom pravu, nemaju pravo na jednostranu secesiju i podsjetila da je Kosovo, poslije raspada SFRJ, bilo dio SRJ, odnosno Srbije. Hanćin je naglasila da suverene države imaju pravo da spriječe jednostranu secesiju i zaštite svoj integritet i podsjetila da je intervencija NATO-a protiv Srbije 1999. godine izvedena bez odobrenja VS UN-a. Suverena država je bila 79 dana izložena nelegalnoj vojnoj akciji i kampanji bombardiranja bez ikakve odluke VS UN-a. Rezolucija 1244 garantira suverenitet i teritorijalni integritet SR Jugoslavije, zbog čega privremene institucije u Prištini niti međunarodna uprava nisu imali pravo da donesu odluku o nezavisnosti Kosova.

Stav Kine je da je Deklaracijom o nezavisnosti Kosova prekršena i obavezujuća Rezolucija 1244 VS UN-a, koja je garantirala nepovredivost teritorijalnog integriteta i suvereniteta SRJ, naglasila je Hanćin, i odbacila tumačenja po kojim je ta odredba Rezolucije bila neobavezujuća. Kineska predstavnica je odbacila tvrdnje da kosovski Albanci imaju pravo na samoopredjeljenje, navodeći da to pravo, po međunarodnim propisima, uživaju samo narodi ili teritorije kolonija ili područja pod stranom okupacijom. Savjetodavno mišljenje MSP-e će imati direktan utjecaj na međunarodno pravo i odnose u svijetu. Kina ostaje posvećena izgradnji trajnog mira na Balkanu kroz politički dijalog i traženje kompromisnog rješenja, ukazujući da jednostrani potezi ne doprinose postizanju tog cilja.

Predstavnici Kipra su ocijenili da principi međunarodnog prava ne podržavaju jednostranu Deklaraciju o nezavisnosti Kosova, kao da ni VS UN-a, ni bilo ko drugi nema pravo da amputira dio teritorije suverene države. Usporedili su Kosovo sa sjevernim dijelom Kipra čija jednostrana i nasilna secesija nije dobila međunarodno priznanje. Kiparski pravni zastupnik Polivios Poliviju odbacio je tvrdnje da je Kosovo slučaj *sui generis* i da je nezavisnost legalna, te je upozorio da, ukoliko MSP zauzme takav stav, taj presedan bi teško mogao da se ograniči samo na Kosovo. Drugi kiparski zastupnik Von Lou ocijenio je

da je Deklaracija o jednostranoj nezavisnosti Kosova u suprotnosti sa Rezolucijom 1244 Vijeća sigurnosti, koja je u južnoj srpskoj pokrajini uspostavila privremenu međunarodnu upravu i garantirala teritorijalni integritet SRJ.

Zastupnica Hrvatske Andreja Metelko Zgombić, ambasadorica u hrvatskom MVPEI-u, kazala je da su kosovski Albanci, koji čine 90 posto stanovništva, "godinama bili žrtve represije srpskih vlasti", što im, prema njenom tumačenju, daje pravo na samoopredjeljenje u skladu sa principima međunarodnog prava.

Odredbe Ustava SFRJ iz 1974. godine su, po mišljenju Hrvatske, gotovo izjednačile autonomne pokrajine sa republikama, definirajući 8 konstitutivnih jedinica bivše SFRJ koja je bila ustrojena kao federalna država sa snažnim elementima konfederativnog uređenja. Već tada je Kosovo dobilo elemente konstitutivnosti i kasnije proglašene državnosti. Nakon disolucije SFRJ, amandmanima na Ustav je ukinuta samouprava i potpuno promijenjen status Kosova u okviru SRJ.

Danska delegacija, na čelu sa Tomasom Vinklerom, ambasadorom u MVP-u Danske, ocijenila je da jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova nije u suprotnosti sa međunarodnim pravom, jer ono eksplicitno ne zabranjuje secesiju. Rezolucija 1244 VS UN-a nije isključila nezavisnost kao moguće rješenje statusa Kosova, niti je odredila da se konačno rješenje može ostvariti isključivo uz saglasnost Srbije. Nezavisnost Kosova proglašena je pošto su iscrpljene sve mogućnosti da se do rješenja dođe pregovorima Beograda i Prištine, kao i da je većina naroda Kosova željela nezavisnost od Srbije koja mu je godinama ugrožavala osnovna ljudska prava. Odbacio i tvrdnje da proglašenje nezavisnosti Kosova može da posluži kao presedan na osnovu kog bi drugi entiteti mogli da zatraže otcjepljenje od matičnih država, čime bi bila izazvana nestabilnost u svijetu. Istakao je da je Danska prijatelj i Srbije i Kosova, te da se ništa u stavu Danske ne bi trebalo tumačiti kao pristrasno ili neprijateljsko stanovište.

8.12.2009.

Posljednja tri dana usmenog izlaganja stavova, Deklaraciju su podržale Francuska, Jordan, Norveška, Holandija i Velika Britanija, a protiv Deklaracije o nezavisnosti Kosova su se izjasnile Laos, Rumunija, Venecuela i Vijetnam.

Ukupan broj država koje su podržale Deklaraciju o nezavisnosti Kosova je 11, protiv Deklaracije se izjasnilo 12 država, jedna država je odustala od usmenog izlaganja, a izlaganje jedne države (Burundi) je bilo neutralno u pogledu direktnog izjašnjenja o saglasnosti Deklaracije sa međunarodnim pravom.

Nakon devetodnevnih usmenih debata, zaključeno je da se sva stajališta država koje podržavaju legitimnost Deklaracije o proglašenju nezavisnosti Kosova baziraju na tvrdnji da secesija, kao takva, nije tretirana ni jednom odredbom međunarodnog prava, pa samim tim, nije ni u suprotnosti sa međunarodnim pravom.

Najdalje u elaboraciji takvog pravnog stajališta su otišle SAD, koje smatraju da je najbolje da se MSP uzdrži od donošenja bilo kakvog mišljenja u ovom predmetu, a da se validnost Deklaracije testira kroz priznanja Kosova od strane suverenih država.

Stajalište ovih država se dalje pretežno oslanja na historijske i političke okolnosti, te faktičko stanje na terenu koje govori o sistematskom ugnjetavanju kosovskih Albanaca, uskraćivanju ranije im priznate autonomije, kao i činjenici da je predsjednik Marti Ahtisari u svom izvještaju naveo da su sve mogućnosti za pregovore iscrpljene i predložio međunarodno nadziranu samostalnost Kosova kao jedino preostalo rješenje.

Države koje su se izjasnile protiv legalnosti Deklaracije su bile saglasne da je ovaj postupak od historijskog značaja za međunarodno pravo i svjetski poredak, jer se pruža mogućnost da vladavina prava nadjača vladavinu sile, koja je, po riječima ruskog predstavnika, često bila prisutna u međunarodnim odnosima.

Ove države su saglasne da je MSP, kao najviši organ međunarodne pravde, nadležan i obavezan dati traženo Savjetodavno mišljenje po zahtjevu Generalne skupštine UN-a.

Sve države iz ove grupe su ustvrdile da je Deklaracija o nezavisnosti Kosova u suprotnosti sa Rezolucijom 1244 VS UN-a, koja eksplicitno potvrđuje suverenitet i teritorijalni integritet Srbije, a stanovište nekih zemalja je da je Rezolucija 1244, još uvijek na snazi, jer VS UN-a nikada nije prihvatio Ahtisarijev plan, te da se pregovori trebaju nastaviti.

U sučeljavanju važnosti prava na samoopredjeljenje sa principom obaveznog poštovanja teritorijalnog integriteta suverenih država, smatra se da Kosovo ne ispunjava uvjete za tzv. vanjsko samoopredjeljenje koje pripada samo bivšim kolonijama u procesu dekolonizacije, nego samo pravo na unutrašnje samoodređenje u okviru šire ili uže priznate autonomije u okviru matične države. Nadalje, ove države smatraju da je pravo na secesiju Kosovu isključeno odredbama Ustava SFRJ iz 1974. godine, jer je Kosovo bilo autonomna pokrajina, a kosovski Albanci nacionalna manjina u bivšoj SFRJ. Samo socijalističke republike i konstitutivni narodi su imali pravo na samoopredjeljenje do otcjepljenja.

Nakon završetka usmenih izlaganja zainteresiranih država, trojica sudija MSP su postavila pitanja koja se odnose na sve zemlje učesnice usmene rasprave. Sudija Koroma je postavio pitanje o utjecaju na slučaj Ruande, prava na samoopredjeljenje bivših kolonijalnih država, sudija Beonnuna je pitao - jesu li autori Deklaracije imali pravo da proglašavaju nezavisnost unilateralno ili im je to pravo bilo dato bar kao alternativa, a sudija Trinidade je pitao o primjenljivosti pravila *erga omnes* Rezolucije 1244, u odnosu na zaključke Konferencije u Rambujeu.

Države su bile dužne, najkasnije do 22.12.2009. godine, dostaviti pismene odgovore na ova pitanja.

Predsjednik Međunarodnog suda pravde na kraju se zahvalio državama koje su učestvovala u postupku i rekao da će o svim daljim koracima u ovom postupku zainteresirane države biti pismeno obaviještene.

8.12.2009.

Dana 8.12.2009.godine su svoja stanovišta usmeno izložile Španija, Rusija, Sjedinjene Američke Države i Finska.

Španija je ocijenila da je jednostrana Deklaracija o proglašenju nezavisnosti Kosova u suprotnosti sa međunarodnim pravom, jer je njome prekršena Rezolucija 1244 VS UN-a. "Jednostrana Deklaracija o nezavisnosti Kosova ne može biti u skladu sa međunarodnim pravom zato što narušava princip teritorijalnog integriteta i suvereniteta Srbije, koji je uklesan u Rezoluciju 1244 VS UN-a", rekla je pravna zastupnica Španije, profesor Konsepsion Eskobar Hernandez.

Rezolucija 1244 donijela je "mudru ravnotežu između interesa obje strane" i dva osnovna principa - teritorijalni integritet i suverenitet SRJ i pravo Albanaca da se samoopredijele kroz organe samouprave i autonomije, naglasila je Hernandezova. Španija smatra da je Rezolucija 1244 i dalje na snazi, a da je politički proces za traženje rješenja još u toku, dok VS UN-a ne donese drugačiju odluku", istakla je zastupnica Španije. Može se zaključiti samo da se, u odsustvu odluke Vijeća sigurnosti UN-a, pregovori o Kosovu moraju nastaviti, rekla je Hernandezova, i upozorila da jednostrani akti jedne strane ne mogu smatrati sporazumom u smislu odredbi Rezolucije 1244.

SAD pozivaju Međunarodni sud pravde da Deklaraciju o nezavisnosti Kosova ostavi netaknutu kao izraz volje kosovskog naroda, bilo odbijajući da se izjasni o njenoj legalnosti, bilo utvrđujući da međunarodno pravo ne zabranjuje deklaracije o nezavisnosti", rekao je američki zastupnik Harold Hongđu Ko. Stav SAD-a je da međunarodno pravo "ne regulira" deklaracije o nezavisnosti, zbog čega MSP nije obavezan da donese Savjetodavno mišljenje, a ukoliko Sud odluči drugačije, onda mišljenje mora da se ograniči striktno na pitanje koje je postavljeno u zahtjevu Generalne skupštine UN-a: "da li je Deklaracija o nezavisnosti Kosova u saglasnosti sa međunarodnim pravom", a nikako ne bi trebalo shvatiti da se Savjetodavno mišljenje Suda može odnositi i na legalnost samih odluka država o priznanju Kosova ili statusa Kosova pri međunarodnim organizacijama.

Predstavnik SAD-a je nazvao ironičnim zahtjev Srbije da se ispita legalnost proglašenja nezavisnosti Kosova, imajući u vidu da je Beograd posljednjih 20 godina vodio katastrofalnu politiku u okviru disolucije SFRJ.

Ambasador Rusije u Kraljevini Holandiji, Kiril Gevorgijan, kao šef ruske delegacije, naznačio je da međunarodno pravo sprečava Kosovo da proglasi nezavisnost, budući da narod Kosova ne uživa pravo na samoopredjeljenje. Rusija smatra da Rezolucija 1244 još važi i da su svi dužni da je se pridržavaju, kao i garancije teritorijalnog integriteta i suvereniteta Srbije, koju sadrži, naglasio je Gevorgijan.

Rezolucija 1244 koja propisuje rješenje statusa Kosova pregovorima uz saglasnost obje strane, a zabranjuje jednostrane poteze, nije mogla biti "preinačena odlukom" izaslanika generalnog sekretara UN-a Martija Ahtisarija da okonča pregovore i preporuči nezavisnost kao jedino rješenje. Gevorgijan je istakao da je privremeni međunarodni režim na Kosovu, u skladu sa Rezolucijom 1244, mogao da okonča samo Vijeće sigurnosti UN-a.

Negirajući tvrdnje zemalja koje podržavaju Kosovo - da međunarodno pravo ne regulira deklaracije o nezavisnosti, Gevorgijan je podsjetio da je VS UN-a proglasio nelegalnim nezavisnost Sjevernog Kipra i Rodezije, zato što je secesija zabranjena van konteksta kolonija. Prema mišljenju Rusije, ovo je dobra prilika da se pokaže da međunarodno pravo postoji i da je njegova važnost univerzalna, za razliku od nekih mišljenja da je međunarodno pravo isključivo dobrovoljno i da zavisi od volje država hoće li ga primijeniti.

Pravna zastupnica Finske, Paivi Kaukoranta, nazvala je Deklaraciju političkim aktom, zasnovanim na historijskim događajima i faktičkom stanju na terenu. Nazivajući nezavisnost Kosova činjenicom, Kaukoranta je ocijenila da je secesija, za koju nema saglasnosti matične države, uvijek u suprotnosti sa unutrašnjim pravom. Drugi pravni zastupnik Finske, Marti Koskeniemi, ponovio je stav da se međunarodno pravo ne bavi deklaracijama o nezavisnosti. Princip poštovanja teritorijalnog integriteta važi samo između država, a ne i za unutrašnje entitete, tvrdio je Koskeniemi.

Peti dan iznošenja stavova zainteresiranih država u postupku donošenja Savjetodavnog mišljenja MSP-e obilježio je oštar ton izlaganja SAD-a protiv Srbije. U diplomatskim krugovima je primijećena namjera SAD-a da, prebacujući težište rasprave sa pravnog na političko polje, pojačaju pritisak na Sud.

Odluka Međunarodnog suda pravde u Hagu

Nakon 7 mjeseci od održavanja javne rasprave, predsjednik MSP-e g. Hišasi Ovada je 22.7.2010. godine saopćio neobavezujuće Savjetodavno mišljenje dato na zahtjev Generalne skupštine UN-a o saglasnosti sa međunarodnim pravom Deklaracije o jednostranom proglašenju nezavisnosti Kosova.

Na pitanje Generalne skupštine UN-a - da li je jednostrana Deklaracija o nezavisnosti od strane privremenih institucija samouprave na Kosovu u skladu sa međunarodnim pravom, Međunarodni sud pravde je u svom Savjetodavnom mišljenju, koje je saopćio predsjednik suda Hisaši Ovada, zaključio da jednostrana Deklaracija o nezavisnosti Kosova nije prekršila međunarodno pravo, Rezoluciju UN-a 1244, ni međunarodni pravni poredak na Kosovu: *"Sud je, pod jedan, jednoglasno odredio da je nadležan za davanje Savjetodavnog mišljenja. Pod dva, sa devet glasova prema pet odlučuje da ispoštuje zahtjev za davanje Savjetodavnog mišljenja, pod tri, sa deset glasova prema četiri, Sud je mišljenja da proglašenje nezavisnosti Kosova nije prekršilo međunarodno pravo"*. Sud je konstatirao da Rezolucija UN-a 1244 nije zabranjivala autorima Deklaracije da proglase nezavisnost: *"Za razliku od Rezolucije 1244, Deklaracija o nezavisnosti je pokušaj da se konačno odredi status Kosova. I svrha ove Rezolucije jeste uspostavljanje privremene administracije na Kosovu bez bilo kakvog prejudiciranja statusa"*.

Autori Deklaracije o nezavisnosti nisu bili obavezani ustavnim okvirom, uspostavljenim pod okvirom UNMIK-a, naveo je dalje Ovada, jer nigdje u Deklaraciji ne stoji da je to dokument Skupštine Kosova, već da autori sebe nazivaju demokratski izabranim liderima naroda: *"Sud je već čuo da proglašenje nezavisnosti nije izdato od strane Privremenih organa, niti je stupilo na snagu u pravnom poretku u kome djeluju te Privremene institucije"*. Sud je smatrao da se proglašenja nezavisnosti mora razmatrati u okviru činjeničnog stanja koje je dovelo do proglašenja nezavisnosti. U kratkom podsjećanju na historijat od sukoba 1999.godine, Ovada je naveo da je 26. marta 2007.godine, generalni sekretar UN-a podnio Izvještaj svog specijalnog izaslanika Vijeću sigurnosti UN-a, u kome je specijalni izaslanik rekao: *"Posle više od godinu dana direktnih raz-*

govora, bilateralnih pregovora i ekspertskih konsultacija, postalo je jasno da strane nisu u stanju da postignu dogovor o budućem statusu Kosova". "Specijalni izaslanik je zaključio da je jedino izvodljivo rešenje za Kosovo nezavisnost, koju u početku treba da nadzire međunarodna zajednica".

Na odluku Suda se čekalo duže od sedam mjeseci, od kada je održana rasprava. Prema riječima sekretara Suda, Andreja Poskakuhina, danas je za čitanje mišljenja postojalo najveće interesiranje koje se pamti u historiji ovog organa Ujedinjenih naroda. Bilo je akreditirano 96 novinara, kamermana i fotografa vodećih svjetskih medija, kao i još 60 zainteresiranih predstavnika raznih organizacija. "Deklaracija od 17. februara 2008. nije prekršila opće međunarodno pravo," rekao je predsjednik suda Hisaši Ovada iz Japana. Ovada je rekao da je odluka donesena odlukom sudija 10:4. On je, također, rekao da međunarodno pravo ne sadrži "zabrane proglašavanja nezavisnosti", kao i "da je nadležan da da Savjetodavno mišljenje po zahtjevu Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda." U prisustvu delegacija obaju zemalja, koje su predvodili ministri vanjskih poslova Srbije, Vuk Jeremić i Kosova, Skender Hiseni, Ovada je saopćavanje odluke počeo u 15 sati, a završio u 16:30.

U izlaganju, koje je trajalo preko 1,5 sat, predsjednik Ovada se osvrnuo na nadležnost MSP-e u ovom predmetu, iznio širi kontekst događaja u vezi sa Kosovom i najvažnije elemente iskaza pojedinih država koje su učestvovala u javnoj raspravi. Ocijenio je nepodudarnost principa prava na samoopredjeljenje naroda u odnosu na pravo na teritorijalni integritet suverenih država koje se u ovom slučaju ne mogu sučeliti kao dva proturječna principa međunarodnog prava.

Sud je zauzeo stanovište da se prilikom davanja Savjetodavnog mišljenja u ovom predmetu drži isključivo i usko pitanja koje mu je postavljeno od strane Generalne skupštine UN-a, tj. - je li Deklaracija o jednostranom proglašenju nezavisnosti Kosova saglasna sa međunarodnim pravom. Sud se nije upuštao u raspravljanje - postoji li pravo Kosova na secesiju, nije ocjenjivao validnost dosadašnjih priznanja nezavisnosti Kosova koje su učinile pojedine zemlje, niti je

utvrđivao da li je na osnovu spomenute deklaracije stvorena nova država.

Sud je iznio mišljenje da je Rezolucijom VS UN-a 1244 stvoren privremeni i jedinstveni režim na Kosovu, s ciljem sprečavanja daljeg nasilja i pomjeranja stanovništva, te da Deklaracija o nezavisnosti Kosova nije u suprotnosti sa tom Rezolucijom, jer se, suštinski, odnosi na drugo pitanje, odnosno, da se radi o dva akta koji reguliraju različite aspekte i imaju drugi domašaj. Konstatirano je da je specijalni predstavnik generalnog sekretara UN-a, Marti Ahtisari, nakon višegodišnjih pregovora podnio izvještaj da su sva sredstva za daljnje pregovore iscrpljena i predložio nezavisnost Kosova, kao i da ni pregovori vođeni u okviru « trojke » SAD-EU–Rusija, u Rambujeu, nisu dali rezultat.

U ovako usko postavljenom predmetu pravne ocjene validnosti Deklaracije o proglašenju nezavisnosti, ključno stanovište Suda je da međunarodno pravo ni jednom svojom odredbom ne zabranjuje deklaraciju o nezavisnosti kao takvu, temeljem čega se izvodi zaključak da Deklaracija o jednostrano proglašenoj nezavisnosti Kosova ne povređuje odredbe međunarodnog prava. Za ovakvo mišljenje je glasalo 10 sudija, 5 sudija je bilo protiv, a sudija iz Kine nije učestvovao u donošenju Savjetodavnog mišljenja zbog bolesti, tako da je na kraju ostalo 10:4.

Na kraju, predsjednik Ovađa je ponovio da Savjetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde sadrži isključivo pravnu ocjenu, te da ne može procijeniti kakve političke efekte ovo mišljenje može imati na pojedine države, kao i na samu Generalnu skupštinu UN-a.

Objavljivanju Savjetodavnog mišljenja MSP-e su prisustvovali ministri vanjskih poslova Srbije i Kosova. Primijećeno je da je ponovo izostalo pozdravljanje i bilo kakva kurtoazna komunikacija između dviju delegacija uobičajena za diplomatske događaje ove vrste.

U diplomatskim krugovima se ocjenjuje da ovo predstavlja težak udarac vanjskoj politici Srbije, čiji je prioritet očuvanje Kosova u njenim okvirima, posebno iz razloga što je na srpskoj strani postojao visok stepen uvjerenosti u ispravnost stanovišta da Deklaracija o ne-

zavisnosti Kosova nije saglasna sa odredbama međunarodnog prava. Nakon ovoga, rasprava se sa pravnog preselila na politički teren, jer je Srbija pred Generalnom skupštinom UN-a zatražila definitivno mišljenje o pravu Kosova na nezavisnost.

III DIO

Reakcije u Srbiji

Na vanrednoj sjednici Narodne skupštine Republike Srbije, od 27.7.2010.godine, a nakon mišljenja Međunarodnog suda pravde u Hagu da Deklaracija o nezavisnosti Kosova nije prekršila međunarodno pravo, Rezoluciju 1244 Vijeća sigurnosti UN-a, niti međunarodni pravni poredak, predsjednik Srbije Boris Tadić je izjavio da je Odluka Međunarodnog suda pravde „teška za Srbiju“ i dodao da Srbija nikada neće priznati jednostrano proglašenu nezavisnost Kosova.

„Tekst Deklaracije, sam po sebi, ne narušava međunarodno pravo, s obzirom da ga se ne tiče. Samim tim, Sud je izbjegao da se izjasni o suštinskom pitanju i prepustio da se o tome i svim političkim implikacijama raspravlja u najvišem organu – u Ujedinjenim narodima, u Generalnoj skupštini“, izjavio je predsjednik Tadić. „Ako bi se ova odluka čitala u svjetlu u kakvom se danas predstavlja u Prištini, nesumnjivo je da bi imala velike implikacije na secesionističke pokrete u svetu. Međutim, pošto u stvarnosti Sud nije razmatrao pitanje secesije, političke implikacije bit će postavljene na zasjedanju Generalne skupštine UN-a“, ocijenio je predsjednik Tadić. Prema njegovim riječima, mišljenje Suda otvara mogućnost Srbiji da se za ispravnost svoje politike bori u Generalnoj skupštini UN-a, usvajanjem rezolucije koja će pozvati da se taj historijski problem i konflikt u srpsko-albanskim odnosima riješi pregovorima. „Mnoge zemlje će biti pod pritiskom da priznaju Kosovo prije izjašnjanja u Generalnoj skupštini UN-a. Srbija je uložila sve napore da tih priznanja bude što manje i da u Njujorku bude usvojena rezolucija Srbije“, govorio je tada predsjednik Tadić.

Prema njegovim riječima, jedino održivo rješenje za budućnost Kosova je ono koje prihvate sve strane.

Ministar vanjskih poslova Srbije, Vuk Jeremić, je izjavio „da mišljenje MSP-a predstavlja ‘težak udarac za Srbiju’. Sud se nije izjasnio o suštinskoj stvari – pravu Kosova i Metohije na otplenjenje. Naša pozicija je sada teža. Nesumnjivo će nam biti potrebna daleko veća umešnost da objasnimo zemljama koje nisu priznale Kosovo, - zašto da to i dalje ne učine. Stav o Kosovu je, nažalost, inercija politike iz devedesetih godina koja je zacrtala da će Balkan biti stabilan ukoliko Kosovo bude nezavisno, a Republika Srpska dio unitarne BiH. Nismo mogli sa tim da se složimo, te smo odabrali da se borimo argumentima, a to nismo mogli da uradimo bez obraćanja Međunarodnom sudu pravde“, izjavio je Jeremić.

Kako su izvijestili mediji u Srbiji, poslije odluke MSP-a, iz Vašingtona je vlastima u Beogradu poručeno da je pravo vrijeme da se krene naprijed i postigne dogovor, ali da to nije moguće dok „cijelu priču oko Kosova vodi ministar vanjskih poslova Vuk Jeremić“. Pozicija ministra Jeremića, u ovom trenutku, nije dobra na političkoj sceni Srbije, jer ga opozicione stranke optužuju da je insistirao da se ide u Hag i izgubio. Međutim, i u okviru DS-a ne može da računa na podršku, jer jedna struja demokrata koja je bila protiv njegovog izbora hašku presudu vidi i kao presudu Jeremiću, pogotovo ako se uzme u obzir činjenica da bi uskoro trebalo da budu održani stranački izbori za upražnjena potpredsjednička mjesta¹³. SAD i EU su tražili da Srbija ne insistira na rezoluciji u UN-u ili bar ne na tekstu u kojem bi se insistiralo na razgovorima o statusu, u suprotnom će svoju rezoluciju Generalnoj skupštini UN-a podnijeti SAD ili Albanija.

Predsjednica Narodne skupštine Srbije, Slavica Đukić-Dejanović, je, na zahtjev Vlade Srbije, za 26.07. 2010. zakazala održavanje vanredne sjednice¹⁴ na kojoj je raspravljano o Prijedlogu odluke o mišljenju

13 Vuk Jeremić nije dobio stranačku podršku DS-a na izborima koncem 2010. godine. U obrazloženju je navedeno da je predsjednik Tadić želio njegovu smjenu i ranije, ne samo zbog gubitka Kosova i „samovoljnih diplomatskih izleta/skandala“, već i zbog toga što je bez znanja predsjednika Tadića nedavno bojkotovao dodjelu Nobelove nagrade za mir kineskom disidentu. U kuolarima se odavno govorilo da je Vuk Jeremić, kao direktni potomak Pozderaca (ugledna i uticajna komunistička i muslimanska porodica iz Bosanske krajine) postao prevelik „teret“ za Srbiju.

14 Sjednica je trajala dva dana – 26 i 27.7.2010.

Međunarodnog suda pravde o legalnosti jednostrano proglašene neovisnosti privremenih institucija Kosova i Metohije, kao i o nastavku aktivnosti Srbije u odbrani svog suvereniteta i teritorijalnog integriteta. Sjednici Skupštine su prisustvovali predsjednik Boris Tadić, premijer Mirko Cvetković i većina ministara u Vladi Srbije.

Prijedlog Odluke poslanicima je obrazložio šef pravnog tima Srbije pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu, Dušan Bataković. U prijedlogu Odluke Vlade Srbije se navodi da Međunarodni sud pravde, prilikom izricanja Savjetodavnog mišljenja, nije legalizirao etnički motiviran pokušaj otcjepljenja Kosova, kao i da nije odgovorio na suštinsko pitanje legalnosti prava na secesiju kosovskih Albanaca. Bataković je istakao da je Sud pokušao da pronađe izlaz iz neprijatne političke situacije, pa je tretirao pitanje deklaracije kao pravnog instrumenta, a ne pitanje prava na otcjepljenje i posljedice tog čina. „Time je suštinski dio postavljenog pitanja, da li je jednostrana Deklaracija o nezavisnosti Kosova u skladu sa međunarodnim pravom, vraćen Generalnoj skupštini UN-a.“

Obraćajući se poslanicima, ministar vanjskih poslova Srbije, Vuk Jeremić, je izjavio da je 55 država „na korak“ od priznavanja Kosova, ali da Vlada Srbije čini sve da to spriječi. „Situacija u međunarodnoj zajednici, vezano za Međunarodni sud pravde, je za našu poziciju izuzetno teška, jer 55 država sveta se nalazi vrlo blizu priznavanja nezavisnosti Kosova, ali Vlada čini sve da taj broj svede na što manju meru“, izjavio je Jeremić. Sud je, kako je izjavio, „prepustio političko odlučivanje o pravu na otcjepljenje kosovskih Albanaca debati koja će se voditi pred Generalnom skupštinom UN-a.“ Vuk Jeremić je rekao da je spreman da podnese ličnu konsekvencu ako se zaključi da je vanjska politika Srbije u posljednje dvije godine bila pogrešna. „Prihvatam punu odgovornost za rezultate vanjske politike u posljednje dvije godine. Ukoliko demokratske institucije zaključče da je vanjska politika Srbije bila pogrešna, spreman sam da podnesem sve lične konsekvence takvog zaključka,“ izjavio je Jeremić.

Predsjednik LDP-a Čedomir Jovanović je u skupštinskom obraćanju izjavio da LDP neće podržati prijedlog Vlade „jer predstavlja izraz

politike kontinuiteta i nedostatak ambicije da se razgovara o novoj politici prema Kosovu i Metohiji.“

Poslanik Demokratske stranke Srbije, Slobodan Samardžić, je rekao da ta partija, također, ne može prihvatiti prijedlog Vlade, jer smatra da se njime nastavlja politika Vlade prema Kosovu, koja je doživjela „totalni poraz“. Samardžić je rekao da prijedlog Vlade da Srbija sa rezolucijom o Kosovu izađe pred Generalnu skupštinu UN-a jeste „samoubilačka akcija“ u koju izvršna vlast pokušava da uvuče Parlament. On je ocijenio da je gotovo nerealno da Generalna skupština donese zaključak o Kosovu koji bi bio suprotan mišljenju MSP-a.

Predsjednik SNS-a, Tomislav Nikolić, je ocijenio da mišljenje Suda u Hagu nije pravni neuspjeh, već da je to neuspjeh države. On je pozvao Skupštinu Srbije da glasa za amandmane koje je SNS podnio na prijedlog Odluke Vlade Srbije, jer „ne bi volio da Srbija bude podijeljena poslije ove sedmice“, ali je ocijenio da je Jeremić ubio „srpsku diplomatiju“.

Na kraju rasprave, poslanicima se obratio predsjednik Srbije Boris Tadić. Predsjednik je u svom obraćanju rekao da je Odluka MSP-a „težak udarac“, ali da Srbija ne smije da dolazi u sukob sa velikim silama, jer bi je takva konfrontacija lišila mogućnosti da se bori za očuvanje pokrajine i svojih nacionalnih interesa. „Srbija, kakva god da je i ko god da je vodi, mora da ima najbolje odnose s velikim silama. Svaka druga politika Srbiju vodi direktno u propast“, rekao je predsjednik, i istakao da je takva politika obaveza svih poslanika, ministara, pa i njega kao predsjednika. Prema njegovim riječima, mišljenje MSP-a proizvodi opasne konsekvence i omogućava da svaki akt secesije bilo koje neformalne grupe bude shvaćen kao akt koji nije u suprotnosti sa međunarodnim pravom. „Ovo je lutajući kamen koji može da pogodi mnoge zemlje svijeta i, zato, Srbija svojim nastupom u Generalnoj skupštini UN-a i regionu mora još jednom pokazati da je faktor stabilnosti i mira, da vodi trezvenu politiku, a ne politiku koja ponovo predstavlja udaranje u ratne doboše i izaziva strahove kod ljudi“, naglasio je predsjednik Tadić.

Narodna skupština Srbije je, nakon dvanaestosatnog zasjedanja, sa 192 glasa „za“ usvojila Odluku o nastavku aktivnosti Republike Srbi-

je u odbrani suvereniteta i teritorijalnog integriteta zemlje, s time što se 26 poslanika izjasnilo protiv, a dva poslanika nisu glasala. (Protiv su bili DSS i LDP, dok su poslanici Srpske napredne stranke, Nove Srbije i Srpske radikalne stranke podržali odluke Vlade o nastavku aktivnosti u odbrani suvereniteta i teritorijalnog integriteta zemlje.) Skupština je usvojila i tri amandmana SNS-a koje je prethodno prihvatila Vlada Srbije.

„Narodna skupština smatra da je neophodno da se putem mirnih pregovora dođe do trajnog, održivog i obostrano prihvatljivog rešenja za Kosovo i Metohiju, u skladu sa Ustavom Republike Srbije, koje će omogućiti historijsko pomirenje srpskog i albanskog naroda, kao i mir i stabilnost regiona“, navodi se u tekstu. U dokumentu se poziva na nacionalno jedinstvo i najavljuje korištenje svih raspoloživih diplomatskih i političkih sredstava za očuvanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta. „Narodna skupština izražava puno opredjeljenje za ostvarivanje državnog i političkog jedinstva po pitanju očuvanja Kosova i Metohije i potvrđuje da Republika Srbija nikada neće, ni eksplicitno ni implicitno, priznati jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova i Metohije.“ U tekstu se podsjeća da su odlukom Narodne skupštine, a na osnovu Ustava Republike Srbije, sve odluke privremenih organa Kosova i Metohije, nakon jednostrano proglašene nezavisnosti Pokrajine, proglašene ništavnim i neprihvatljivim za Republiku Srbiju, uključujući tu i samu Deklaraciju o nezavisnosti Kosova i Metohije.

Parlament podržava Vladu u procesu podnošenja rezolucije Generalnoj skupštini UN-a, čije bi usvajanje otvorilo put da se kroz pregovore dođe do kompromisnog rješenja za Kosovo i Metohiju. „Narodna skupština ovlašćuje Vladu da preduzme sve diplomatske napore u pravcu usvajanja rezolucije u Generalnoj skupštini UN-a.“

Reakcije u svijetu

Kosovski ministar vanjskih poslova, Skender Hiseni, neposredno nakon saopćenja Suda, je rekao: Očekujem da se Srbija okrene i dođe ka nama. Poručio je Srbiji, nakon saopćavanja mišljenja Suda pravde, da Kosovo treba da tretira kao suverenu državu. *“Očekujem da se Srbija okrene i dođe ka nama, na razgovore o mnogo pitanja od zajedničkog interesa, i zajedničke važnosti”*; rekao je Hiseni Rojtersu, dodajući da

takvi razgovori "mogu da se vode isključivo između suverenih država". Jeremić je izjavio da Srbija nikada neće priznati nezavisnost Kosova i da će nastaviti sa mirnom diplomatskom borbom za Kosovo i da je naredna instanca Vijeće sigurnosti UN-a. Jeremić je, također, rekao da je najvažnije očuvati mir i stabilnost na teritoriji "cijele pokrajine" i pozvavši građane da, kako kaže, ne nasjedaju na provokacije. "Međunarodni sud pravde je danas odlučio da se samo u tehničkom smislu izjasni o Deklaraciji o nezavisnosti kosovskih Albanaca i praktično time izbjegao da se izjasni o suštinskom pitanju - da li su oni imali pravo na pokušaj secesije od Srbije", rekao je šef diplomatije Srbije.

Pravni stručnjaci u Bosni i Hercegovini iz oblasti međunarodnog prava jedinstveni su u ocjeni da će, nakon Savjetodavnog mišljenja, pitanje Kosova biti prepušteno politici, odnosno, da će države koje nisu priznale nezavisnost Kosova, to pitanje u narednom periodu razmotriti.

Profesor ustavnog prava, Kasim Trnka, ističe kako ostaje širok prostor za političke procese u okviru Ujedinjenih naroda.

Istovremeno, Kasim Trnka potcrtava da Savjetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde o Kosovu neće imati posljedice na Bosnu i Hercegovinu, jer su razlozi nezavisnosti Kosova drugačije prirode. „Međutim, sada su pozicije, čini mi se, znatno učvršćenije, bar kada je u pitanju pozicija institucija Kosova koje je dobilo međunarodno priznanje 70 država u svijetu. Ono što je za nas važno, jeste pokušaj određenih političkih implikacija na odnose unutar BiH, koje treba, naravno, odmah reći. Nikakve paralele u tom pogledu nema. Ali, opet, političke konotacije će pokušat da se prave, pa u vezi s tim treba, zaista, s velikom pažnjom pratiti događaje i u BiH i u regionu, ali i, naravno, u čitavoj Međunarodnoj zajednici“, objašnjava Trnka. I profesor Pravnog fakulteta u Mostaru, Nurko Pobrić, ocjenjuje da se ne može u istu poziciju stavljati situacija na Kosovu i Bosni i Hercegovini. Radi se, kako kaže, o dva posebna pravna i faktička pitanja. „Jer je dugo godina Kosovo, kao jedan teritorij koji je etnički homogeniziran albanskim stanovništvom, bio diskriminiran od Vlade Republike Srbije. I u tom slučaju, dakle, samo u tom slučaju, međunarodno pravo, više običajno međunarodno pravo nego pisano međunarodno pravo, dopušta secesiju, a u bh. slučaju ne možemo go-

voriti da je jedan entitet ili jedan dio teritorije, jedan broj stanovnika diskriminiran od strane Vlade, odnosno, vlasti Bosne i Hercegovine”, kaže Pobrać. Za razliku od pravnih stručnjaka, predstavnici političkih partija u Republici Srpskoj tvrde da Savjetodavnim mišljenjem Međunarodnog suda pravde nije riješeno pitanje nezavisnosti Kosova. Izvršni sekretar SNSD-a, Rajko Vasić, naveo je da će Kosovo ostati problem u ovom vijeku na različite načine. „Što se tiče BiH, tu će se pojačati pritisak za priznavanjem Kosova, što će stvarati dalje antagonizme ovdje i što će, neosporno, dovesti do isticanja činjenice da je nezavisnost moguća i bez referendumu. Dakle, BiH treba pažljivim koracima da odmjerava svoj hod kada je u pitanju Kosovo. Nisam siguran da li će to moći”, rekao je Vasić. Predsjednik PDP-a Mladen Ivanić: „Moje mišljenje je da je ovaj stav Međunarodnog suda pravde jedna tragična odluka koja će dugoročno imati dugoročno vrlo negativne posljedice. Takav stav će ohrabriti separatističke pokrete u svijetu i svi će ići logikom – ako su mogli Albanci na Kosovu, onda možemo i mi. To će, sigurno, dovesti do jačanja radikalizma sa kojim će se morati boriti u svijetu sa, zaista, žestokim napretkom separatističkih pokreta. Zaista, mislim da će posljedice svega toga biti vrlo teške i dugoročno vrlo negativne po međunarodno-pravni poredak.”

Usprkos ocjenama predstavnika stranaka iz Republike Srpske, kako će Kosovo otvoriti unutrašnja neriješena pitanja i u drugim zemljama, predstavnik Međunarodne krizne grupe, Srećko Latal, ističe da Savjetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde otvara mogućnost za početak pregovora o konačnom rješenju odnosa između Srbije i Kosova, rekavši: „Mislim da se jedino na taj način odnosi između Beograda i Prištine dugoročno mogu riješiti. Što se tiče mogućih implikacija na ostatak regiona, ono što smatram da je neophodno potcrtati jeste da legalno, pravno, pa čak ni politički, ova današnja objava i proces koji izađe iz ovoga, dakle bilo koji pregovori koji izađu iz današnje presude, ne mogu da imaju nikakav konkretan odnos na situaciju u BiH, pošto je situacija u BiH bitno drugačija – legalno, pravno, politički ili na bilo koji drugi način”.

Crnogorski zvaničnici očekuju da Srbija promijeni politiku, dok iz opozicije presudu suda u Hagu ocjenjuju iznenađujućom. Nezavisni crnogorski analitičari u mišljenju Međunarodnog suda pravde vide ujedno šansu, ali i opasnost. Analitičari iz Republike Hrvatske kažu

kako se radi o velikoj pobjedi Prištine, nakon koje će uslijediti novi talas priznanja Kosova. Što se tiče Makedonije, oni kažu: "Trebalo bi uspostaviti dobrosusjedne odnose sa Srbijom, ali prvenstveno trebaju braniti svoje interese, koji ne počinju samo od dobrosusjedskih odnosa, nego i od unutrašnjeg mira i harmonije". Aidan Hehir, profesor međunarodnih odnosa sa Univerziteta u Vestminsteru, rekao je „da ne očekuje da će mišljenje Međunarodnog suda pravde imati nepoželjan domino-efekat u regionu Zapadnog Balkana“. Ponašanje zvaničnog Beograda, u cijelom slučaju, pokazat će koliko država ima osjećaja za realnost, rekla je Sonja Biserko, predsjednica Helsinškog odbora za ljudska prava Srbije, koja je, svojevremeno, radila u diplomatiji i ima dobre veze sa beogradskim diplomatskim krugovima.

Ambasador Francuske u Beogradu, Francois Terat, rekao je da je nezavisnost Kosova nepovratna i da niko, ko realno sagledava stvari, ne može očekivati da jednom priznata nezavisnost bude poništena.

"Ali, postoji niz drugih ozbiljnih pitanja koje treba rješavati - sjever Kosova koji je nastanjen, prije svega Srbima, zatim srpske enklave južno od Ibra, kojima treba osigurati međusobnu i vezu sa Beogradom, pa svetinje Srpske pravoslavne crkve, koje moraju da nastavu da žive i funkcioniraju u potpunoj sigurnosti... Općenito gledano, imamo i niz drugih tema vezanih za odnose Beograda i Prištine", rekao je Terat.

On je, nakon što je Generalna skupština UN-a aklamacijom prihvatila usaglašenu Rezoluciju o Kosovu Srbije i EU, rekao da Pariz očekuje da dođe do direktnog dijaloga Beograda i Prištine uz pomoć EU.

"Kakva će biti procedura i kakav će biti dnevni red tog dijaloga ne znamo, u ovom je trenutku prerano o tome govoriti. Ali je najvažnije da predstavnici obje strana sjednu za sto. A tada će pitanja na koja treba pronaći odgovor prirodno biti otvarana jedno po jedno".

Govoreći o mogućem susretu predsjednika Srbije i Kosova Borisa Tadića i Fatmira Sejdića ili premijera Mirka Cvetkovića i Hašima Tačija, Terat je rekao da ne treba počinjati od kraja.

"Ako dođe do takvih susreta, pretpostavljam da će to biti na kraju procesa. Inače, ja sam svojim očima vidio da Tadić i Tači razgovaraju, bilo je to u Beču, kada je na stolu bio Ahtisarijev plan. Nisu tada

svi učesnici u pregovorima razgovarali jedni s drugima, ali Tadić i Tači jesu”, rekao je Teral.

Inače, Sud u Hagu je uspostavljen 1945. godine i ima dvije glavne dužnosti: da rješava pravne sporove između država i daje Savjetodavna mišljenja o pravnim pitanjima koja su mu upućena od strane tijela UN-a i specijaliziranih agencija. U prvom slučaju, Sud donosi presudu koja je obavezujuća i za koju ne postoji pravo žalbe. U drugom slučaju, Savjetodavna mišljenja o pitanjima, kao što je proglašenje nezavisnosti Kosova, nemaju obavezujući efekat. Prema tome, oko 130 zemalja koje do sada nisu priznale Kosovo, nisu obavezne da to urade nakon objavljivanja Savjetodavne odluke, prema kojoj proglašenje nezavisnosti Kosova nije suprotno međunarodnom pravu, ali mogu.

IV DIO

Prijedlog Rezolucije o Kosovu

Republika Srbija je 28.7.2010.godine, Generalnoj skupštini Ujedinjenih naroda podnijela Prijedlog Rezolucije o Kosovu. U Rezoluciji se navodi da jednostrana secesija nije prihvatljiv način za rješavanje teritorijalnih pitanja, imajući u vidu da Međunarodni sud pravde nije potvrdio pravo kosovskih Albanaca na otcjepljenje. Rezolucija Srbije sadrži i poziv da se putem dijaloga dođe do uzajamno prihvatljivog rješenja za sva otvorena pitanja putem mirnog dijaloga, u interesu mira, sigurnosti i saradnje u regionu.

Kako navode mediji, Srbija je sa podnošenjem Rezolucije požurila zbog najave iz Prištine i Vašingtona da će se Generalnoj skupštini UN-a dostaviti druga rezolucija, kojom bi se, uz pozivanje na Savjetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde, neovisnost Kosova proglasila “završenom pričom”. Kako je Srbija prva podnijela prijedlog Rezolucije, očekuje se da će se Generalna skupština UN-a na svom zasjedanju u septembru mjesecu prvo izjašnjavati o srpskom prijedlogu.

Iako je, kako se navodi u medijima, prijedlog Rezolucije podnijet nakon što su obavljene konsultacije sa širokim krugom međunarodnih čimbenika, uključujući i sve stalne članice Vijeća sigurnosti, Srbija

za Rezoluciju nije dobila podršku svih zemalja EU. Zemlje članice EU, koje podržavaju inicijativu Srbije, su Španija, Slovačka, Rumunija, Kipar i donekle Grčka, izričito protiv prijedloga Rezolucije su Njemačka, Velika Britanija, Francuska, Belgija i Holandija, dok treća grupa zemalja, koju predvodi Italija, ima stav da je Srbija, poslije mišljenja MSP-a, pokazala spremnost na kompromis i da bi se do rješenja u UN-u trebalo doći dodatnim usaglašavanjima. Prema saznanjima iz diplomatskih krugova u Beogradu, Velika Britanija je tražila da Srbija odustane od podnošenja Rezolucije. Nakon što je diplomatskim korom prostrujala vijest da će Srbija dostaviti prijedlog Rezolucije Generalnoj skupštini UN-a, ambasador Velike Britanije, Stephen Wordsworth, je od Ministarstva vanjskih poslova zatražio da Srbija sačeka sa podnošenjem prijedloga Rezolucije sve dok se ne postigne puna saglasnost o konačnom tekstu. Domaći političari ovaj potez Velike Britanije tumače kao bojazan da ovako sročena Rezolucija, ipak, ima neke šanse u Generalnoj skupštini. Ovaj podatak su objavili i mediji, navodeći da je Velika Britanija "iznenađena žurbom Srbije", naročito poslije obraćanja predsjednika Tadića u Narodnoj skupštini Srbije, u kojem se predsjednik založio za izbjegavanje konfrontacije sa velikim silama.

Nakon što je Prijedlog Rezolucije dostavljen Generalnoj skupštini UN-a, ministar vanjskih poslova, Vuk Jeremić, je otputovao u Njujork gdje je o situaciji na Kosovu i Metohiji, poslije iznošenja Savjetodavnog mišljenja MSP-a, razgovarao sa generalnim sekretarom UN-a, Ban Ki Mun-om. Za vrijeme boravka u Njujorku, ministar Jeremić se obratio i forumu Pokreta nesvrstanih. Ministar Jeremić je svojim sagovornicima prenio poziciju Srbije nakon iznošenja Savjetodavnog mišljenja Međunarodnog suda pravde i predstavio dalje korake koje je Vlada Srbije usvojila, kao strategiju, u odbrani suvereniteta i teritorijalne cjelovitosti. Jeremić je, kako se navodi, održao i niz konsultacija u cilju pripreme za sjednicu Vijeća sigurnosti o Kosovu.

Integralni tekst Rezolucije Republike Srbije

U vezi sa tačkom 77. dnevnog reda 64. zasjedanja Generalne skupštine:

“Zahtev da Međunarodni sud pravde donese savetodavno mišljenje o tome - da li je jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova u skladu sa međunarodnim pravom”

Generalna skupština,

Rukovođenja principima sadržanim u Povelji Ujedinjenih naroda,

Imajući u vidu svoje funkcije i ovlaštenja na osnovu Povelje Ujedinjenih naroda,

Podsećajući na svoju Rezoluciju 63/3, od 8. oktobra 2008.,

Svesna da nije postignut dogovor između strana o posledicama jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova od Srbije,

Vodeći računa o činjenici da jednostrana secesija ne može biti prihvatljiv način za rešavanje teritorijalnih pitanja,

Prima na znanje savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde donijeto 22. jula 2010.godine o tome - da li je jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova u skladu sa međunarodnim pravom,

Poziva strane da pronađu uzajamno prihvatljivo rešenje za sva otvorena pitanja putem mirnog dijaloga, u interesu mira, sigurnosti i saradnje u regionu,

Odlučuje da uključi u privremeni dnevni red 66. zasedanja tačku pod nazivom: “Daljnje aktivnosti posle donošenja savetodavnog mišljenja Međunarodnog suda pravde o tome - da li je jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova u skladu sa međunarodnim pravom”.

Mnogi analitičari u Srbiji bili su mišljenja da su formulacije iz Rezolucije takve da stvaraju uvjete da se dobije najviši mogući stepen podrške u Generalnoj skupštini, ali i upozoravali da ne treba gajiti prevelike nade da će Rezolucija proći.

Izjave srpskih zvaničnika o Rezoluciji

Predsjednica Narodne skupštine Srbije, Slavica Đukić-Dejanović, je izjavila da je cilj Rezolucije, koju je Srbija uputila Generalnoj skupštini UN-a, da što veći broj zemalja prihvati taj tekst, a da su osuda secesije i poziv na dijalog putokazi onoga što država u ovom momentu želi.

Ministar vanjskih poslova Srbije, Vuk Jeremić, je upozorio da će, ukoliko ne bude postignut sporazum o rješenju za Kosovo, biti stvoren presedan primjenljiv u cijelom svijetu i založio se za pravedno rješenje prihvatljivo za obje strane. "Srbija je čvrsto opredeljena da saraduje sa Međunarodnom zajednicom, u cilju sprečavanja takvog katastrofalnog scenarija. Stremimo pravednom rešenju koje će zadovoljiti obe strane", rekao je Jeremić u autorskom članku za "Wall Street Journal". To je jedini način za jačanje zajedničkih prioriteta, normalizaciju odnosa i za završetak procesa demokratske transformacije Balkana u stabilni i napredan region, upotpunosti integriran u Evropsku uniju". Govoreći o Savjetodavnom mišljenju MSP-a, prema kojem Deklaracija o neovisnosti Kosova ne predstavlja kršenje međunarodnog prava, Jeremić navodi da je Sud ostavio "Generalnoj skupštini UN-a da se izbori sa političkim posljedicama tog mišljenja". Ministar Jeremić je ukazao da Sud u svom mišljenju nije podržao stav da je jednostrano proglašena nezavisnost Kosova jedinstven slučaj, kao ni tvrdnja Prištine da je Kosovo država. "Štaviše, Sud nije potvrdio ni pravo pokrajine na otcepljenje od Srbije, niti pravo kosovskih Albanaca na samoopredeljenje. Umjesto toga, Sud se pozabavio izučavanjem formulacije jednostrano proglašene nezavisnosti. Taj, strogo tehnički pristup, omogućio mu je da iznese mišljenje da sam tekst Deklaracije ne predstavlja kršenje međunarodnog prava", istakao je Jeremić. Prema njegovim riječima, albanske vlasti na Kosovu smišljeno se bave netačnim tumačenjima mišljenja Suda, predstavljajući ga kao potvrdu legalnosti pokušaja otcepljenja. To, prema njegovim riječima, može da prouzrokuje široke i veoma problematične posljedice za međunarodnu zajednicu. "Etničke manjine u celom svetu mogu da iskoriste tu mogućnost da sačine sopstvene deklaracije nezavisnosti po kosovskom modelu. To će im omogućiti da tvrde da takvi tekstovi, u dovoljnoj meri, daju legitimitet njihovom otcepljenju, a da nezavisnost koju proglase ne narušava međunarodno pravo. Neophodno je spriječiti takve opasnosti, inače će separatizam konstantno ugrožavati granice bilo koje multietničke države, što će za posledicu imati ozbiljnu nestabilnost u celom svetu", zaključio je Jeremić.

Kosovski premijer, Hašim Tači, je izjavio da će Kosovo biti potpuno spremno za zasjedanje Generalne skupštine UN-a ako na njemu bude

bilo pokrenuto kosovsko pitanje. Tači je, na sjednici Vlade u Prištini, kazao i da na zasjedanju UN-a očekuje isti ishod kao i prilikom razmatranja i saopćavanja mišljenja u Međunarodnom sudu pravde u Hagu.

Američki stručnjak za Balkan, Martin Slezinger, je ocijenio da "ima prostora" za nove pregovore o Kosovu, ali je iznio i procjenu da Srbija ne može da ostvari oba svoja prioriteta – da postane članica EU i da zadrži Kosovo u svom sastavu. "Svakako, ima prostora za nove pregovore. Problem je što postoje ključne razlike u stavovima o temi tih pregovora. Mislim da se EU i predstavnici Kosova nadaju da će se pregovori, prevashodno, baviti tehničkim pitanjima odnosa na terenu između srpske manjine i albanske većine. Za Srbe, naravno, glavno je pitanje statusa i odnos Srbije prema Kosovu. U tom smislu, nadam se da su moguće obje vrste pregovora. Jasno je, kaže Slezinger, da EU želi da Srbija postane njen član, bez obzira na Kosovo, ali je, također, jasno da će morati da se uredi odnosi između Srbije i Kosova prije njenog ulaska u Evropsku uniju."

V DIO

Reakcije uoči sjednice Vijeća sigurnosti UN-a

Predstavnik Rusije u UN-u, Vitalij Čurkin, je izjavio da će Rusija podržati Nacrt Rezolucije kojeg je Srbija podnijela Generalnoj skupštini UN-a poslije saopćenja odluke MSP-a, koja će bit razmatrana na predstojećoj sjednici Generalne skupštine UN-a u septembru.

Kineski ambasador, Li Baodong, je izjavio da jednostrani potezi samo komplikuju situaciju na Kosovu i da Kina podržava stav Srbije da se kroz pregovore, u okvirima Rezolucije 1244, može doći do obostrano prihvatljivog rješenja.

Ministri vanjskih poslova Slovačke, Kipra i Ukrajine su izjavili da neće promijeniti stav nakon Odluke MSP-a u Hagu o statusu Kosova, ističući poštovanje principa teritorijalnog integriteta i suvereniteta.

Predstavnici Francuske i Velike Britanije su se oštro suprotstavili inicijativi Srbije, odbacivši kao „neprihvatljiv“ prijedlog Beograda da

se usvoji Rezolucija o Kosovu, kojom bi se započeli novi pregovori o statusu pokrajine.

Francuski otpravnik poslova Mišel Šarbonije je izjavio da je za Francusku neprihvatljiv Prijedlog rezolucije o Kosovu, koji je Srbija podnijela Generalnoj skupštini UN-a. „Taj Nacrt kojim se poziva na pregovore o – neriješenim pitanjima – odnosno, o pitanju nezavisnosti Kosova, je nekonstruktivan manevar kojim se teži da se ospori mišljenje MSP-a“, rekao je Šarbonije.

Zamjenik ambasadora Velike Britanije u VS-u, Filip Param, je ocijenio da bi svako ohrabivanje podjele Kosova ili pregovora o statusu štetilo dugoročnim interesima građana Kosova i Srbije.

Ambasadorica SAD-a u UN-u, Rozmeri Dikarlo, je ponovila stav svoje vlade da je nezavisnost Kosova „nepovratna“ i da su granice „nepovredive“.

Za razliku od perioda kada se iščekivalo mišljenje MSP-a u Hagu, predstavnici vlasti Srbije su sada mnogo oprezniji u širenju pozitivnih vibracija, dok, s druge strane, opozicija otvoreno govori da ne gaji nade u uspjeh Beograda. Cilj vladine strategije jeste da se nova priznanja nezavisnosti Kosova spriječe. Vlada je poručivala da prijedlog Rezolucije, koju je ministar Jeremić podnio VS UN-a, pruža širok manevar za kompromis i da je diplomatska akcija Srbije usmjerena da se argumentacijom uvjere evropski partneri - zašto treba da podrže tekst ove Rezolucije. Vlada Srbije je spremna za razgovore sa EU i otvorena je za sve sugestije koje stižu iz Brisela, ali ne u cilju izmjene teksta Rezolucije, nego u cilju dobijanja što šire podrške, ostajući tako dosljedna odbrani svoje politike koja je sadržana u ovoj Rezoluciji.

Dana 9.9.2010.godine, Generalna skupština UN-a je konsenzusom, jednoglasno, usvojila Rezoluciju o Kosovu koju je Srbija usaglasila za jedno sa Evropskom unijom.

Ministar vanjskih poslova Republike Srbije, Vuk Jeremić, je predstavio Nacrt Rezolucije koju je Srbija, nakon višesedmičnih diplomatskih pregovora, uspjela da usaglasi sa predstavnicima Evropske unije, da bi se osiguralo pozitivno izjašnjenje članica UN-a na sjednici GS UN-a. Ministar Jeremić je izjavio da je usvajanje Rezolucije o Kosovu,

usaglašeno sa EU, od izuzetno velike važnosti, jer se njom okončava proces pred Međunarodnim sudom pravde sa političkim zaključkom koji poziva na pregovore.

Sa stanovišta pozicije Srbije, najvažnije je da se novim tekstom Rezolucije o Kosovu ni na koji način ne priznaje nezavisnost Kosova, niti dovodi u pitanje teritorijalni integritet Srbije. U izmijenjenom dijelu teksta izostavljene su odrednice "o neprihvatljivosti jednostrane secesije kao načina za rješavanje teritorijalnog integriteta" i umjesto formulacije "Generalna skupština UN-a poziva na razgovore o svim otvorenim pitanjima", usvojena je formulacija da se pozdravlja spremnost Evropske unije da olakša proces dijaloga između Beograda i Prištine. Dalje, revidirani tekst sadrži odredbe Povelje UN-a koje ostavljaju mogućnost Srbiji da nastavi da brani svoje legitimne nacionalne interese, na miran i diplomatski način, u saradnji sa EU i drugim međunarodnim faktorima.

Usvajanje zajedničke Rezolucije o Kosovu ne znači da se o pitanju Kosova neće više razgovarati na GS UN-a. Pitanje statusa Kosova ostaje i dalje u nadležnosti Vijeća sigurnosti UN-a koji će se, kao i do sada, baviti tim pitanjem u skladu sa Rezolucijom 1244.

Vlada Srbije je, preko svog stalnog predstavnika pri UN-u, ambasadora Teodora Starčevića, dostavila pismo Generalnom sekretaru, 27. jula 2010. godine. U pismu se još jednom isticala pozicija Srbije prema odluci Međunarodnog suda pravde o pitanju unilateralnog proglašenja nezavisnosti Kosova.

Nakon odluke Međunarodnog suda pravde, koja je izdata 22. jula 2010. godine, pozicija Srbije je slijedeća:

U svojoj odluci Sud je imao veoma uzak pristup slučaju koji je pred njim bio predstavljen. Posljedica ovoga je da odluka Suda ne podržava žalbu Prištine da je provincija Kosovo država kao ni da je unilateralno proglašenje nezavisnosti Kosova jedinstven slučaj. Sud se u svojoj odluci ne bavi zakonskim posljedicama unilateralne Deklaracije nezavisnosti i, također, ne naslovljava validnost zakonskih efekata priznavanja Kosova od strane trećih država.

Pored dokaza koji su predstavljeni Sudu, ne samo od Srbije, nego i od generalnog sekretara, Sud se suzdržao priznati da su autori unilateralne Deklaracije nezavisnosti bili provizorne institucije vlade Kosova. Sud je podržao zahtjev da je nezavisnost prihvaćena od strane ljudi koji su djelovali u kapacitetu predstavnika stanovništva Kosova. Ovaj pristup pravi opasan presedan koji bi se mogao koristiti od strane brojnih separatističkih pokreta širom svijeta.

Sud je potvrdio da status Kosova još uvijek nije riješen, navodeći da je unilateralna Deklaracija nezavisnosti pokušaj da se finalno odluči status Kosova.

Sud je, također, potvrdio da rezolucija Vijeća sigurnosti 1244 (1999.) i ustavni okvir Kosova, objavljen od strane specijalnog predstavnika generalnog sekretara, ostaje na snazi.

Sud je potvrdio da Generalna skupština ima legitiman interes u razmatranju ovog slučaja kao i njegovih posljedica. Ovo znači da slučaj nije zatvoren nego, naprotiv, podložan daljnjem razmatranju u Generalnoj skupštini.

Srbija smatra da predstojeća debata u Generalnoj skupštini treba biti fokusirana na posljedice i implikacije unilateralne Deklaracije nezavisnosti Kosova za međunarodni sistem. U ovom kontekstu, Srbija je Generalnoj skupštini priložila Prijedlog Rezolucije za razmatranje na 64. sesiji Generalne skupštine, pod nazivom „Request for an advisory opinion of the International Court of Justice on whether the unilateral declaration of independence of Kosovo is in accordance with international law“.

Iz gore navedenih razloga, Srbija smatra, da glavna pitanja koja proizilaze iz unilateralne Deklaracije nezavisnosti Kosova, još uvijek nisu riješena.

Sjednica Vijeća sigurnosti UN-a

Dana 3.8.2010. godine, na sjednici Vijeća sigurnosti UN-a u Njujorku, prvi put se raspravljalo o Kosovu nakon saopćenja Odluke Međunarodnog suda pravde u Hagu o tome da Deklaracija o nezavisnosti Kosova nije u suprotnosti sa međunarodnim pravom, odnosno, Rezolucijom 1244 VS UN-a.

Na sjednici VS UN-a, kojom je predsjedavala Rusija, vođena je debata na kojoj su svoje stavove o Kosovu suočili ministar Jeremić i predstavnici velikih sila.

Prema pisanju medija, Beograd je tada bio u taktičkoj prednosti u UN-u, jer je prvi podnio nacrt Rezolucije UN-a kojom se predlažu novi pregovori o statusu pokrajine. Sa druge strane, stalne članice VS UN-a, Kina i Rusija, koje imaju pravo veta, nisu se slagale oko statusa Kosova i to je onemogućavalo Prištinu da izdejsvuje promjenu Rezolucije 1244. Glavni argument Beograda, kako su mediji izvještavali, jeste izuzetno teška situacija na Kosovu koja se može pokrenuti sa „mrtve tačke“ samo kroz pregovore koji uključuju razgovore o statusu pokrajine.

Vlasti Kosova, uz podršku Amerike, su uoči zasjedanja VS UN-a pojačale pritisak na države koje do saopćenja Odluke MSP-a nisu priznale Kosovo da to učine. Politički analitičari su ocjenjivali da će, od uvjerljivosti srpskih argumenata pred VS UN-a, zavisiti da li će proces daljih priznanja biti spriječen, imajući u vidu veliku zainteresiranost država posmatrača (oko 40) koje su prisustvovala na sjednici.

Ministar Jeremić je saopćio prijedlog Rezolucije o Kosovu, usvojene 27. jula u Parlamentu Srbije, u kojoj se Srbija zalaže za nove pregovore između Beograda i Prištine, u cilju iznalaženja kompromisnog rješenja za Kosovo i Metohiju. Ministar je ukazao da jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova ne može biti osnova za normalizaciju odnosa između Srba i Albanaca. Ponovio je stav Srbije da ni pod kojim okolnostima, ni implicitno, ni eksplicitno, neće priznati jednostrano proglašenu nezavisnost Kosova.

Ministar je dodao da će Srbija nastaviti da koristi sva diplomatska sredstva koja stoje na raspolaganju suverenoj državi da bi se suprotstavila, po njegovim riječima, „pokušaju nasilne promjene granica“. Po njegovim riječima, Srbija je predložila novu Rezoluciju UN-a, predviđajući da će debata, nakon Savjetodavnog mišljenja Suda, biti usmjerena na posljedice i implikacije jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova u svijetu.

Prema pisanju medija, ministri vanjskih poslova Republike Srbije i Kosova, Vuk Jeremić i Skender Hiseni, su optužili jedan drugog za pogrešno

tumačenje mišljenja Međunarodnog suda pravde o legalnosti jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova. Dok je ministar Hiseni tvrdio da je mišljenje Suda „jasno“, i da je njime MSP poručio da je Deklaracija o nezavisnosti Kosova u skladu sa međunarodnim pravom, Rezolucijom 1244 i Ustavnim okvirom za Kosovo, s druge strane, ministar Jeremić je ocijenio da je Sud jasno potvrdio da Kosovo ostaje pod upravom administracije UN-a, na osnovu Rezolucije 1244 i Ustavnog okvira UNMIK-a, „što znači da je to i dalje teritorija pod međunarodnim režimom“.

Ministar vanjskih poslova Kosova Skender Hiseni, uoči zasjedanja GS-a, je zatražio od generalnog sekretara UN Ban Ki Mun-a zamjenu Rezolucije 1244, ali mu je, prema pisanju medija, ukazano da Rezoluciju mogu da ukinu samo članice VS UN-a.

Specijalni izaslanik UN-a na Kosovu, Lamberto Zanijer, podnio je VS UN-a izvještaj o situaciji na Kosovu za period od 16. marta do 15. jula 2010. godine. U svom izvještaju, specijalni izaslanik je ocijenio da je sveukupna situacija na Kosovu relativno mirna, ali je, istovremeno, upozorio na „nepostojanu stabilnost na sjeveru Kosova“. Dalje je ukazao na svakodnevne probleme sa kojima se suočava stanovništvo Kosova i najavio da će mandat misije UNMIK-a biti posvećen podržavanju dijaloga dviju strana, smanjivanju tenzija i uspostavljanju mira i stabilnosti. Zanijer je pozvao i Beograd i Prištinu da otpočnu dijalog i apelirao na saradnju i razumijevanje dviju strana.

Generalni sekretar UN-a Ban Ki Mun je rekao da je 24. juna pozvao visoku predstavnicu EU za vanjsku politiku i sigurnost Ketrin Ešton, da države članice EU ispituju preostale izazove vezane za Kosovo i predložio da EU i UN dogovore zajednički pristup u cilju rješavanja pitanja od zajedničkog interesa i za Beograd i Prištinu, na šta mu je Ešton odgovorila da EU želi da pomogne da Beograd i Priština nastave svoj put ka Evropi.

Interpretacija Vlade Republike Srbije

Naime, Vlada Srbije je 8. septembra 2010. donijela odluku da GS UN-a predloži tekst Rezolucije o Kosovu, koji je prethodno usaglašen zajedno sa Evropskom unijom, odnosno, sa zajedničkim stavom 22 članice EU koje su priznale nezavisnost Kosova i 5 članica koje to, do sada, nisu učinile. Ova Odluka je upotpunosti saglasna sa Od-

lukom Narodne skupštine Srbije, od 26. jula 2010. godine /*kojom se ističe da je neophodno postići dogovor sa članicama EU i drugim važnim međunarodnim faktorima oko Nacrta Rezolucije.*/ Revidirani tekst je, zapravo, zajednički stav država članica EU, koji je visoka predstavnica za vanjsku politiku i sigurnost EU, Ketrin Ešton, predložila predsjedniku Tadiću tokom zajedničkih dvodnevni razgovora u Briselu. Osim teksta Rezolucije, predsjednik Tadić je, zajedno sa visokom predstavnicom Ešton, razmotrio i "paket" pitanja vezanih za Kosovo o kojima će se razgovarati nakon sjednice GS UN-a, odnosno, dogovoren je tok zajedničkih aktivnosti Srbije i EU nakon sjednice u Njujorku. Visoka predstavnica Ešton je izjavila da pozdravlja odluku Srbije i, istovremeno, najavila početak dijaloga između Beograda i Prištine, koji će, prema njenim riječima, "biti u interesu mira, sigurnosti i stabilnosti u regionu". Ocijenila je da je usaglašeni tekst Rezolucije o Kosovu rezultat "zajedničke predanosti evropskoj perspektivi Srbije".

Predsjednik Tadić je, nakon razgovora sa predstavnicima EU, izjavio da se do usaglašenog teksta Rezolucije došlo sa iskrenom željom da "Srbija sva pitanja rješava u partnerskom odnosu sa EU i drugim važnim međunarodnim faktorima", izrazivši uvjerenje da je to jedini način da se do rješenja, zaista, i dođe. Po povratku predsjednika Tadića u Beograd, Vlada Srbije je zakazala hitnu sjednicu na kojoj su uslijedile konsultacije sa koalicionim partnerima: G17 plus, SPS-om, SPO-om, SVM-om, koji su, na kraju, jednoglasno podržali dogovor Srbije sa EU o usaglašenom tekstu Rezolucije, planiranim koracima Srbije na sjednici GS UN-a i spomenutom "paketu" dogovora sa EU. Time je potvrđeno nastojanje Vlade da se, istovremeno, bori i za Kosovo i za evropsku budućnost Srbije, odnosno, da borba za Kosovo ni na koji način ne ugrožava evropsku perspektivu Srbije. Dok se Priština, zvanično, zalaže za pregovore sa Beogradom, pod pokroviteljstvom EU i SAD-a, Srbija, sa druge strane, želi da u tome učestvuju i Ruska Federacija i UN, kao format organizacije pregovora za rješavanje svih otvorenih pitanja vezanih za Kosovo.

Kako mediji izvještavaju, dokument koji je usvojen na GS UN-a jeste od velikog, ali ne i od suštinskog značaja za interese Srbije u vezi sa pitanjem Kosova. Ključni koraci bit će preduzeti nakon sjednice u

Njujorku, a odnose se na početak pregovora između Beograda i Prištine, uz posredovanje međunarodnih faktora. Pregovori se neće voditi oko pitanja statusa, već je najavljeno da će se razgovarati o problemima oko kojih je moguće postići dogovor zainteresiranih strana. Tu se spominju tri ključna pitanja:

- postizanje samouprave na sjeveru Kosova
- prava Srba naseljenih južno od rijeke Ibar
- očuvanje baštine Srpske pravoslavne crkve na Kosovu

Drugi ključni predmet "paketa" o kojem je predsjednik Tadić postigao dogovor sa visokom predstavnicom Ešton je napredak Srbije u procesu evrointegracija. Iako je Vijeće ministara EU ranije najavilo da će se kandidatura Srbije za članstvo u EU razmatrati tek krajem godine, sada su moguća očekivanja da bi se to moglo desiti znatno ranije.

Dok su stranke vladajuće koalicije pozdravile usaglašene stavove Beograda i Brisela, opozicione stranke su različito reagirale na vijest o postizanju kompromisa sa EU. Opozicija je izražavala nezadovoljstvo zbog činjenice da je predsjednik države obavljao konsultacije sa svjetskim i evropskim predstavnicima, ali ne i sa svojim parlamentom.

Lider LDP-a Čedomir Jovanović je pozdravio "odustajanje od pogrešne politike i prihvatanje prijedloga EU".

Potpredsjednik DSS-a, Slobodan Samardžić, je izjavio da je usvojeni dokument "akt kapitulacije pred ultimatumima zapadnih sila za oduzimanje Kosova". Samardžić je istakao da je njegova stranka stalno upozoravala sadašnju vlast da su pitanja Kosova i evropskih integracija Srbije neraskidivo povezani.

Predsjednik SNS-a Tomislav Nikolić je ocijenio u saopćenju stranke za javnost da je Srbija suočena sa "debaklom državne politike po svim ključnim pitanjima, a posebno s pitanjem Kosova i Metohije" i zaključio "da se legitimitet vlasti, nakon promjene državne politike, jedino može provjeriti na vanrednim izborima". Nikolić traži odgovore od vlasti na niz pitanja: ko će i kako da snosi odgovornost za podnošenje vlastitog prijedloga Rezolucije prije konsultacija sa Briselom zbog obmanjivanja brojnih država u svijetu od kojih je Srbija tražila da podrže

Rezoluciju i ko će odgovarati za nova priznanja nezavisnosti Kosova koja će uslijediti nakon GS UN-a.

- *Potpredsjednik SRS-a, Dragan Todorović*, je izjavio da je Vlada Srbije donijela Odluku mimo Parlamenta koji ju je obavezao da brani teritorijalni integritet Srbije. "Novom Rezolucijom Srbija je implicitno priznala nezavisnost Kosova", poručio je Todorović.

Izostavljanje odrednice o secesiji

U izmijenjenom Prijedlogu Rezolucije o Kosovu izostavljene su odrednice o „neprihvatljivosti jednostrane secesije“, kao i poziv da se kroz dijalog rješavaju sva „otvorena pitanja“.

U Prijedlogu dokumenta koji je usaglašen sa EU, odbačeno je da Generalna skupština UN-a „pozdravlja spremnost EU da olakša procese dijaloga između strana“.

„Proces dokumenta bi, sam po sebi, bio faktor mira, sigurnosti i stabilnosti u regionu. Ovaj dijalog bi imao za cilj da unaprijedi saradnju, ostvari napredak na putu ka Evropskoj uniji i poboljša živote ljudi“, navodi se u tom članu.

U poređenju sa prvobitnim prijedlogom, koji je Srbija podnijela 28. jula, u izmijenjeni Prijedlog ubačena je i rečenica da se „prima sa uvažavanjem Savjetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde od 22. jula 2010. godine o tome da li je jednostrano proglašenje neovisnosti u skladu sa međunarodnim pravom kada je u pitanju Kosovo i, nakon pažljivog razmatranja istog, uključujući i pitanja o kojima je dato mišljenje“.

Iz teksta je izostavljena rečenica u kojoj se u prvobitnom Prijedlogu Srbije konstatiralo da je Generalna skupština „svjesna da nije postignut dogovor između strana o posljedicama jednostranog proglašenja neovisnosti Kosova od Srbije“ i naredna u kojoj je pisalo da „jednostrana secesija ne može biti prihvatljiv način za rješavanje teritorijalnih pitanja“.

Izbačen je potom i član u kojem Generalna skupština „poziva strane da pronađu uzajamno prihvatljivo rješenje za sva otvorena pitanja putem mirnog dijaloga, u interesu mira, sigurnosti i saradnje u regionu.“

Prvobitan tekst rezolucije (podniet UN-u 28. jula 2010.)

Rezolucija Republike Srbije u vezi sa tačkom 77. dnevnog reda 64. zasjedanja Generalne skupštine:

„Zahtev da Međunarodni sud pravde donese Savetodavno mišljenje o tome da li je jednostrano proglašenje neovisnosti Kosova u skladu sa međunarodnim pravom“, Generalna skupština, rukovođena principima sadržanim u Povelji Ujedinjenih naroda, imajući u vidu svoje funkcije i ovlaštenja na osnovu Povelje Ujedinjenih naroda, podsjećajući na svoju Rezoluciju 63/6, od 8. oktobra 2008. godine, **svesna da nije postignut dogovor između strana o posledicama jednostranog proglašenja neovisnosti Kosova od Srbije, vodeći računa o činjenici da jednostrana secesija ne može biti prihvatljiv način za rešavanje teritorijalnih pitanja,**

Prima na znanje Savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde donijeto 22. jula 2010. godine o tome da li je jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova u skladu sa međunarodnim pravom,

Poziva strane da pronađu uzajamno prihvatljivo rešenje za sva otvorena pitanja putem mirnog dijaloga, u interesu mira, sigurnosti i saradnje u regionu,

Odlučuje da uključi u privremeni dnevni red 66. zasedanja tačku pod nazivom: „Daljnje aktivnosti posle donošenja Savetodavnog mišljenja Međunarodnog suda pravde o tome da li je jednostrano proglašenje neovisnosti Kosova u skladu sa međunarodnim pravom.“

Rezolucija o Kosovu (izmijenjen i usaglašen tekst sa EU)

Nakon brojnih pritisaka EU, Ministarstvo vanjskih poslova Srbije dostavilo je Generalnoj skupštini UN-a redefinirani Prijedlog Rezolucije o Kosovu koji je Srbija usaglasila sa EU.

Naime, na pregovorima u Briselu između visokih evropskih dužnosnika i predstavnika Srbije, na čelu sa predsjednikom Borisom Tadićem, oko novog teksta Prijedloga Rezolucije o Kosovu, kojom prilikom je odbijen predloženi srpski draft, došlo je do usklađivanja stavova između članica EU sa jedne strane i Republike Srbije sa druge.

Sa izmijenjenim tekstom je postignut konsenzus među članicama EU, tako da će svih 27 podržati Rezoluciju, zajedno sa Srbijom.

Scenarij je predvidio da se Rezolucija uvede kao zajednička rezolucija svih 27 članica EU i Srbije. Nastojalo se da se dođe do ujednačenih stavova u UN-u, što bi, u najboljem slučaju, značilo da se o Rezoluciji ne glasa nego da se usvoji konsenzusom. Smatralo se da ni jedna članica UN-a nema razloga da zatraži glasanje.

SAD su se saglasile sa ovim prijedlogom, uz uvjet da predstavnik Srbije (ministar Jeremić) u svom izlaganju prilikom uvođenja Rezolucije (explanation before the vote) ostane u okvirima jezika Rezolucije i ne spominje otvorena pitanja.

Pozicija EU je da se ovakvim razvojem događaja učinio snažni napredak u stabilizaciji situacije između Srbije i Kosova, a i u širem regionu.

Tekst Rezolucije Republike Srbije usaglašen sa EU koji je podnijet Generalnoj skupštini UN-a glasi:

A.64/L.65.Rev.1

8. septembar 2010.

Austrija, Belgija, Bugarska, Kipar, Češka Republika, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Njemačka, Grčka, Mađarska, Irska, Italija, Latvija, Letonija, Luksemburg, Malta, Holandija, Poljska, Portugal, Rumunija, Srbija, Slovačka, Slovenija, Španija, Švedska, Velika Britanija:

“Generalna skupština,

- a) Svesna ciljeva i principa Ujedinjenih naroda;
- b) Uzimajući u obzir njene funkcije i ovlaštenja, na osnovu Povelje Ujedinjenih naroda;
- c) Podsećajući na njenu Rezoluciju 63/3, od 8. oktobra 2008., kojom se traži od Međunarodnog suda pravde da da svoje Savetodavno mišljenje u vezi sa sledećim pitanjem: “Da li je jednostrano proglašenje nezavisnosti od strane privremenih institucija samouprave na Kosovu u skladu sa međunarodnim pravom?;

- d) Primivši sa uvažavanjem Savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde od 22. jula 2010. o tome da li je jednostrano proglašenje nezavisnosti u skladu sa međunarodnim pravom kada je u pitanju Kosovo, i nakon pažljivog razmatranja istog, uključujući i pitanja o kojima je dato mišljenje;
- e) Prima k znanju sadržaj Savetodavnog mišljenja Međunarodnog suda pravde o tome da li je jednostrano proglašenje nezavisnosti u skladu sa međunarodnim pravom kada je u pitanju Kosovo, kao odgovor na zahtev Generalne skupštine;
- f) Pozdravlja spremnost Evropske unije da olakša proces dijaloga između strana. Proces dijaloga bi, sam po sebi, bio faktor mira, sigurnosti i stabilnosti u regionu. Ovaj dijalog bi imao za cilj da unapredi saradnju, ostvari napredak na putu ka Evropskoj uniji i poboljša živote ljudi“.

Na kraju, Generalna skupština Ujedinjenih naroda usvojila je, jednoglasno, konsenzusom, usaglašenu Rezoluciju o Kosovu.

U Briselu je 10.9.2010.godine, kao potvrdu uspjehu evropske politike, barunica Catherine Ashton, visoka predstavnica EU za vanjske i sigurnosne poslove i zamjenica predsjednika Evropske komisije o usvajanju Rezolucije o mišljenju Međunarodnog suda pravde o Kosovu od strane Generalne skupštine UN-a, izjavila sljedeće:

„Toplo pozdravljam usvajanje Rezolucije Generalne skupštine UN-a u Njujorku. Usvajanje Rezolucije je važan korak naprijed za budućnost i Srbije i Kosova. Sada može otpočeti dijalog između Prištine i Beograda na pozitivniji način i radujem se što će sve strane nastaviti da budu konstruktivne i orijentirane na budućnost. Kao što sam već najavila, EU se nudi da olakša ovaj dijalog kako bi promovirala saradnju, postigla napredak na putu ka Evropi i unaprijedila živote ljudi. Proces dijaloga, sam po sebi, će biti faktor mira, sigurnosti i stabilnosti u regionu.“

Prema navodima medija, većina analitičara se slaže da Beograd umjesto osude otcjepljenja Kosova i zahtjeva za novim pregovorima o ustavnom statusu njegove nekadašnje provincije, sada zahtijeva samo dijalog o „svim otvorenim pitanjima“. Razgovori bi se trebali održati pod vodstvom EU, umjesto, kao što je do sada traženo, pod vodstvom UN-a.

Američki državni sekretar, Hilari Klinton, pozvala je sve države, uključujući i Srbiju, da priznaju Kosovo, pošto je Međunarodni sud pravde ocijenio da odluka o proglašenju nezavisnosti Kosova nije prekršila međunarodno pravo. „Pozivamo sve države da prijeđu preko pitanja Kosova, da se na konstruktivan način angažiraju kako bi podržali mir i stabilnost na Balkanu, a mi pozivamo sve države koje to do sada nisu učinile, da priznaju Kosovo“, navodi se u zvaničnom saopćenju Hilari Klinton.

„Mišljenje Međunarodnog suda u Hagu je mišljenje koje odavno zastupaju SAD, odnosno, da je Deklaracija o nezavisnosti Kosova u skladu sa međunarodnim pravom“, rekla je Klinton.

Pravoslavna crkva u Srbiji¹⁵ i njen poglavar patrijarh srpski Irinej, opisuju Kosovo, ne samo kao „geografski pojam, nego svetu zemlju – kolijevku srpske istorije i kulture“. Irinej smatra da bi za rješavanje srpsko-albanskih konflikata najbolji način bio dijalog između Srba i Albanaca.

Međutim, ovaj očito pseudocivilizacijski prijedlog je dobroano zakasnio. Dijalog se trebao voditi devedesetih godina, pa i ranije, jer je Republiku Kosovo priznala 73 država. Stara srpska narodna poslovice kaže: „Kasno Marko na Kosovo stiže“!

VI DIO

Države koje su zvanično priznale nezavisnost Kosova

Ko je sve priznao Kosovo? Zaključno sa 13.1.2011. godine, nezavisnost Kosova priznale su 73 od 192 ili 37% zemalja članica Ujedinjenih naroda. Nezavisnost Kosova u 2008. godini, priznale su 53 zemlje, u 2009. godini 11 zemalja, u 2010. godini 8 zemalja, dok je, za sada (13.1.2011.), u 2011. godini jedna zemlja - Katar. Katar je posljednja zemlja koja je priznala Kosovo. Prilikom posjete Kataru (10.9.2010.), kosovski premijer Hašim Tači je izjavio da mu je katarski suveren emir

15 „Sveti“ arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve održao je vanrednu sjednicu nakon proglašenja samostalnosti Kosova. Mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije Radović pročitao je saopštenje Sinoda, u kome se navodi da je Kosovo sastavni dio Srbije.

Abdullah bin Khalifa al – Thani potvrdio da će Katar priznati nezavisnost Kosova.

Inače, za većinu zemalja članica Organizacije islamske konferencije (OIC) očekivati je da će vrlo brzo priznati nezavisnost Kosova, unatoč svim pokušajima Vuka Jeremića da, koristeći se svojim muslimanskim porijeklom, „jugonostalgijom“ i pozicijom bivše SFRJ u arapsko-islamskom svijetu – kao članice Pokreta nesvrstanih zemalja, dezavuiše brojne arapsko-islamske šefove država, vlada ili ministre vanjskih poslova za vrijeme svoje „Shuttle diplomacy“, neposredno pred proglašenje nezavisnosti Kosova, pa i donošenja odluke Međunarodnog suda pravde u Hagu o tome kako su kosovski Albanci jednakopravni i kao Albanci i kao muslimani. Zabilježeno je u diplomatskoj korespondenciji da je Jeremić u to vrijeme „nazivao SELAM“ svojim sagovornicima diljem arapsko-islamskog svijeta, želeći na taj način da pokaže „privrženost“ islamu!

U prilogima su hronološki – po datumu priznanja prikazane države koje su priznale Republiku Kosovo kao suverenu i nezavisnu državu.

VII DIO

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Bosna i Hercegovina nije priznala Republiku Kosovo zbog „poznatih razloga“, budući da član Predsjedništva Bosne i Hercegovine iz Republike Srpske¹⁶ ne želi to pitanje da stavi na dnevni red. Međutim, Bosna i Hercegovina, ne samo da će priznati Kosovo, već će, nakon što to uradi Republika Srbija, uspostaviti pune diplomatske odnose sa Kosovom.

U međuvremenu, Evropska unija će prividno stajati na poziciji da pitanja Kosova i ulaska Srbije u Evropsku uniju nisu formalno pove-

16 Skupština Republike Srpske je donijela tzv. rezoluciju o nepriznavanju nezavisnosti Kosova, ocijenivši da je proglašenje nezavisnosti Kosova međunarodni presedan. Na istoj sjednici zatraženo je od srpskih predstavnika u Parlamentu BiH da ne dozvole da BiH prizna nezavisnost Kosova. Također, na istoj sjednici su osudili zemlje koje su priznale kosovsku nezavisnost. Istaknuto je da će Republika Srpska „imati pravo da stav prema svom državno-pravnom statusu utvrdi na referendumu, ako veći broj članica UN-a prizna na ovaj način proglašenu nezavisnost Kosova“.

zana, **ali svima je jasno, kako Srbi "sada razumiju da, ukoliko žele biti u Evropskoj uniji, Srbija na koncu mora priznati Kosovo."**

Na kraju, zašto ne reći, da je za vrijeme španskog predsjedavanja Evropskom unijom na Samitu Evropska unija – Zapadni Balkan, koji je održan u Sarajevu 2.6.2010. godine, **Srbija svojim prisustvom za istim stolom na međunarodnoj konferenciji indirektno priznala Kosovo kao subjekt međunarodnih odnosa.**

Srpsku delegaciju je trebao predvoditi Vuk Jeremić, ministar vanjskih poslova, koji je „naprasno“ odustao u zadnji čas. Ipak, srpska delegacija na visokom novu je bila prisutna u sastavu: Borislav Stefanović, politički direktor i šef Kabineta ministra vanjskih poslova, Grujica **Spasović**, ambasador Srbije u BiH, Zdravko Ponoš i Aleksandra Radosavljević, dok je kosovsku delegaciju predvodio Skender Hiseni, ministar vanjskih poslova, u pratnji Kerima Kerimi-ja i Venre Ljunji-je – savjetnika u Kabinetu ministra.

Formalno gledano, srpski uvjet je bio da se na okruglom stolu ispred imena sudionika Samita ne stavljaju titule, već samo imena. Smatralo se da je to „pomirujući“ stav Brisela i Beograda. Međutim, **Samit je prećutno doveo do toga, da je Srbija svojim aktivnim učešćem na konferenciji de facto priznala nezavisnu Republiku Kosovo.**

BIBLIOGRAFIJA

Andrassy, Juraj, Međunarodno pravo, Zagreb, 1971.

Dokumenti Međunarodnog suda pravde u Hagu

Dokumenti Parlamenta Kosova

Dokumenti UN-a

Dokumenti Vlade Republike Srbije

Janković, M. Branimir, Međunarodno javno pravo, Beograd 1981.

Janković, M. Branimir, Međunarodni odnosi, 6. izdanje, Beograd 1996.

PRILOZI

Lista država koje su zvanično priznale Kosovo

r.b.	Država	Datum priznanja¹⁷			
1	Afganistan	18. februar 2008. ¹⁸	34	Južna Koreja	28. mart 2008.
2	Kostarika	17. februar 2008. ¹⁹	35	Norveška	28. mart 2008.
3	SAD	18. februar 2008.	36	Maršalska Ostrva	17. april 2008.
4	Francuska	18. februar 2008.	37	Nauru	23. april 2008.
5	Albanija	18. februar 2008.	38	Burkina Faso	24. april 2008.
6	Turska	18. februar 2008.	39	Litvanija	06. maj 2008.
7	Velika Britanija ²⁰	18. februar 2008.	40	San Marino	11. maj 2008.
8	Australija	19. februar 2008.	41	Češka	21. maj 2008.
9	Senegal	19. februar 2008.	42	Liberija	30. maj 2008.
10	Njemačka	20. februar 2008.	43	Sijera Leone	13. juni 2008.
11	Letonija	20. februar 2008.	44	Kolumbija	06. august 2008.
12	Estonija	21. februar 2008.	45	Belize	07. august 2008.
13	Italija	21. februar 2008.	46	Malta	21. august 2008.
14	Danska	21. februar 2008.	47	Samoa	15. septembar 2008.
15	Luksemburg	21. februar 2008.	48	Portugal	07. oktobar 2008.
16	Peru	22. februar 2008.	48	Crna Gora	09. oktobar 2008.
17	Belgija	25. februar 2008.	50	Makedonija	09. oktobar 2008.
18	Poljska	26. februar 2008.	51	Ujed. Arapski Emirati	14. oktobar 2008.
19	Švajcarska	27. februar 2008.	52	Malezija	30. oktobar 2008.
20	Austrija	27. februar 2008.	53	Mikronezija	05. decembar 2008.
21	Republika Irska	29. februar 2008.	54	Panama	15. mart 2009.
22	Holandija	04. mart 2008.	55	Maldivi	19. mart 2009.
23	Švedska	04. mart 2008.	56	Palau	06. mart 2009.
24	Island	05. mart 2008.	57	Gambija	07. april 2009.
25	Slovenija	05. mart 2008.	58	Saudijska Arabija	20. april 2009.
26	Finska	07. mart 2008.	59	Komori	14. maj 2009.
27	Japan	18. mart 2008.	60	Bahrein	19. maj 2009.
28	Kanada	18. mart 2008.	61	Jordan	07. juli 2009.
29	Mađarska	19. mart 2008.	62	Dominikanska Republika	11. juli 2009.
30	Hrvatska	19. mart 2008.	63	Novi Zeland	09. decembar 2009.
31	Monako	19. mart 2008.	64	Malavi	16. decembar 2009.
32	Bugarska	20. mart 2008.	65	Mauritanija	12. januar 2010.
33	Lihtenštajn	25. mart 2008.	66	Svaziland	12. april 2010.
			67	Vanuatu	28. april 2010.
			68	Džibuti	08. maj 2010.
			69	Somalija	19. maj 2010.
			70	Honduras	03. septembar 2010.
			71	Kiribati	21. oktobar 2010.
			72	Uvali	16. novembar 2010.
			73	Katar	04. januar 2011.

17 Lista je važila na dan 13. januar 2011. godine

18 Prema univerzalnom vremenu UT

19 Prema lokalnom vremenu UTC-6

20 20. februar 2008. — Velika Britanija je imenovala Dejvida Blanta za ambasadora na Kosovu i tako uspostavila pune diplomatske odnose sa Republikom Kosovo

Države koje su izrazile želju da priznaju nezavisnost Kosova

Bangladeš
Dominika
Istočni Timor
Šablon
Zelenortska Ostrva
Trinidad i Tobago
Bahami
Benin
Jemen

Nepriznate države koje su zvanično priznale nezavisnost Kosova

Tajland 18. februar 2008.
Turska Republika Sjeverni Kipar 18. februar 2008.

HISTORIJA HOLOKAUSTA (II DIO) ¹

5. Logori za istrebljenje

Nakon tajnog sastanka u Wannseeu, 20. januara 1942, kada su visoki nacistički funkcioneri njemačke Vlade dogovorili i uskladili realizaciju "konačnog rješenja jevrejskog pitanja", nacisti su Jevreje iz zapadne Evrope i drugih okupiranih država počeli slati u logore smrti u okupiranu Poljsku.

Nacisti su u okupiranoj Poljskoj i drugim mjestima od 1942. do 1944. počeli zatvarati geta, deportujući civile u "logore za istrebljenje" - logore smrti, opremljene plinskim komorama.

Nacisti su na području okupirane Poljske formirali šest logora za istrebljenje Jevreja i drugih grupa: Chelmno (blizu Litzmannstadta - Lodž), Belzec (blizu Limberga), Sobibor (blizu Lublina), Treblinka (na Bugu), Maidanek (Lublin)² te Auschwitz-Birkenau.

Chelmno je bio prvi logor u kojem su vršena masovna ubistva. Pripadnici SS-a i policije koristili su zapečaćene kamione u koje su preusmjeravali dovod plina ugljičnog monoksida koji je izazivao gušenje žrtava. U tom logoru, smještenom na poljskom tlu (poljoprivredno imanje) pripojenom nacističkoj Njemačkoj, od decembra 1941. do marta 1943, te u junu i julu 1944, nacisti su ubili najmanje 152.000 Jevreja, kao i neutvrđeni broj Roma i Poljaka, gušeći ih plinom u posebno prilagođenim kombijima.

- 1 Tekst je zasnovan na naučno verifikovanim saznanjima i bitnim rezultatima naučnih istraživanja brojnih i eminentnih istraživača holokausta, genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Evropi i svijetu. Izvori naučnih saznanja navedeni su, uglavnom, na kraju cjelovitog teksta, pri čemu su navedene i one referentne bibliografske jedinice u kojima se tretira izučavana pojava.
- 2 I pored sklonosti pojedinih historičara da tvrde kako je Majdanek, s obzirom na njegovo funkcioniranje, bio više nalik koncentracionom logoru nego logoru za istrebljenje, većina ga naučnika, ipak, ubraja u logore smrti zbog velikog broja zatočenika koji su u njemu umrli, te zbog toga što su u njemu nacisti ubijali otrovnim plinom.

Logor za istrebljenje u kojem su logoraši ubijani upotrebom plinske komore nalazio se i u **Belzecu**, gdje je od marta 1942. do decembra 1942. ubijeno oko 600.000 ljudi, uglavnom Jevreja, kao i neutvrđeni broj Roma.

Njemačke SS i policijske jedinice deportovale su u martu i aprilu 1942. Jevreje iz Lublina (Opće namjesništvo) u Belzec, gdje su i ubijeni. Lublinske deportacije bile su prve velike deportacije u okviru *Operacije Reinhard*, kako je glasio kodni naziv njemačkog plana za istrebljenje više od dva miliona Jevreja koji su živjeli na teritoriji Općeg namjesništva u okupiranoj Poljskoj.

Sobibor je otvoren u maju 1942, kada je otpočela operacija ubijanja u plinskim komorama. Nacisti su 23. septembra 1943. naredili deportaciju svih Jevreja iz vilniuskog geta. Pripadnici SS-a i policije u Vilniusu deportovali su 4.000 Jevreja u logor za istrebljenje Sobibor, a oko 3.700 ljudi u radne logore u okupiranoj Estoniji. Logor Sobibor je zatvoren nakon pobune logoraša 14. oktobra 1943.³ Do novembra 1943. nacisti su u Sobiboru ubili oko 250.000 Jevreja.

Treblinka je otvorena u julu 1942, kada su nacisti započeli sa ubijanjima u plinskim komorama, a zatvorena u novembru 1943. Nacisti su iz varšavskog geta od 22. jula do 12. septembra 1942. u logorima za istrebljenje i koncentracione logore deportovali oko 300.000 Jevreja, od čega je oko 260.000 prebačeno u logor za istrebljenje Treblinku, gdje su ubijeni.

SS i policijske jedinice su od 18. do 22. januara 1943. deportovale više od 5.000 Jevreja iz varšavskoga geta u logor za istrebljenje Treblinka. Pripadnici jevrejske organizacije otpora (*Zydowska Organizacja Bojowa* ili kraće *ZOB*) pokrenuli su oružanu pobunu protiv nacista u vrijeme racije na Jevreje i njihove deportacije.

U okviru događaja nazvanim Ustankom u varšavskom getu, od 19. aprila do 16. maja 1943, jevrejski borci pružili su organizirani oružani otpor njemačkom pokušaju likvidacije geta. Njemačke SS i policijske jedinice deportirale su mnoge preživjele borce u Treblinku, dok su

3 Jevrejski zatočenici logora smrti Sobibor podigli su 14. oktobra 1943. oružani ustanak. Oko 300 zatočenika uspjelo je pobjeći. Uz pomoć njemačke vojske, pripadnici SS-a i policije uhvatili su i zatim likvidirali više od stotinu zatočenika. Nakon završetka pobune, posebne jedinice SS-a zatvorile su i demontirale logor za istrebljenje Sobibor.

ostale prebacili u Maidanek i radne logore u Trawnikima i Poniatowi u Općem namjesništvu. Neznatan broj preživjelih članova jevrejskog pokreta otpora uspio je pobjeći iz geta i pridružiti se partizanskim grupama u šumama oko Varšave.

U logoru za istrebljenje Treblinka 2. augusta 1943. došlo je do pobune jevrejskih zatočenika. Iako je više od 300 logoraša uspjelo pobjeći, većinu su uhvatili i ubili pripadnici SS-a i policija uz pomoć vojske. Pripadnici posebnog odjela SS-a natjerali su preživjele logoraše da uklone sve dokaze o postojanju logora. Nakon razgradnje logora za istrebljenje u novembru 1943, pripadnici posebnog odjela poubijali su preostale logoraše. U ustanku logoraša početkom augusta 1943. uništen je veći dio logora. U logoru Treblinka, fizički najvećem od svih logora za istrebljenje, ubijeno je najmanje 750.000 Jevreja i najmanje 2.000 Roma.⁴

Jedinice njemačkog SS-a i policije 3-4. novembra 1943. provele su operaciju nazvanu *Festival žetve*. Cilj te operacije bila je likvidacija nekoliko radnih logora na području Lublina. Tokom *Festivala žetve* nacisti su ubili najmanje 42.000 Jevreja u Majdaneku, Trawnikima i Poniatowoj.

Gotovo sve žrtve u logorima Chelmo, Belzec, Sobibor i Treblinka bili su Jevreji, a manji broj Romi, Poljaci i sovjetski ratni zarobljenici. Ta četiri logora preživio je veoma mali broj ljudi, jer je većina žrtava ubijena odmah po dovođenju u logor.

U logoru **Maidaneku**, koji je i sam imao dvostruku ulogu kao logor za istrebljenje i koncentracioni logor, između 170.000 i 235.000 ljudi ubijeno je u plinskim komorama ili umrlo od pothranjenosti, brutalnosti i bolesti.

Auschwitz-Birkenau (u blizini poljskog grada Oswiecima),⁵ koji je ujedno bio i koncentracioni logor i logor s ropskom radnom snagom, postao je logor za istrebljenje, u kojem je pobijeno najviše evropskih Jevreja i Roma.

4 U Treblinku je u proljeće 1943. (28. i 31. marta i 5. aprila) deportovano preko 7.000 Jevreja iz Makedonije, gdje su pogubljeni plinom u gasnim komorama.

5 Koncentracioni logor Auschwitz I (poljski Oświęcim) otvoren je 20. maja 1940, a izgradnja logora za istrebljenje Jevreja (Auschwitz II ili Birkenau) počela je u oktobru 1941.

Sa istrebljenjem Jevreja u konclogoru Auschwitz nacisti su, vjerovatno, otpočeli septembra 1941.⁶ Jevreji iz Gornje Šlezije su prvi bili na udaru. Uhapsili su ih policijske jedinice u Katovicama (Kattowitz) i prevezeni su vozovima na sporedni kolosijek na zapadnoj strani željezničke pruge Auschwitz - Dziedzice, gdje su istovareni.⁷

Nakon prvih eksperimentalnih ubistava plinom (ubijajući žrtve ciklonom B) u tom logoru 3. septembra 1941. - žrtve su bile 250 izgladnjelih Poljaka i 500 sovjetskih ratnih zarobljenika - masovna su ubistva postala svakodnevnom rutinom.

Nacisti su 26. novembra 1941. formirali drugi logor u Auschwitzu-Birkenau ili Auschwitz II. Logor je izvorno bio namijenjen zatočenju velikog broja sovjetskih ratnih zarobljenika. Međutim, kasnije je pretvoren u logor za istrebljenje.

Više od milion ljudi ubijeno je u Auschwitz-Birkenauu, pri čemu su 9 od 10 žrtava bili Jevreji. Pored toga, u plinskim komorama tog logora umirali su i Romi, sovjetski ratni zarobljenici, te bolesni logoraši svih nacionalnosti. Od 15. maja do 9. jula 1944. gotovo 440.000 Jevreja deportovano je iz Mađarske. Ti su ljudi, transportirani u više od 140 željezničkih kompozicija, gotovo bez izuzetka završili u Auschwitzu. Bio je to, vjerovatno, najveći pojedinačni slučaj masovne deportacije tokom holokausta.

Nacisti su 27. marta 1942. započeli organizovanu deportaciju Jevreja iz Francuske. Do kraja augusta 1944. nacisti su deportovali na istok, uglavnom u logor za istrebljenje Auschwitz-Birkenau u okupiranoj Poljskoj, više od 75.000 francuskih Jevreja, od kojih velika većina nije preživjela.

Nacisti su 4. maja 1942. proveli prvi izbor žrtava za smrt u plinskoj komori logora za istrebljenje Auschwitz-Birkenau. Slabi, bolesni i "nesposobni" izdvojeni su i zatočeni u poseban logorski odjel, a zatim su odvedeni u plinske komore i ubijeni. Od 20. maja 1940. do 27. januara 1945. više od milion ljudi ubijeno je ili umrlo u logorskom kompleksu

6 Rudolf Höß tvrdi da ne može reći "kada je tačno počelo istrebljenje Jevreja". S tim u vezi, on navodi kako je "vjerovatno to bilo u septembru 1941", da bi u nastavku iste rečenice ustvrdio kako je to "možda potrajalo sve do januara 1942.", odnosno da istrebljenja nije bilo do januara 1942. Neprihvatljivo je takvo "sjećanje" (prvog komandanta koncentracionog logora Auschwitz).

7 Ti vozovi, po "sjećanju" Hößa, "nikada nisu sadržavali više od 1.000 zatvorenika".

Auschwitza. Gotovo 865.000 ljudi nikada nije zavedeno u evidencije, te su najvjerojatnije bili predodređeni za smrt u plinskoj komori odmah po dolasku. Devet od deset osoba ubijenih u logorima Auschwitz-a bili su Jevreji.

Njemačke vlasti su 31. maja 1942. otvorile radni logor I. G. Farben u Auschwitzu III (također poznat pod nazivom Monowitz ili Buna) u blizini glavnog logorskog kompleksa u Auschwitzu.

Nacisti su 15. jula 1942. počeli deportovati u Auschwitz holandske Jevreje iz tranzitnog logora Westerbork u Holandiji. Do 13. septembra 1944. u više stotina željezničkih transporta više od 100.000 ljudi odvedeno je u logore za istrebljenje i koncentracijske logore u Njemačkoj i u Općem namjesništvu.

Nacisti su 1. augusta 1942. započeli organizovanu deportaciju Jevreja iz Belgije. Deportacije su nastavljene sve do kraja 1944. Deportovano je više od 25.000 Jevreja, odnosno polovina ukupne jevrejske populacije u Belgiji, u logor za istrebljenje Auschwitz-Birkenau, gdje je većina i umrla.

U Auschwitz je iz logora Vinkovci, Loborgrad i Tenja samo u drugoj polovini 1942. deportovano pet željezničkih kompozicija, sa oko 1.000 žena i djece.

Tokom ljeta 1942 transporti Jevreja u Auschwitz znatno su povećani. Zbog toga su nacisti bili prisiljeni da naprave nove zgrade za istrebljenje. Odabrali su i pripremili poljoprivredno dobro zapadno od buduće strane krematorija III i IV i izgradili dvije barake pored bunkera I i tri pored bunkera II, u kojima su žrtve razdvajane.

U ljeto 1942. Himmler je, u pratnji gauleitera, posjetio koncentracioni logor Auschwitz i "posmatrao svaki detalj cijelog procesa uništenja, od trenutka kada su zatvorenici istovareni, do pražnjenja Bunkera II".

Ubrzo nakon te posjete, Himmler je naredio da sve masovne grobnice, u kojima su nacisti smještali tijela logoraša, **"moraju biti otvorene, a sva tijela spaljena"**, pri čemu **"pepeo treba biti odlagan na takav način da nikada u budućnosti ne bude moguće izračunati broj spaljenih tijela"**.

Od kraja ljeta 1942. nacisti su u koncentracionom logoru Auschwitz spaljivali leševe: **“u početku na drvenim lomačama koje su ‘podnosile’ oko 2.000 leševa, a kasnije u jamama sa prethodno spaljenim tijelima. Prvobitno je naftni otpad posipan po tijelima, a kasnije je korišten metanol. Tijela su spaljivana u jamama, danju i noću, neprestano”**.

Do kraja novembra 1942. **“sve masovne grobnice su ispražnjene”**. Broj leševa u njima je, po Hoessu, iznosio 107.000.

Njemačke SS, policijske i vojne jedinice 15. marta 1943. počele su deportovati Jevreje iz grčkog grada Soluna u Auschwitz. Od 20. marta do 18. augusta u kompleks logora Auschwitz pristiglo je više od 50.000 grčkih Jevreja. Većina je ubijena u plinskim komorama Birkenaua.

Heinrich Himmler, komandant SS-a, 21. juna 1943. naredio je likvidaciju svih geta u baltičkim državama i u Bjelorusiji (*Reich Commissariat Ostland*), te deportaciju svih Jevreja u koncentracione logore.

Nacisti su 15. septembra 1943. kaunaski geto pretvorili u koncentracioni logor (koncentracioni logor Kauen).

Službenu likvidaciju geta u Minsku nacisti su proglasili 21. oktobra 1943, nakon ubistva preostalih 2.000 Jevreja.

Mađarska žandarmerija (pokrajinske policijske jedinice), pod komandom SS-funkcionera, od 15. maja do 9. jula 1944. deportovala je gotovo 430.000 Jevreja iz Mađarske. Većina ih je otpremljena u Auschwitz-Birkenau, gdje su pripadnici SS-a gotovo polovinu likvidirali u plinskim komorama odmah po dolasku transporta.

Nacisti su od 7-30. augusta 1944. likvidirali geto u Lodzu i deportovali oko 60.000 Jevreja i neutvrđen broj Roma u Auschwitz-Birkenau.

Pripadnici slovačkog pokreta otpora su u periodu od 28/29. augusta do 22. oktobra 1944. podigli oružani ustanak protiv marionetske slovačke vlade. U septembru i oktobru te godine nacisti su, uz podršku slovačkih fašističkih paravojskih jedinica, deportovali oko 10.000 slovačkih Jevreja u Auschwitz-Birkenau.

U logoru Auschwitz-Birkenau 6. oktobra 1944. pripadnici jedinice *Sonderkommando* (posebna jedinica jevrejskih logoraša koja je radila na uklanjanju leševa iz plinskih komora i njihovu spaljivanju) digli su u zrak Krematorij IV i poubijali logorske stražare. U sukobu s jedinicama SS-a i policije ubijeno je oko 250 pobunjenika. Nakon što je pobuna ugušena, SS i policija ubili su još 200 pripadnika jedinice *Sonderkommando*.

Posljednji transport Jevreja iz Theresienstadta (Terezina) 30. oktobra 1944. stigao je u Auschwitz. Tokom oktobra nacisti su deportovali oko 18.000 Jevreja u kompleks logora Auschwitz. Većina ih je ubijena u plinskim komorama Birkenaua.

Nacisti su izgradili logore smrti sa ciljem da istrijebe Jevreje, Rome i ostale "neželjene" grupe. Metode ubijanja zatočenika bile su slične u svim nacističkim logorima za istrebljenje. Žrtve su stizale u željezničkim teretnim vagonima i putničkim vozovima, uglavnom iz geta i logora u okupiranoj Poljskoj, te iz gotovo svih drugih zemalja istočne i zapadne Evrope i Balkana. Odmah po dolasku, muškarci su odvajani od žena i djece. Svi su bili prisiljeni skinuti odjeću i predati sve svoje vrijednosti. Zatim su ih nage tjerali u plinske komore, koje su bile uređene nalik na tuširaonice, a zatim ih gušili, ugljičnim monoksidom ili Ciklonom B (oblik kristalizirane cijanovodične kiseline, u nekim su ga logorima, također, upotrebljavali i kao sredstvo protiv gamadi). Manji broj zatočenika izabranih za prisilni rad bio je, nakon karantina, izložen glađu, svim vremenskim prilikama, epidemijama, seksualnom mučenju, medicinskim eksperimentima i brutalnosti. Mnogi to nisu preživjeli.

Jevreji odabrani za usmrćivanje gasom u logoru Auschwitz odvođeni su tiho koliko je moguće u *krematorij*, pri čemu su muškarci odvajani od žena. U svlačionici su zatvorenici Specijalnog odjela, određeni za tu svrhu, govorili logorašima "**da moraju ostaviti svoju odjeću uredno zajedno, te zapamtiti gdje su ih ostavili tako da ih mogu brzo pronaći nakon čišćenja od vaški. ... Nakon svlačenja, Jevreje su odvodili u gasne komore, opremljene tuševima i cijevima za vodu, koje su davale privid stvarnog kupatila. Žene su ulazile prve, sa svojom djecom, a pratili su ih muškarci koji su uvijek bili u manjem broju**".

Nakon toga, nacisti su vrata vrlo brzo zaključavali i gas-dezinfektori su **“trenutno puštali gas kroz ventile u platformu gasnih komora, niz otvor za zračenje koji je vodio do poda”**. To je osiguravalo brzo širenje gasa. Oni koji su stajali najbliže indukcionim ventilima bili su ubijani odmah. Oko jedne trećine zatvorenika umiralo je odmah. **“Preostali koji su se teturali počinjali su da vrište i da se bore za zrak. Vrištanje je ubrzo prelazilo u smrtne krikove i u nekoliko minuta su svi mirno ležali. Nakon dvadeset minuta najkasnije, nijedan pokret se nije mogao čuti”**.

Nacisti su **otvarali vrata pola sata nakon puštanja gasa i upaljali ventilaciju**. Nakon toga odmah su uklanjali leševe. Specijalni odred radio je na uklanjanju zlatnih zuba i kose sa žena. Poslije toga tijela su podizali liftom i postavljali ispred peći koje su u međuvremenu naložene. Zavisno od veličine tijela, do tri leša je moglo biti stavljeno u jednu retortu istovremeno. Vrijeme potrebno za kremaciju je, također, zavisilo od toga, ali je prosječno trebalo dvadesetak minuta. Krematoriji jedan i dva su mogli kremirati oko dvije hiljade tijela u 24 sata, a III i IV hiljadu i po tijela za 24 sata.

U vrijeme **“kada su vatre gorjele konstantno, bez pauze, pepeo koji je padao kroz rešetke bio je neprestano uklanjan i mrvljen u prah. Pepeo je teretnjacima odvožen na mjesto gdje se odmah raspršivao** (kurziv u originalu - primj. S.Č.) **i rastvarao. Pepeo uziman iz jama za spaljivanje blizu bunkera II i krematorija IV odlagan je na isti način”**.

Broj Jevreja koji su deportovani u Auschwitz radi istrebljenja, po Hoessu, iznosio je 2.500.000 ljudi. Iznoseći tu tvrdnju, Hoess navodi kako on lično nikada nije “znao konačan broj” i navodno nije imao ništa što bi mu pomoglo da to procijeni. S tim u vezi, on navodi kako se jedino može sjetiti broja od 1.130.000, koga su mu navodno prenijeli Eichmann i njegovi saradnici.

“Dok bi Jevreji bili istovareni na dolasku”, njihove stvari ostavljane su na peronu, sve dok svi nisu uvedeni u zgrade za istrebljenje u logoru, a zatim ih Transportni odred odnosio u Ured za razvrstavanje (Canada I), gdje su razvrstane i dezinficirane. Odjeća svih Jevreja ubi-

jenih gasom u bunkerima I i II ili u krematorijima I do IV je, također, odnošena u Ured za razvrstavanje.

Nacisti su odjeću i obuću pretraživali, "jer bi mogli sadržavati skrivene vrijednosti", nakon čega su ih skladištili ili prenosili u logor radi kompletiranja. Kasnije su ih slali u druge logore.

Imovinu od posebne vrijednosti, uključujući i novac, preuzimao je poseban odjel Komande logora i eksperti su je razvrstavali. Nakit (drago kamenje vrijedno hiljade funti, neprocjenjivi zlatni i platinasti satovi postavljeni dijamantima, prstenje, naušnice i izuzetno skupe ogrlice) obično je bio veoma vrijedan, posebno ako su njegovi jevrejski vlasnici stizali sa Zapada. Jevrejska imovina u logoru Auschwitz procijenjena je na nekoliko miliona funti.

Gotovo u svakom koncentracionom logoru i getu u Evropi bilo je otpora. Osim oružanih pobuna u Sobiboru i Treblinki, jevrejski otpor u varšavskom getu doveo je do junačkog ustanka u aprilu i maju 1943, i pored predvidljivosti pogubnog završetka zahvaljujući nadmoći njemačkih snaga. Spašavanje ili pomoć žrtvama holokausta nije bio prioritet pokretima otpora, čiji je glavni cilj bio vođenje rata protiv Nijemaca. Pa ipak, te su skupine i jevrejski partizani (pokret otpora) ponekad saradivali kako bi spasili Jevreje. Tako su, naprimjer, 19. aprila 1943, članovi Nacionalnog odbora za odbranu Jevreja, u saradnji sa Kršćanskim radnicima željeznica i pripadnicima pokreta otpora u Belgiji, napali voz koji je upravo krenuo iz belgijskog tranzitnog logora u Malinesu na put prema Auschwitzu, te su uspjeli pomoći jevrejskim deportiranim da pobjegnu.

Napredovanje Saveznika, posebno Crvene armije, prisililo je nacističke da likvidiraju koncentracione logore i uništavaju dokaze o holokaustu, genocidu i drugim oblicima zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Tako su nacisti od 8. do 12. jula 1944, usljed pobjedonosnog napredovanja Crvene armije, likvidirali koncentracioni logor Kauen, a 6.000 jevrejskih logoraša prebacili u koncentracione logore Stutthof i Dachau na teritoriji njemačkog Reicha.

Jedinice SS-a su 22. jula 1944. evakuirale većinu preostalih zatočenika logora Maidanek na zapad pred napredovanjem Crvene armije. Sljedećeg dana Sovjeti su oslobodili Maidanek. Iznađeni brzim so-

vjetskim napredovanjem, nacisti nisu uspjeli uništiti logor i dokaze o masovnom ubijanju ljudi.

Nacisti su 25. novembra 1944. započeli uništavanje plinskih komora i spalionica u logoru Auschwitz-Birkenau. S približavanjem Crvene armije, jedinice SS-a su 17. januara 1945. evakuirale logoraše iz kompleksa logora Auschwitz prema unutrašnjosti njemačkog Reicha. Takve su prisilne evakuacije prozване "marševima smrti". Deset dana kasnije (27. januara) Crvena armija je oslobodila oko 8.000 logoraša koje su nacisti ostavili iza sebe u kompleksu logora u Auschwitzu.

Nakon svakodnevnih nacističkih poraza na svim frontovima i sve bržim napredovanjem Crvene armije i njenim izbijanjem na teritoriju trećeg Reicha, krajem 1944, SS je odlučio evakuirati koncentracione logore koje su još držali pod svojom kontrolom. Nacisti su pokušali uništiti dokaze o genocidu, te su deportovali logoraše u unutrašnjost Njemačke, kako bi spriječili njihovo oslobađanje. Mnogi logoraši su umrli pješajući prema novim odredištima u takozvanim "marševima smrti". U posljednjim danima rata, u proljeće 1945, uslovi u preostalim koncentracionim logorima odnijeli su još mnoge ljudske živote. Čak su i koncentracioni logori, kao što je Bergen-Belsen, koji nikada nisu bili zamišljeni kao logori za istrebljenje, postali smrtonosnim zamkama za hiljade ljudi, uključujući i Anu Frank, koja je umrla u tom logoru kao žrtva tifusa u martu 1945.

Američke jedinice su 11. aprila 1945. oslobodile logor Buchenwald sa više od 20.000 logoraša; 29. aprila logor Dachau, sa oko 32.000 zatočenih; 5. maja 1945. logor Mauthausen sa više od 17.000 logoraša i koncentracioni logor Gusen (na teritoriji Austrije, pripojenoj njemačkom Reichu), sa više od 20.000 logoraša. U maju 1945. nacistička Njemačka je poražena, nakon čega su i koncentracioni logori prestali postojati.

6. Saveznici i holokaust

O odnosu savezničkih sila prema holokaustu, njegovim počiniocima i njegovim žrtvama, postoji niz različitih gledišta koja, uglavnom kritički, u suštini ocjenjuju da bi u slučaju da su saveznici na holokaust reagovali blagovremeno, razmjere i posljedice holokausta, naročito broj žrtava, mogle biti znatno manje. Odnos saveznika i neutralnih dr-

žava opisuje nekoliko kategorija: neznanje, nespremnost, nevoljnost ili neodlučnost u svojoj reakciji.

Već od 1933. određeni strani krugovi kritikovali su unutrašnju politiku Reicha, koja je diskriminirala i progonila Jevreje i druge manjine.

Zapadne sile, prije svega, Britanija i Francuska, međusobno nesložne i pod utjecajem reakcionarnih krugova, nisu zaustavile nacističku agresiju u samom njenom početku. Ni Francuska ni Velika Britanija nisu bile spremne oduprijeti se ekspanziji Sila osovine. To je pokazao i Minhenski sporazum, kojim su zapadne sile 29. septembra 1938. prisnudile Čehoslovačku da Njemačkoj ustupi Sudetsku oblast.

Zapadni saveznici raspolagali su podacima o tome šta se događa u okupiranoj Evropi. Velika Britanija, Sjedinjene Američke Države i Sovjetski savez "primili su iz mnogih izvora dokaze o zvjerstvima, pokoljima i hladnokrvnim masovnim pogubljenjima" koja su vršile hitlerovske snage "iz mnogih zemalja od njih pregaženih". Međutim, nisu zaustavili holokaust koji je nastavljen sve do kraja rata, odnosno zauzimanja i sloma nacističke Njemačke i konačnog poraza nacističkog genocidnog režima. Imajući u vidu tu činjenicu, pored ostalog, očigledno je postojao određeni stepen evropske i američke odgovornosti za istrebljenje Jevreja i drugih grupa u Drugom svjetskom ratu.

Zapadni saveznici ostali su pasivni ili su podržavali nacističke zločince. Američke korporacije su od 1930-ih godina XX stoljeća bile zauzete različitim aktivnostima u Njemačkoj. Kada je "međunarodna zajednica" na Međunarodnoj konferenciji o izbjeglicama u Evianu (predstavnicima 32 države i humanitarne organizacije za pomoć izbjeglicama), održana na inicijativu američkog predsjednika Ruzvelta (od 6. do 15. jula 1938), gdje je vođena bezuspješna rasprava o viznim kvotama za izbjeglice iz nacističke Njemačke, odbila da prihvatiti jevrejske izbjeglice iz Njemačke - skoro nijedna zemlja nije bila spremna otvoriti svoja vrata izbjeglicama, Geobbels je u svom dnevniku napisao da cijeli svijet želi da radi Jevrejima ono što su im Nijemci radili, ali nisu imali hrabrosti. Sjedinjene Američke Države i većina ostalih zemalja nisu bile voljne ublažiti svoje stroge propise o useljavanju. Jedan broj Jevreja je uspio naseliti se u Palestini, koja je tada bila britanska kolonija, a drugi su išli od države do države suočeni sa zabranama

ulaska. Naime, paranoidan strah od izbjeglica oblikovan i opredijeljen nezainteresovanošću međunarodne zajednice te antisemitizmom, doveo je do toga da su brojne zemlje odbile primiti jevrejske izbjeglice koje su bježale pred sigurnom smrću za vrijeme holokausta. Kuba i Sjedinjene Američke Države 13-17. maja 1939. odbile su primiti više od 900 izbjeglica, uglavnom, Jevreja, s preookeanskog broda *St. Louis*, prisilivši ih na povratak u Evropu.

Vlada Reicha je odluku da putne isprave Jevreja označava slovom "J" donijela na zahtjev vlasti u Švicarskoj, što je 1994. dokazao historičar Jacques Picard, kako bi time mogla "razlikovati" jevrejske izbjeglice od "običnih" Nijemaca koji dolaze u zemlju.⁸

Vlada Sjedinjenih Američkih Država nije vodila politiku spašavanja žrtava nacizma tokom Drugog svjetskog rata. Kao i njihove britanske kolege, američki politički i vojni rukovodioci tvrdili su kako je glavni prioritet pobjeda u ratu, te kako će pobjeda okončati nacistički teror. Većina stranih zemalja, uključujući Sjedinjene Američke Države, Kanadu, Veliku Britaniju i Francusku, nisu bile voljne prihvatiti veliki broj izbjeglica.⁹ Nakon izbijanja rata, bezbjednosni aspekti, pojačani djelomično i antisemitizmom, utjecali su na Ministarstvo vanjskih poslova (na čijem je čelu bio državni sekretar Cordell Hull) i Vladu SAD- a da ne preduzmu gotovo ništa kako bi ublažili ograničenja za odobravanje ulaznih viza.

Svijet je znao šta se dešavalo u okupiranoj Evropi 1939-1940. prije odluke nacista o "konačnom rješenju jevrejskog pitanja". Međutim, nije preduzeto ništa. Britanija se borila za svoj život, neutralne SAD su se bojale nacističke ili komunističke infiltracije i svele jevrejsku imigraciju na minimum. Službenici antisemitske vlade su, također, imali nekog utjecaja, kao i neprijateljski konzuli u Evropi, koji bi mogli prihvatiti ili odbiti molbe za vize.

Kritike saveznika upućene Rajhu pojačane su nakon početka ratnih operacija. Međutim, do (preventivne) evakuacije evropskih Jevre-

8 J. Picard, DIE SCHWEIZ UND DIE JUDEN, citirano u: D. Rabinović, THEMA: JUNG UND JÜDISCH, NZZ FOLIO 01/2008, <http://www.nzzfolio.ch/www/21b625ad-36bc-48ea-b615-lc30cd0b472d/showarticle/6a93011e-b73a-43ce-8599-746ea854c4ae.aspx>

9 Britanija je između 9.-10. novembra 1938. (pogroma u Njemačkoj) i izbijanje rata u septembru 1939. prihvatila oko 45.000 Jevreja iz centralne Evrope, uključujući oko 10.000 djece.

ja sa područja koja su bila neposredno pred okupatorskim snagama Reicha i Osovine nije došlo. Štaviše, čak je tehnologija nabavljena iz savezničkih zemalja ("primitivni kompjuteri") korištena da bi se vršila evidencija počinjenih zločina masovne deportacije i ubistva evropskih Jevreja.

Masovna ubistva evropskih Jevreja na širokom planu su istovremeno počela sa njemačkim napadom na SSSR u junu 1941. Prve godine nakon toga, informacije su bile neizvjesne i raštrkane. Iako su britanski kršioци prava povremeno čitali poruke njemačke policije o ubistvima Jevreja u raznim mjestima na okupiranim područjima SSSR-a između juna i septembra 1941, poznavanje kampanje ubistava se ne može izvesti iz toga. Sovjetska obavijest (5. januar 1942) o masovnim ubistvima Jevreja je viđena kao propaganda. Prvi detaljni izvještaj je stigao u Britaniju iz poljskih izvora i bio je objavljen u britanskoj štampi početkom jula 1942. Obavijest Gerharda Riegnera, iz Svjetskog kongresa Jevreja u Ženevi, sa saznanjima o masovnim ubistvima koje će biti izvršene u bliskoj budućnosti stigao je u London i Washington u augustu iste godine. Do novembra 1942. to su potvrdili brojni izvori. Kao rezultat pritiska poljske Vlade u izbjeglištvu javno obavještenje Savezničkih sila da Nijemci istrebljuju Jevreje proglašeno je u Britanskoj kući zajedništva 17. decembra 1942. U Britaniji je javno mjenje zahtijevalo da se nešto učini za spašavanje Jevreja. U Sjedinjenim Američkim Državama jevrejske organizacije zahtijevale su isto.

Osamnaestog decembra 1942. dvanaest savezničkih vlada - Belgija, Velika Britanija, Holandija, Grčka, Luksemburg, Norveška, Poljska, SAD, Sovjetski savez, (Kraljevina) Jugoslavija, te Francuski nacionalni komitet, uključujući i vlade u egzilu - donijele su *Međusavezničku deklaraciju o uništenju Jevreja 1942*, u kojoj je, između ostalog, stajalo da pomenute vlade "najstrožije osuđuju ovu zvjersku politiku hladnokrvnog istrebljenja", te potvrđuju svoju "svečanu obavezu, zajedno sa svim drugim združenim narodima, da osiguraju da odgovorni za ove zločine ne izbjegnu pravdi". Ova se deklaracija smatra "sjemenom" ideje Nürnberškog tribunala. Međutim, njen praktični značaj za vrijeme rata bio je minimalan.¹⁰

10 R. H. Jacskon, REPORT OF THE UNITED STATES REPRESENTATIVE TO THE INTERNATIONAL COMMISSION ON MILITARY TRIALS, London, 1945, str. 9-10.

Ni anglo-američka konferencija na otoku Bermuda, u aprilu 1943, nije donijela ništa značajno. Uglavnom, i Sjedinjene Američke Države i Britanija su potcijenile nacističke anti-jevrejske aktivnosti zbog straha da će (u svojim zemljama) biti optuženi da vode rat u ime Jevreja. Antisemitizam je očigledno bio u usponu u SAD-u tokom rata.

Britanska vlada je za vrijeme rata odbila dozvolu za ulazak u Palestinu svim izbjeglicama - oko 55.000 je za šest godina uspjelo ući u Palestinu. Razlog je bio strah Britanije od konflikta sa arapskim zemljama, kao što su Egipat, Irak ili palestinski Arapi. Pružanje sigurnog utočišta jevrejskim izbjeglicama, koje su decembra 1942. zahtijevali određeni britanski parlamentarci, tadašnji je britanski ministar vanjskih poslova odbio zbog "sigurnosnih razloga" i "geografskih problema".

U januaru 1944. predsjednik Roosevelt formirao je Odbor za ratne izbjeglice u okviru Ministarstva finansija SAD-a, kako bi olakšao spašavanje ugroženih izbjeglica. Fort Ontario u Oswegu, u državi New York, počeo je funkcionirati kao slobodna luka za ulazak izbjeglica s područja koje su oslobodili Saveznici.

Skupina pod nazivom Jevrejska brigada, utemeljena kao posebna jedinica pridružena britanskoj vojsci krajem 1944, saradivala je s bivšim partizanima na organizaciji Berihe (doslovce "bijeg"), egzodusa jevrejskih izbjeglica preko zatvorenih kopnenih granica evropskih zemalja do obale mora, radi prebacivanja u Palestinu. Međutim, većinu brodova presreli su Britanci. Tako su, primjera radi, 1947. Britanci zaustavili brod *Exodus 1947* u luci Haifa. Na brodu je bilo 4.500 preživjelih žrtava holokausta, koji su zatim britanskim brodovima silom vraćeni u Njemačku.¹¹

Informacije o Auschwitzu, kao glavnom području masovnih ubistava Jevreja, prikupljene su nakon bjekstva dva jevrejska zatvorenika

11 Brod *Exodus 1947* s 4.500 jevrejskih izbjeglica 11. jula 1947. je otplovio iz južne Francuske prema Palestini, koja je tada bila pod britanskom upravom, i pored ograničenja koje su Britanci uveli za useljavanje Jevreja. Britanci su presreli brod i prisilili ga da skrene prema palestinskoj luci Haifi, a zatim krene na put prema francuskoj luci Port-de-Bouc, gdje je ostao usidren više od mjesec dana.

Britanci su 8. septembra 1947. odveli jevrejske izbjeglice s broda *Exodus 1947* u njemački grad Hamburg i prisilno ih vratili u logore za raseljene osobe. Sudbina *Exodusa 1947* naglasila je težak položaj preživjelih žrtava holokausta u logorima za raseljene osobe i pojačala međunarodni pritisak na Veliku Britaniju da Jevrejima dopusti slobodno useljavanje u Palestinu.

u aprilu 1944. Zahtjevi za bombardovanje logora učinjeni su i nakon juna 1944, ali su ih odbile sila Saveznika, iz razloga što je odlukom iz januara 1944. odbijena upotreba vojne sile u nevojne svrhe. Ubijanje civila u gasnim komorama spadalo je u nevojnu kategoriju. Službeno obrazloženje oslanjalo se na tehničke poteškoće. Taj izgovor odbija većina historičara. Da li bi bombardovanje logora za istrebljenje zaustavilo ubistva, upitno je.

Povećana svijest javnosti u SAD-u, u dijelu koji je uzrokovala grupa desničarskih palestinskih jevrejskih aktivista oko "Petar Bergson" (pseudonim za Hiller Kooka), s jedne strane, te lični angažman velikog broja (ne-židovskih) službenika u Državnoj blagajni, s druge strane, prisilila je na kraju predsjednika Roosevelta da uspostavi Direkciju za ratne izbjeglice - januara 1994. Direkcija je, kroz svoje izaslanike u brojnim SAD diplomatskim misijama u Evropi, pokušavala spasiti posebno ugrožene osobe koje su bile većinom Jevreji. Međutim, uspjesi Direkcije, i pored toga što je pokušavala pomoći u spašavanju jevrejskih grupa i organizacija i osiguranju hrane onima koji su bili zarobljeni u nacističkoj Evropi, bili su ograničeni.

Savezničke vazduhoplovne snage nisu uložile napor da pruže podršku brojnim zatvorenim iz koncentracionih logora u posljednjim sedmicama rata u "marševima smrti". Broj žrtava u tim "marševima smrti" još nije utvrđen, ali se kreće u stotinama hiljada.

SSSR nije ispoljio nikakav interes za sudbinu Jevreja. To je dijelom zbog porasta antisemitizma unutar sovjetskog rukovodstva, ali i općeg stava Sovjeta koji su vidjeli naciste kao stroj za ubijanje, uglavnom, slavenskih naroda i komunističkog režima. Po potpisivanju *Pakta Ribentrop - Molotov*, odnosno Hitler - Staljin, sovjetske vlasti su određene njemačke Jevreje, čak i jevrejske komuniste iz Njemačke, isporučile nacističkim vlastima. Kada je Njemačka izvršila napad nad SSSR u junu 1941, sovjetske vlasti su pokušale zaustaviti Jevreje (i druge) iz okupiranih područja u istočnoj Poljskoj, Baltičkim državama i sjevernoj Rumunjskoj od bjekstva u sovjetska područja. Međutim, nakon nekoliko dana stav je promijenjen i najmanje 300.000 Jevreja iz tih područja je pobjeglo u sovjetsku unutrašnjost, uglavnom do srednje Azije. Oni su tretirani kao i sve ostale izbjeglice. Međutim, situacija

je bila haotična, hrane je nedostajalo, a bolesti su bile jako raširene. Mnogo hiljada je umrlo, ali detaljni brojevi su još uvijek nedostupni. Činjenica je da je ostatak preživio zbog pobjede Crvene armije i prijateljske ravnodušnosti sovjetskih političara. Preživjeli su napustili SSSR nakon rata. Istovremeno, postoje i izvještaji o tome kako su pripadnici partizanskih brigada odbijali primiti Jevreje kao suborce, te da su ih često zlostavljali ili im otuđivali oružje i hranu.

Zaključno u kontekstu Savezničkog stava prema holokaustu, treba napomenuti i to da su neki istraživači, ali i predstavnici preživjelih, iznijeli stav da su određene vodeće sile u savezničkim vladama podlegle nacističkoj propagandi koja je "svjetsku jevrejsku zavjeru" optuživala za to da je izazvala rat, kako bi u zemljama, kao što su Velika Britanija i SAD, mogla preuzeti vlast. Nadahnut antisemitizmom i nepotrebnim pseudokvalifikacijama žrtvene grupe (što se dogodilo skoro svim drugim žrtvama genocida - žrtva je sama sebi kriva, žrtva nije bezrazložno izložena progonu, žrtva je "opasna", itd.), holokaust bi se mogao na teret staviti, ne samo njegovim direktnim počiniocima, nacističkom režimu i njegovim marionetskim režimima i kolaboracionistima, nego i svim *bystanderima* - promatračima koji su holokaust vidjeli kao sporednu pojavu, odnosno, kako je za holokaust odgovorna cijela Evropa.

Sličnu ulogu "nijemog promatrača" mnogi su pripisali i (katoličkoj) crkvi. Sama crkva je već 1555. godine u papinskoj buli *Cum nimis absurdum* Jevrejima, kao "ubicama Krista", pripisala sopstvenu krivicu za "vječno ropstvo", zabranila kontakt i suživot između Jevreja i kršćana, te na različite načine ograničila slobode Jevreja nastanjenih u Papinskoj državi.¹² Odnos pape Piusa XII prema holokaustu okarakterisan je njegovom ličnom blagonaklonjenošću Nijemcima i opsjednutošću katoličkom prijetnjom. On je, kako je pokazalo istraživanje Michaela Phayera, već 1942. znao za zločine nacističkog režima nad Jevrejima, ali i ustaškog režima nad ne-katolicima u NDH, te nije po tom pitanju preduzeo ništa.¹³

12 CUM NIMIS ABSURDDUM (1555), http://www.airberti.it/scuola/ebrei/documenti_chiesa_ebrei/cum_nimis_absurdum.htm

13 M. Phayer, THE CATHOLIC CHURCH AND THE HOLOCAUST, 1930-1965, University of Indiana Press, Bloomington, 2000.

U kontekstu odnosa Saveznika prema holokaustu neophodno je, tretirajući i razmatrajući pitanje sprečavanja holokausta i zločina genocida uopće, istaći evidentnu krucijalnu činjenicu da je međunarodna zajednica u svim dosadašnjim slučajevima zločina genocida intervenisala tek onda nakon što je zločin izvršen. Teško je, čak i vodećim stručnjacima - istraživačima u oblasti istraživanja holokausta i genocida, navesti ijedan primjer gdje je međunarodna zajednica pravovremeno reagovala i efikasnom intervencijom u bilo kom obliku spriječila zločin genocida. Sve vojne intervencije u zaustavljanju oružanog sukoba u okviru kojeg je izvršen zločin genocida, uključujući Bosnu i Hercegovinu i Ruandu, uslijedile su tek nakon što je zločin genocida već počinjen i one, nažalost, nisu imale primarni cilj sprečavanje genocida, već su isključivo vodile računa o svojim političkim interesima, deklarisanim kroz vlastite političke ciljeve.

Dr. Ton Zwaan tvrdi da je u većini slučajeva genocid zaustavljen "tek nakon žestoke spoljne vojne intervencije".¹⁴ Navedena tvrdnja dr. Zwaana ne odgovara činjeničnom stanju, s obzirom na to da nijedna od vojnih intervencija, čiji je cilj (bio) okončanje oružanog sukoba, u okviru koga je (iz)vršen genocid, nije bila primarno usmjerena u zaustavljanju (i prekidu) genocida.

Nažalost, iskazani stav dr. Zwaana kod zapadnih teoretičara i istraživača holokausta i genocida ima postulativni karakter i polazište u istraživanju, što je krupna i ozbiljna greška, koju ne možemo imenovati kao previd ili lošu formulaciju ovog autoriteta. Samo lahkomisleni i naivni istraživači, koji nekritički promišljaju postojeće teorijske i istraživačke paradigme, mogu u okviru njih prihvatiti ovako krupnu grešku, koju faktički pravdaju najmoćnije i vodeće države svijeta za ono što ne čine i (ili) propuštaju da čine prema malima, slabima i ne-moćnim državama i narodima. Naša namjera ove kritičke opaske je da upozorimo sve ozbiljne, savjesne, moralne i odgovorne istraživače da se oslobode ove zablude.

14 T. Zwaan, O ETIOLOGIJI I GENEZI GENOCIDA I DRUGIH MASOVNIH ZLOČINA UPERENIH PROTIV ODREĐENIH GRUPA, u: SREBRENICA: OD PORICANJA DO PRIZNANJA, Biblioteka SVJEDOČANSTVA br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2005, str. 44 i 58.

7. Krivično procesuiranje nacističkih nosilaca zločina

Nakon bezuslovne predaje nacističke Njemačke u maju 1945, države pobjednice u Drugom svjetskom ratu ("velika četvorka": Velika Britanija, Francuska, Sjedinjene Američke Države i Sovjetski savez) suočile su se sa izuzetno značajnim problemom: - *krivično gonjenje i kažnjavanje nacističkih zločinaca*. Poslije pobjede, Saveznici su bili primorani ispoštovati obavezu dogovorenu u *Deklaraciji o uništenju Jevreja* iz decembra 1942. i osigurati krivično gonjenje odgovornih za zločine.

Na konferenciji u Jalti, februara 1945, saveznici su, pored demilitarizacije Njemačke, potvrdili i svoju predanost da u Njemačkoj izvrše "denacifikaciju", što su na *Potsdamskoj konferenciji* jula 1945. i potvrdili.

U *Moskovskoj deklaraciji* šefova vlada tri velike Savezničke sile (Velika Britanija, Sjedinjene Američke Države i Sovjetski savez), usvojenoj na Moskovskoj konferenciji, oktobra 1943, ukazano je i na nacistička zvjerstva i potrebu kažnjavanja njihovih počinitelja. Ta namjera Savezničkih sila potvrđena je na Jaltskoj konferenciji triju šefova vlada 1945, kada je istaknuta "nepokolebljiva namjera" da se svi ratni zločinci "podvrgnu pravednoj i brznoj kazni".

Najpoznatije poslijeratno krivično suđenje za kršenje međunarodnog prava (za *zločine protiv mira, zločine protiv čovječnosti i ratne zločine*) bilo je suđenje "glavnim nacističkim zločincima" u Palači pravde u njemačkom gradu Nürnbergu od 14. novembra 1945. do 1. oktobra 1946. Pred Međunarodnim vojnim sudom (IMT), formiranim Londonskim sporazumom "velike četvorke" i *Nürnbergskom poveljom* (8. august 1945), kojim su predviđena i proglašena kažnjivim - nova krivična djela: zločini protiv čovječnosti i zločini protiv mira, u čijem su sastavu bili tužioci i suci koje je imenovala svaka od država pobjednica (Velika Britanija, Francuska, Sovjetski savez i Sjedinjene Američke Države), održano je suđenje za zločine visokim funkcionerima (rukovodstvu) nacističkog režima.¹⁵ Prvi put je suđeno najvišim državnim

¹⁵ Da bi se utvrdila jedinstvena osnova za suđenje ratnim zločincima, Kontrolni savjet za Njemačku je 20. decembra 1945. donio *Zakon broj 10*, kojim su razrađeni principi suđenja. Taj zakon je primjenjivan pred Međunarodnim vojnim sudom, kao i pred drugim sudovima u okupacionim zonama okupirane Njemačke za zločine koje su počinila okrivljena lica nižeg ranga.

i političkim funkcionerima jedne države. Istovremeno su nacističke organizacije proglašene zločinačkim organizacijama: (rukovodstvo) Nationalsocijalističke partije, tajna državna policija (Gestapo), služba sigurnosti (SD), SS jedinice i SH odredi.¹⁶

IMT je trinaestericu osudio na smrt. Trojica su osuđena na doživotni zatvor, a četverica na kazne zatvora u trajanju od 10 do 20 godina. Jedan optuženik (Hermann Göring) počinio je samoubistvo (u svojoj ćeliji) uoči početka suđenja, a trojica su oslobođena optužbe.

U tri godine nakon toga velikoga suđenja održano još 12 sudskih procesa pod pokroviteljstvom Međunarodnog vojnog suda, ali pred američkim vojnim sudovima. Ti su procesi bili usmjereni protiv drugog i trećeg nivoa funkcionera nacističkog režima. Među njima su bili upravnici koncentracionih logora, komandanti odreda *Einsatzgruppen* (pokretnih odreda za smaknuća), ljekari i zdravstveni radnici, rukovodstvo SS-a, njemački vojni komandanti i glavni oficiri, funkcioneri ministarstva pravosuđa, unutarnjih i vanjskih poslova, visokopozicionirani upravnici industrijskih koncerna koji su iskorištavali ropski rad logoraša iz koncentracionih logora, uključujući I. G. Farben i koncern Flick.

Za vrijeme poslijeratne okupacije Njemačke svaka od okupacionih sila (Velika Britanija, Francuska, Sjedinjene Američke Države i Sovjetski savez) organizirala je suđenja nacističkim ratnim zločincima, uhvaćenim u vlastitoj zoni okupacije ili optuženim za zločine počinjene u toj zoni. Američke vojne vlasti održale su suđenje u američkoj zoni na mjestu nacističkoga koncentracionog logora Dachau. Općenito govoreći, optuženici na tim suđenjima bili su osoblje i stražari u koncentracionim logorima i ostalim logorima smještenim u zoni o kojoj je riječ, te ljudi optuženi za zločine protiv pripadnika savezničkih oružanih snaga i civilnih organizacija.

Njemački funkcioneri i kolaboracionisti koji su počinili zločine na nekoj lokaciji ili u nekoj zemlji u pravilu su bili izručeni narodu na čijem su teritoriju zločini bili počinjeni, tako da su im sudili nacionalni

¹⁶ Sovjetski sudija je izdvojio svoje mišljenje, odnosno nije se složio sa oslobađanjem Šahta, Papena i Fričea, zatim sa odlukom po kojoj Hes nije osuđen na smrt, kao i sa odlukom Suda, kojom nisu proglašene kao zločinačke: Vlada Reicha, Vrhovna komanda i Generalštab.

sudovi. Možda je najslavnije od tih suđenja održano 1947. u poljskom Krakowu komandantu Auschwitza Rudolfu Hößu. Suđenja njemačkim ratnim zločincima i njihovim saradnicima održana su potkraj 1940-ih i početkom 1950-ih godina u Poljskoj, Mađarskoj, Rumunjskoj, Bugarskoj, Jugoslaviji, te u Sovjetskom savezu. Nakon formiranja Zapadne Njemačke 1949. mnogi bivši nacisti naišli su na relativno blag tretman sudova. Sudovi u Zapadnoj Njemačkoj donosili su oslobađajuće presude i pravdali ih time što su optuženi slušali naređenja nadređenih oficira. Pojedini nacistički zločinci su oslobođeni, te su nastavili živjeti normalnim životom u njemačkom društvu, pri čemu je relativno velik broj pronašao zaposlenje u privredi. Mnogi ratni zločinci, međutim, nikada nisu ni optuženi, a kamoli kažnjeni. Godine 1958. Savezna Republika Njemačka formirala je središnje tijelo za istraživanje nacional-socijalističkih nasilnih zločina, kako bi uskladila aktivnosti na istragama protiv nacističkih zločinaca koji su živjeli u Zapadnoj Njemačkoj. Ti su naponi, koji se nastavljaju sve do današnjeg dana, ipak doveli do nekih značajnih sudskih procesa, kao što je frankfurtsko suđenje osoblju logora Auschwitz 1960-ih. Istrage protiv nacističkih zločinaca koji su živjeli u Sjedinjenim Američkim Državama stvarno su započele tek 1970-ih i nastavljaju se do danas.

Na Postdamskoj konferenciji, 26. jula 1945, "velika četvorka" (Velika Britanija, Francuska, Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez) obznanila je namjeru da goni vodeće japanske funkcionere za zločine protiv mira, zločine protiv čovječnosti i ratne zločine. General Douglas MacArthur, vrhovni komandant savezničkih snaga u Japanu, u skladu sa zaključcima Postdamske konferencije, 19. januara 1946, svojom izvršnom naredbom (*Deklaracijom*) potvrdio je *Tokijsku povelju* i imenovao Međunarodni vojni sud za Daleki istok (IMTFE).

Japanskim ratnim zločincima suđeno je pred Međunarodnim sudom u Tokiju od maja 1946. do novembra 1948. Pred Sud je izvedeno 25 optuženih ministara, diplomata i vojnih starješina, od kojih je 7 osuđeno na kaznu smrti, 16 na doživotnu robiju, a 2 na zatvor od 7 do 20 godina.

U Njemačkoj je od 1945. sprovedeno 912 krivičnih procesa protiv 1.875 pojedinaca za zločine počinjene u ime nacističkog režima za

vrijeme Drugog svjetskog rata, koji su kao rezultat imali 14 smrtnih, 150 doživotnih i 842 zatvorskih kazni.¹⁷ Činjenica da su (bivši) članovi Njemačke nacionalsocijalističke radničke partije ostali u njemačkom pravosuđu kao sudije ili službenici i poslije 1945. sprečavala je blagovremeno i pravilno gonjenje zločina. Samostalno krivično gonjenje nacističkih zločina je u zapadnonjemačkom pravosuđu počelo tek 1958, kada su predsjednik Međunarodnog komiteta za Auschwitz, Hermann Langbein, i državni tužilac države Hessen u Njemačkoj, Fritz Bauer, sproveli istragu koja je dovela ne samo do hapšenja SS-ovca Wilhelma Bogera nego i otvaranje tzv. "Aušvic-procesa" u Frankfurtu na Majni 1963. Tek je taj sudski proces omogućio da njemačka javnost uopće postane svjesna nacističkih zločina, uvjeta njihovog nastanka i njihovih rezultata i opsega. Optuženici u ovom procesu nisu pokazivali nimalo pokajanja, te su se stalno oslanjali na tzv. "obavezu naredbe", odnosno, kako im je bilo naređeno da počine to što su počinili te kako nisu imali načina da izbjegnu, dok su njihovi branitelji sudski proces pokušali prikazati kao montiran politički proces.

Njemački Bundestag je 1965. sproveo debatu o zastari zločina iz nacističkog vremena. Tadašnjim je krivičnim pravom predviđano da zastara krivičnih djela iznosi 20 godina. Međutim, mišljenje tadašnjih pravika je bilo da se zastara ne računa od vremena počinjenja zločina, nego od formiranja Savezne Republike Njemačke 1949. Zastara je 1969. produžena na deset dodatnih godina, pri čemu je 1979. za krivična djela ubistva i genocida u potpunosti ukinuta, što znači da ta krivična djela danas ne zastarijevaju.

U Austriji, državi koja je na kraju rata pa sve do početka afere oko Kurta Waldheima opisivana kao "prva žrtva Hitlera", krivično gonjenje nacističkih zločinaca nije sprovedeno na način i u opsegu koji bi bio zadovoljavajući. Austrija ima decentralizovan sistem krivičnog pravosuđa, što je dovelo do toga da je od 1955. dvadeset osoba osuđeno, a dvadeset i tri oslobođeno - čak i sa skandaloznim presudama - optužbi za učešće u nacističkim zločinima. "Lovac na naciste", aktivista Simon Wiesenthal, 1966. je kritikovao austrijsku konzervativnu vladu

17 C. Frederik Rüter - D. W. de Mildt, JUSTIZ UND NS-VERBRECHEN, SCHWERPUNKTE DER STRAFVERFOLGUNG IN WESTDEUTSCHLAND 1945-1947: <http://www.tjur.uva.nl/junsv/StrafverfolgungBRD.htm> (dokument sa stranice Pravnog fakulteta Univerziteta u Amsterdamu).

zbog neinteresovanja austrijskih vlasti da istraži nacističke zločine. Njegova kritika nije urodila plodom, jer su policajci i tužiocri vrlo često bili preopterećeni, nekadašnji članovi Njemačke nacionalsocijalističke radničke partije su još uvijek bili dio sistema, a veliki broj krivičnih istraga nije sproveden dovoljno iskreno. Nakon što su 1972. graditelji krematorija u Auschwitzu Fritz Ertl i Walter Dejaco odnosno "koljač iz Mauthausena" Johann Gogl 1975., oslobođeni optužbi, posmatrači su s rezignacijom prihvatili činjenicu da je dobar dio nacističkih zločinaca u Austriji prošao bez kazne.

U ovom kontekstu treba otvoriti i pitanje odštete žrtvama holokausta. S tim u vezi, potrebno je ukazati na činjenicu da do odgovarajuće odštete žrtvama, barem u pogledu materijalnih dobara koja su im otuđena, nikada nije došlo. Brojni preživjeli ili njihovi nasljednici su decenijama pred sudovima tražili povrat svoje imovine. Dok je Njemačka Demokratska Republika sebe smatrala nasljednicom antifašističke tradicije i odbijala bilo kakve zahtjeve za odštetu, Savezna Republika Njemačka, pod Konradom Adenauerom, u pregovorima sa Davidom Ben Gurionom dogovorila je plaćanje određenih finansijskih iznosa državi Izrael, koja je smatrana "pravnim nasljednikom" ubijenih Jevreja. Tu odštetu vlasti Savezne Republike Njemačke smatrale su neophodnom za vrijeme njenog pokušaja da ponovo postane cijennjen i poštovan član međunarodne zajednice. Odštetu su, međutim, kritikovali i njemački desni ekstremisti, ali i određene snage u Izraelu, koje su bile mišljenja da od Njemačke ne treba prihvatiti nikakve "krvave novce".

8. Sjećanje na holokaust

Holokaust je iza sebe ostavio trajne posljedice. Broj žrtava holokausta (u širem smislu riječi, ne uključujući samo Jevreje i oko 6 miliona njihovih žrtava) obično se procjenjuje na devet do jedanaest miliona, iako neke procjene idu i do 26 miliona. Demografska slika u Evropi je bitno promijenjena, pogotovo u istočnoj i srednjoj Evropi, gdje su stotine jevrejskih zajednica, od kojih su neke bile stare više stotina godina, zauvijek nestale. Najveći broj preživjelih emigrirao je u Sjedinjene Američke Države i Palestinu, gdje je formirana jevrejska nacionalna država - Izrael.

Holokaust se često opisuje kao jedinstveni događaj u svjetskoj historiji, te je čak unutar kruga istraživača genocida osjetljiva tema njegovog poređenja s drugim slučajevima genocida. Postoje istraživači, poput Williama Schabasa, koji tvrde da u tom duhu nema smisla "male" slučajeve genocida - pri tome on sam odlučuje šta je "mali" slučaj genocida, uključujući u to i genocid u Bosni i Hercegovini - porediti sa holokaustom. Iznose se i teze da holokaust ne bi bio moguć, barem ne u tako masovnom opsegu, da nacisti nisu uživali prešutnu ili otvorenu podršku nejevrejskog stanovništva, čak i u okupiranim zemljama, kao što je Poljska ili kolaboracionističkih režima, kao u Hrvatskoj i Srbiji, motiviranu pohlepom i otvorenim ili latentnim antisemitizmom.

Holokaust je bio i ostao arhetipski transformativni događaj u historiji zapadne civilizacije koji je donio ono što nijedan genocidni događaj prije njega nikada nije - gnusne zločine masovnog uništenja ljudskih života, zahvaljujući jedinstvenosti ideologije i politike ubistva od dobro organizovane države, izvanredno naprednih ljudi i civilizacije koja je od najboljih sredstava i tehnologije počinila plansko masovno istrebljenje ljudskih bića.

Nacistički zločini imali su kolektivni karakter i jedinstveno kolektivno djelovanje. Istrebljenje Jevreja i Roma, masakriranje civila i ratnih zarobljenika, te progon političkih protivnika, ogromnih razmjera, ukazuju, tvrdi Antonio Kasseze, da je riječ o politici "koju su poslušno slijedili najviši nacistički krugovi, a sproveodio cjelokupan vojni i birokratski aparat. Zločini koji su vršeni po uputstvima nacističkih vođa pripadali su 'kolektivnom zločinačkom sistemu'".

Podsjećanje na holokaust ima historijsku važnost za cijelo čovječanstvo. Sjećanje na univerzalne lekcije holokausta, odnosno najmasovnijeg genocida u XX stoljeću, tog zločina koji je čovječanstvu nanio ogromne ljudske i materijalne žrtve, **ne može biti prepušteno prošlosti i zaboravu.**

U Dachau, iznad ulaza u Muzej, stoje upisane riječi američko-meksičkog pjesnika Georgea Santayane: "Oni koji zaborave historiju osuđeni su na to da je ponovo dožive." Stoga moramo učiti o holokaustu i genocidu počinjenom nad mnogim narodima da, pored ostalog,

“sebe obavežemo da bi osigurali da se takva zvjerstva nikada više ne dogode”. Zajedno “učimo da imamo izuzetno svojstvo za dobro, koje bi trebali spregnuti da bi poboljšali ovaj svijet”. Tehnološka dostignuća (putovanje u svemir, spuštanje na Mjesec...) nisu usklađena jednakim unapređenjem morala. Ova civilizacija veoma je inteligentna, ali je, nažalost, jako mala u moralnoj strukturi.

Holokaust i zločini genocida su “jaki podsjetnici da imamo neo-bičnu sposobnost za zlo”. Posebno poražavajuća činjenica je da neki od najgorih primjera nisu počinili nepismeni, barbarski divljaci, “nego najsofisticiraniji, najučeniji, oni koji su tvrdili da su kršćani”.

O holokaustu i genocidu moramo učiti “da bi bili veći ljudi, nježniji, brižljiviji, saosjećajniji, vrednujući svaku osobu kao stvorenje neograničene vrijednosti, tako vrijedno da znamo da se takva zvjerstva neće više nikada desiti i da će svijet biti humanije mjesto koje je neprijateljski okrenuto prema takvim groznim dešavanjima.

Sjećat ćemo ih se da ne bi bili prokleti da ih ponovimo” (Desmond M. Tutu).

Rafael Lemkin, otac riječi “genocid”, uništenje i istrebljenje Jevreja smatrao je “standardnim modelom” onog što je genocid, najteži i najgnusniji oblik zločina u historiji čovječanstva, izvršen sa namjerom da se u potpunosti ili djelimično uništi jedna nacionalna, etnička, vjerska ili rasna grupa, i prizivao svijest i savjest svjetske zajednice, kako se takav strašan zločin nikada više ne bi ponovio. Uništavanje Jevreja od njemačkih nacista nesumnjivo je bio najsystematičniji pokušaj sprovođenja “totalnog” i “potpunog” genocida u XX stoljeću. Takvo uništavanje Jevreja i drugih stigmatizovanih naroda nužno je da se proučava, da se o njemu uvijek i iznova raspravlja i u javnosti mu se treba stalno posvećivati pažnja.

Iz nacističkog holokausta čovječanstvo još uvijek ima mogućnost izvući historijsku pouku i poruku, te osigurati bolju budućnost za sve nas, mada je genocid u Bosni i Hercegovini, koga je generirao srpski nacizam i na kostima ubijenih žrtava inaugurirao genocidnu tvorevinu, kao i genocid u Ruandi na kraju XX te u Darfuru početkom XXI stoljeća, pokazao, nažalost, ogromno negativno iskustvo.

Ovo je iskustvo još negativnije, ako ga posmatramo iz svjetla poricanja genocida i holokausta - "historičari" poput **David Irvinga**, Richarda Harwooda, Bredleya Smitha i danas pišu knjige, organizuju simpozije i uporno tvrde kako je smrt miliona ljudi ustvari samo farsa i zavjera određene grupice. Nije teško shvatiti kako su destruktivne posljedice ovog razmišljanja danas na poimanju genocida u Bosni i Hercegovini, Ruandi ili Darfuru.

Baš zato, danas je više nego ikada, kada zločini protiv čovječnosti i međunarodnog prava postoje u svijetu, potrebno formirati i jačati historijsku svijest o Auschwitzu i Sobiboru, Jasenovcu, Prijedoru, Srebrenici, ..., što zahtijeva da čuvamo sjećanje na žrtve (o njima treba govoriti plemenito, istinito, sa dignitetom i samo na osnovu društvenih činjenica sadržanih i iskazanih u relevantnoj dokumentaciji), kao i da se procesuiraju svi oni koji su odgovorni za stravične zločine.

Zločin genocida zaslužuje posebnu osudu i zgražavanje. Njegovi planeri, naredbodavci i izvršioc i identifikuju i određuju čitave grupe ljudi za istrebljenje. "Oni koji smišljaju i realizuju genocid teže da liše čovječanstvo raznolikog bogatstva koje mu daju nacionalnost, rase, etničke grupe i vjere, to je zločin protiv cijelog čovječanstva, a ne samo grupe koja je na meti uništenja" (ICTY, 2004). Stoga je sveti zadatak intelektualaca i odgovornost istraživača da naučno istražuju genocid i druge oblike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, na čemu se temelji istina i maksimalno sužava prostor za sve (i bilo kakve) aktuelne i potencijalne falsifikate, manipulacije i laži.

Izvori naučnih saznanja

A. Christopher, THE THIRD REICH DAY BY DAY, St. Paul, 2005; * * * COMMANDANT OF AUSCHWITZ RUDOLF HÖß, The Autobiography of Rudolf Höß, London, 1995; I. Barenboim, THE HOLOCAUST, Jerusalem, 2006; J. J. Hughes, A MASS MURDERER REPENTS, Seton Hall, 1998; D. i E. Goldhagen, NÜRNBERGER PROZESS, Minhen, 1989; * * * GENOCIDI: SLUČAJEVI, POREĐENJA I SAVREMENE RASPRAVE, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007; J. Friedrich, DIE KALTE AMNESTIE, Frankfurt am Main, 1984; N. de Lange, ILLUSTRIRTE GESCHICHTE DES JUDENTUMS, Köln, 2004; B. Harmon - J. Drobnicki, HISTORICAL SOURCES

AND THE AUSCHWITZ DEATH TOLL ESTIMATES, <http://nizkor.org/features/techniques-of-denial/appendix-2-01.html>; P. Levi, SE QUESTO E UN UOMO, Roma, 2007; T. Zwaan, O ETIOLOGIJI I GENEZI GENOCIDA I DRUGIH MASOVNIH ZLOČINA UPERENIH PROTIV ODREĐENIH GRUPA, u: SREBRENICA: OD PORICANJA DO PRIZNANJA, Biblioteka SVJEDOČANSTVA br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2005; E. Jäckel, ENZYKLOPÄDIE DES HOLOCAUST, 2. Auflage, München, 1998, Vorwort zur deutschen Ausgabe; D. Feierstein, EL GENOCIDIO COMO PRÁCTICA SOCIAL, Buenos Aires, 2007; J. Picard, DIE SCHWEIZ UND DIE JUDEN, citirano u: D. Rabinovici, THEMA: JUNG UND JÜDISCH, NZZ FOLIO 01/2008, - <http://www.nzzfolio.ch/www/21b625ad-36bc-48ea-b615-1c30cd0b472d/showarticle/6a93011e-b73a-43ce-8599-746ea854c4ae.aspx>; R. H. Jaccson, REPORT OF THE UNITED STATES REPRESENTATIVE TO THE INTERNATIONAL COMMISSION ON MILITARY TRIALS, London, 1945; M. Phayer, THE CATHOLIC CHURCH AND THE HOLOCAUST, 1930-1965, Bloomington (University of Indiana Press), 2000.- http://www.ariberti.it/scuola/ebrei/documenti_chiesa_ebrei/cum_nimis_absurdum.htm; C. F. Rüter/D. W. de Mildt, JUSTIZ UND NS-VERBRECHEN, SCHWERPUNKTE DER STRAFVERFOLGUNG IN WESTDEUTSCHLAND 1945-1947: <http://www1.jur.uva.nl/junsv/StrafverfolgungBRD.htm> (dokument sa stranice Pravnog fakulteta Univerziteta u Amsterdamu); * * * ENCYCLOPEDIA OF GENOCIDE, I-II, Israel Charny, Santa Barbara, California, 1999; A. Miletić, JASENOVAC - USTAŠKA FABRIKA SMRTI 1941. DO 1945, knj. 1 i 2, Vojnoistraživački i novinski centar, Beograd 1986. i 1987; L. Lambrichs, VUKOVAR NIKADA NEĆEMO VIDJETI, Zagreb, 2007; M. Kreso, NACISTIČKO "KONAČNO RJEŠENJE" JEVREJSKOG PITANJA U OKUPIRANIM ZEMLJAMA ZAPADNOG BALKANA OD 1941. DO 1945. Sarajevo, 2006; S. Čekić, "KONAČNO RJEŠENJE JEVREJSKOG PITANJA" U KONCENTRACIONOM LOGORU AUSCHWITZ, Korak, Udruženje za zaštitu tekovine borbe za Bosnu i Hercegovinu, br. 17, Sarajevo, 2009; * * * HOLOKAUST U NASTAVI, PRIRUČNIK ZA NASTAVNIKE, Memorijalni muzej holokausta u Sjedinjenim Američkim Državama, Durieux, Zagreb, 2005; A. Kaseze, MEĐUNARODNO KRIVIČNO PRAVO, Beograd, 2005; M. Melzer, NEVER TO FORGET, Harper Collins, London, 1991; B. Kiernan, BLOOD AND SOIL: A WORLD HISTORY OF GENOCIDE,

Yale University Press, Boston, 2007; D. Biber, NACIZAM IN NEMCIV JUGOSLAVIJI OD 1933. DO 1945. Založba, Ljubljana, 1966; C. Philip D., SRPSKI TAJNI RAT, Ljiljan, Sarajevo, 1996; P. Klein, DIE WANNSEE KONFERENZ VOM 20. JANUAR, 1942, Berlin, 1958; B. Kletzin, EUROPA AUS RASSEN UND RAUM - NATIONALSOZIALISTISCHE IDEE NEUEN ORDNUNG, Münster, 2000; M. Zimmerman, RASSENUTOPIE UND GENOZID - DIE LÖSUNG DER ZIEGEUNERFRAGE, Hamburg, 1996; W. Manoschek, "SERBIE IST JUDENFREI" - MILETÄR - OCUPATIONSPOLITIK UND JUDENVERNICHTUNG IN SERBIEN 1941.-1942, München, 1995; B. Kočović, ŽRTVE DRUGOG SVJETSKOG RATA U JUGOSLAVIJI, Naše delo, London, 1985, Svjetlost, Sarajevo, 1990; E. Black, IBM AND THE HOLOCAUST: THE STRATEGIC ALLIANCE BETWEEN NAZI GERMANY AND AMERICAN'S MOST POWERFUL CORPORATION, New York, 2001; L. Jean-Michel: TEACHING ABOUT THE HOLOCAUST IN THE XXI CENTURY COUNCIL OF EUROPE PUBLISHING, Strasbourg, 2001; P. Longerich, VERNICHTUNGS POLITIK - EINE GESAMTDARSTELLUNG DER NATIONALISTISCHEN JUDENVERVOLGUNG, München - Zürich, 1998; P. Longerich, DIE WANNSEE KONFERENZ VOM 20. JÄNER 1942. - PLANUNG UND BEGIN DES GENOZIDS AN DEN ÄUROPÄISCHEN JUDEN, Henrich, Berlin, 1998; P. Longerich, POLITIK DER VERNICHTUNG, EINE GESAMTDARSTELLUNG DER NATIONALSOZIALISTISCHEN JUDEN-VERFOLGUNG, München, 1998; J. Romano, JEVREJI JUGOSLAVIJE 1941-1945. - ŽRTVE GENOCIDA I UČESNICI NOR-A, Jevrejski historijski muzej, Beograd, 1980; V. Glišić, TEROR I ZLOČINI NACISTIČKE NEMAČKE U SRBIJI 1941-1945, Rad, Beograd, 1970; B. Madžar, LJUDSKE I MATERIJALNE ŽRTVE U TOKU DRUGOG SVJETSKOG RATA, u Zborniku: SARAJEVO U REVOLUCIJI, Istorijski arhiv Sarajevo, knjiga IV, Sarajevo, 1981; A. Matkovski, ТРАГЕДИЈАТА НА ЕВРЕИТЕ ОД МАКЕДОНИЈА, Institut za nacionalna istorija, Skopje, 1962; D. Zografski, МАКЕДОНИЈА 1940-1943, ГОДИНЕ СПОРЕД НЕКОИ ГЕРМАНСКИ ДОКУМЕНТИ, Glasnik, Skopje, br. 3; A. i V. Toynbee, HITLER'S EUROPE, London - New York - Toronto, 1954; V. Žerjavić, GUBICI STANOVNIŠTVA U DRUGOM SVJETSKOM RATU, Jugoslovensko viktimološko društvo, Zagreb, 1989; * * * ZLOČINI FAŠISTIČKIH OKUPATORA I NJIHOVIH POMAGAČA PROTIV JEVREJA U JUGOSLAVIJI, Beograd, 1952; B. Bruneteau, LE SIECLE DES GENOCIDES, VIOLENCES, MASSACRES ET PROCESSUS GENOCIDAIRES DE

L'ARMENIENE AN RWANDA, Armand Colin, Paris, 2004; D. Feierstein, EL GENOCIDIO COMO PRACTICA SOCIAL, Buenos Aires, 2007; H. Fein, TESTING THEORIES BRUTALLY, U: GEORGE J. ANDREOPOULOS, GENOCIDE: CONCEPTUAL AND HISTORICAL DIMENSION, Philadelphia, 1994; H. Fein, GENOCIDE - A SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE, Current Sociology 38, br 1, 1990; H. Hirsch, GENOCIDE AND POLITICS OF MEMORY, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1995; R. Lemarchand, COMPARING THE KILLING FIELDS: RWANDA, CAMBODIA AND BOSNIA, U: GENOCIDE: CASES, COMPARISONS AND CONTEMPORARY DEBATES, The Danish Center for Holocaust and Genocide Studies, Copenhagen, 2003; R. Melson, PARADIGMS OF GENOCIDE: THE HOLOCAUST, THE ARMENIAN GENOCIDE, AND CONTEMPORARY MASS DESTRUCTIONS, Annals of the American of Political and Social Sciences, Vol. 548, November, 1996; G. Perazić, MEĐUNARODNO RATNO PRAVO, Beograd, 1966; F. Chalk, - K. Jonassohn, THE HISTORY AND SOCIOLOGY OF GENOCIDE - ANALYSES AND CASE STUDIES, New Haven, 1990; E. Markusen, - D. Kopf, THE HOLOCAUST AND STRATEGIC BOMBING - GENOCIDE AND TOTAL WAR IN THE 20TH CENTURY, Boulder, Colorado, 1995; R. Miles, RACISM, London, 1989; B. Harff, THE ETIOLOGY OF GENOCIDES, u: I. WALLIMANN - N. DOBKOWSKI, GENOCIDE AND THE MODERN AGE. ETIOLOGY AND CASE STUDIES OF MASS DEATH, New York, 1987; I. L. Horowitz, STATE, POWER AND MASS MURDER, New Brunswick, 1976; L. Kuper, GENOCID. ITS POLITICAL USE IN THE TWENTIETH CENTURY, New Haven, 1981; M. Levene, IS THE HOLOCAUST SIMPLY ANOTHER EXAMPLE OF GENOCIDE?, Patterns of Prejudice, t. 28, br. 2, 1994; R. Lemkin, GENOCIDE - A MODERN CRIME, Free World, 4. april 1945; S. Totten - W. S. Parsons - I. W. Charny, GENOCIDE IN THE TWENTIETH CENTURY: CRITICAL ESSAYS AND EYEWITNESS ACCOUNTS, 1995; D. Lipstadt, DENYING THE HOLOCAUST. THE GROWING ASSAULT ON TRUTH AND MEMORY, London, 1993; D. Lipstadt, HISTORY ON TRIAL, New York 2005; O. Bartov, THE HOLOCAUST. ORIGINS, IMPLEMENTATION, AFTERMATH, London, 2000; B. Zygmunt, MODERNITY AND HOLOCAUST, New York, 1989; R. Melson, (1996), PARADIGMS OF GENOCIDE: THE HOLOCAUST, THE ARMENIAN GENOCIDE AND CONTEMPORARY MASS DESTRUCTIONS, Annals of the American Academy of Political and Social Sciences, Vol.

548, novembar, 1996; W. A. Schabas, GENOCIDE IN INTERNATIONAL LAW, Cambridge, 2000; A. U. Dietrich, JUDENPOLITIK IM DRITTEN REICH, Tübingen, 1972; A. Gotz, ENDLÖSUNG, VOLKERVERSCHIEBUNG UND DER MORD AN DEN AUROPAISCHEN JUDEN, Frankfurt a/M, 1995; H. Arendt, EICHMANN IN JERUSALEM. A REPORT ON THE BANALITY OF EVIL, New York, 1963; K. B. Dietrich, DIE DEUTSCHE DIKTATUR: ENTSTEHUNG, STRUKTUR, FOLGEN DES NATIONALSOZIALISMUS, Frankfurt a/M, 1969; R. Breitman, THE ARCHITECT OF GENOCIDE, London, 1991; M. Broszat, HITLER UND DIE GENESIS DER ENDLÖSUNG. AUS ANLASS DER THESEN ĐON D. IRVING, Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte, 1977; C. R. Browning, NAZI POLICY JEWISH LABOUR, GERMAN KILLERS, London, 2000; M. Burleigh, PSYCHIATRY, GERMAN SOCIETY AND THE NAZI "EUTHANASIA" PROGRAMME, u: Omer Bartov, The Holocaust, Origins, Implementation, Aftermath, London, 2000; L. Dawidowicz, THE WAR AGAINST THE JEWS, 1933-45, New York, 1975; M. Dean, COLLABORATION IN THE HOLOCAUST. CRIMES OF THE LOCAL POLICE IN BELORUSSA AND UKRAINE, 1941-1944, London, 1999; G. Flemming, HITLER AND THE FINAL SOLUTION, London, 1985; S. Friedlander, FROM ANTI-SEMITISM TO EXTERMINATION. A HISTORIOBIOGRAPHICAL STUDY OF NAZI POLICIES TOWARDS THE JEWS AND AN ESSAY ON INTERPRETATION, u: F. Furet, Unanswered Questions. Nazi Germany and the Genocide of the Jews, New York, 1989; C. Gerlach, KALKULIERTE MORDE. DIE DEUTSCHE WIRTSCHAFTS - UND VERNICHTUNGSPOLITIK IN WEISS-RUSSLAND 1941 BIS 1944, Hamburg, 1999; H. Grabnitz - W. Scheffler, LETZTE SPUREN. GHETTO WARSCHAU - SS ARBEITSLAGER TRAWNIKI - AKTION ERNTEFEST, Berlin, 1993; J. D. Goldhagen, HITLER'S WILLING EXECUTIONERS, New York, 1996; R. Hilberg, THE DESTRUCTION OF THE EUROPEAN JEWS, Burlington, 1961; K. Hildebrand, NATIONALSOZIALISMUS ODER HITLERISMUS, u: M. Bosch, Persönlichkeit und Struktur in der Geschichte, Düsseldorf, 1977; K. Hildebrand, MONOKRATIE ODER POLYKRATIE? HITLER'S HERRSCHAFT UND DAS DRITTE REICH, u: G. Hirschfeld - L. Kettenacker, Der Führerstaat, Mythos und Realität, Stuttgart, 1981; J. Ebenhart i dr., DER MORD AN DEN JUDEN IM ZWEITEN WELT - KRIEG, Frankfurt a/M, 1987; H. Krausnick - H. H. Wilhelm, DIE TRUPPE DES WELTANSCHAUUNGSKRIEGES. DIE EINSATZGRUPPEN DER SICHERHEITSPOLIZEI

UND DES SD 1938-1942, Stuttgart, 1981; H. Mommsen, DIE REALISIERUNG DES UTOPISCHEN: DIE ENDLÖSUNG DES JUDENFRAGE IM DRITTEN REICH, Geschichte und Gesellschaft 9/13, 1983; R. Ogorreck, DIE EINSATZGRUPPEN UND DIE GENESIS DER ENDLÖSUNG, Berlin, 1995; J. Petrie, THE SECULAR WORD HOLOCAUST, Journal of Genocide Research, vol. 2, no. 1, 2000; D. Pohl, NATIONALSOZIALISTISCHE JUDENVERFOLGUNG IN OSTGALIZIEN 1941-1944, Oldenburg, 1997; G. Reitlinger, THE FINAL SOLUTION, London, 1953; H. Safrian, EICHMANN UND SEINE GEHILFEN, Frankfurt a/M, 1995; T. Sandkuhler, "ENDLÖSUNG" IN GALIZIEN. DER JUDEN-MORD IN OSTPOLEN UND DIE RETTUNGSINITIATIVEN VON BERTHOLD BEITZ 1941-1944, Bonn, 1996; W. Scheffler, JUDENVERFOLGUNG IM DRITTEN REICH, Berlin, 1960; R. Roizen, HERSCHEL GRYN SZPAN: THE FATE OF A FORGOTTEN ASSASSIN, Holocaust and Genocide Studies, Vol. 1, No. 2, 1986, str. 217-228; ICTY - International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991.